

შალვა ჩიკვაშვილი

მორალური ზიანი
ს ა მ რ ე ლ ა ქ ი
სამართალში

მეორე გადაშუშავებული გამოცემა

გამომცემლობა „მერიდიანი“

თბილისი

1998

„მორალური ზიანი სამოქალაქო სამართალში“ წარმოადგენს ფუნდამენტურ კვლევასა და ანალიზს სამოქალაქო სამართლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან და პრობლემურ საკითხზე – მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურების შესახებ. მასში გაშუქებულია ყველა საკითხი, რაც დაკავშირებულია მორალური ზიანის ცნებასთან, პასუხისმგებლობის საფუძვლებსა და ანაზღაურების ფორმებთან და ამ ურთიერთობაში მონაწილე სუბიექტთა სამართლებრივ სტატუსთან.

წიგნი განკუთვნილია მკითხველთა ფართო წრისათვის. იგი მნიშვნელოვან დახმარებას გაუწევს სამართალდამცავი ორგანოების, პრესისა და მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებების მუშაკებს. ვფიქრობთ, მას დიდი ინტერესით გაეცნობიან მეცნიერ-მუშაკები, იურიდიული სასწავლებლების სტუდენტები და მორალური ზიანის ანაზღაურებით დაინტერესებული მკითხველები.

რედაქტორი – იუსტიციის საბჭოს წევრი,

თედო ნინიძე

რეცენზენტი: იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატი, იუსტიციის სამინისტროს მრჩეველი – *ლელა ნადიბაიძე*;

© გამომცემლობა „მერიდიანი“, 1998

© შ. ჩიკვაშვილი, 1998

*ეუბღენი მშობლების
ლუბა დანიელის ასული და
დანიელ იაკობის ძე ჩიკვაშვილების
ნათელ ბსოუნას*

წ ი ნ ა ს ი ტ ყ ვ ა ო ბ ა

1995 წლის 24 აგვისტოს საქართველომ ახალი კონსტიტუციის მიღებით უარი განაცხადა სამართლის ტოტალიტარულ რეჟიმზე და გადადგა ნაბიჯი დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობის გზაზე, რომლის პრიორიტეტულ პრინციპადაც მიჩნეულია ადამიანის, როგორც სოციალური მოვლენის, უფლებებისა და თავისუფლებების წინა პლანზე წამოწევა. სწორედ ამით არის განპირობებული ის, რომ კონსტიტუციის მეორე თავი მთლიანად მიეძღვნა ზემოაღნიშნულ უფლებებსა და თავისუფლებებს. საკონსტიტუციო წესით მათი აღიარება ჯერ კიდევ არ ნიშნავს სამართლებრივი, დემოკრატიული და თავისუფალი სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბებას. ამისათვის, უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელი იყო შექმნილიყო შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზა, რომელიც ობიექტურად განაპირობებდა ამ უფლებათა სრულფასოვან რეალიზაციას და შექმნიდა მექანიზმს მათი დაცვისათვის. ამასთან დაკავშირებით, მნიშვნელოვნად შეიძლება მივიჩნიოთ ახალი სამოქალაქო კოდექსის მიღება, რომელმაც ქართული სამართლის ისტორიაში პირველად მიუთითა ადამიანის პირადი არაქონებრივი უფლებების დაცვის აუცილებლობაზე და გაითვალისწინა მისი განხორციელების საშუალებები, რომელთაგანაც ყველაზე მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია დარღვეული პირადი არაქონებრივი უფლების (მორალური ზიანის) ფულადი ანაზღაურების პრობლემა.

საქართველოსა და მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნების სამოქალაქო

კანონმდებლობის შედარებითმა ანალიზმა საშუალება მოგვცა გამოგვევლინა სამოქალაქო სამართლის ამ მნიშვნელოვანი ინსტიტუტის – მორალური ზიანის კომპენსაციის არსი და მნიშვნელობა სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბების პროცესში.

ერთია, კოდექსის არსებობა და მეორე, ცხოვრებაში მისი დანერგვა.

სწორედ ამ მიზნით, თავს უფლება მივეცი მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების სასამართლო პრაქტიკის ღრმა ანალიზის საფუძველზე, გამომეთქვა ზოგიერთი მეცნიერული მოსაზრება და დამესახა გზები საქართველოს კანონმდებლობის სრულყოფისა და პრაქტიკაში მათი აქტიური რეალიზაციისათვის.

წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს მეორე გამოცემას. მასში გათვალისწინებულია მკითხველისა და პრაქტიკოსი იურისტების საქმიანი წინადადებები. შეტანილია ცვლილებები და დამატებანი.

პროფესორი შალვა ჩიკვაშვილი

*„სხვა რა უფლებაა ადამიანისა
იმაზედ უცილობელი, იმაზედ სანატრე-
ლი, იმაზედ წმინდა და უძვირფასესი,
რომ კაცმა კაცისაგან პატივისცემა,
ღირსებულად და მართებულად მოქცევა
ითხოვოს!“*

ილია

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

ადამიანის უფლება და თავისუფლება წარმოადგენს უმაღლეს ფასეულობას, რომელთა აღიარება, განხორციელება და დაცვა ეკისრება სახელმწიფოს.

საქართველო აღიარებს ადამიანის უფლებების საყოველთაო დეკლარაციას, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდებას, სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების საერთაშორისო პაქტს და სხვა ფუძემდებლურ საერთაშორისო სამართლებრივ აქტებს, რომლებიც ეხება ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს. საქართველოს კონსტიტუცია აღიარებს რა ადამიანის უფლებას სიცოცხლეზე, ჯანმრთელობაზე, პატივსა და ღირსებაზე, სიტყვის, აზრის, სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლებაზე, პირად და ბინის ხელშეუხებლობაზე, აგრეთვე სხვა პირად არაქონებრივ უფლებებზე, ამავე დროს, განსაზღვრავს სახელმწიფოს მხრიდან მათ ეფექტურ დაცვას. აღნიშნული უფლებები ადამიანს ხდის ნამდვილად თავისუფალს, აძლევს საშუალებას ჰარმონიულად განავითაროს სულიერი, ზნეობრივი და ფიზიკური ძალები. არანაკლებ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ადამიანის მიერ პირადი ღირსებების, საზოგადოებრივი და მორალური ფასეულობის შეცნობა.

სამწუხაროდ, ჩვენს სინამდვილეში, არცთუ იშვიათია პიროვნების უფლებების დარღვევის შემთხვევები, რის გამოც სახელმწიფოს

ამოცანას წარმოადგენს დარღვეული უფლების სამართლიანად, სწრაფად, ეფექტურად აღდგენა და მიყენებული ზიანის ანაზღაურება.

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ სამოქალაქო სამართალი წარმოადგენს იმ ნორმების ერთობლიობას, რომლებიც ეფუძნებიან ქონებრივი თანასწორობის პრინციპს და აწესრიგებენ ქონებრივ და მასთან დაკავშირებულ პირად არაქონებრივ ურთიერთობებს, კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში კი ისეთ პირად ურთიერთობებსაც, რომლებიც დაკავშირებული არ არიან ქონებრივთან.

არამატერიალური უფლება (სიკეთე) ხასიათდება პიროვნებასთან უშუალო კავშირით, რომელიც ხაზს უსვამს ადამიანის უნიკალურობას, განუმეორებლობას, რასაც ის იძენს დაბადებით ან კანონის ძალით.

ადამიანის სიცოცხლე, როგორც ძირითადი არამატერიალური სიკეთე, არის ერთ-ერთი ძირითადი უფლება, რომელიც მას დაბადებიდან დაჰყვება.

რაც შეეხება სხვა პირად არაქონებრივ უფლებებს, მათ შორის ადგილსამყოფელის არჩევას, ისინი ადამიანს წარმოეშობა კანონის ძალით.

იურიდიულ პირებს, არამატერიალური უფლება (სიკეთე) წარმოეშობათ როგორც დაფუძნებით (მათი შექმნის გზით), ისე კანონის ძალით. დაფუძნებით მათ წარმოეშობათ, მაგალითად, საქმიანი რეპუტაციის უფლება, ხოლო კანონის ძალით უფლება ფირმაზე, სასაქონლო ნიშანზე და ა.შ.

ადამიანს, რაც უფრო მეტად აქვს განვითარებული სხვების მიმართ პატივისცემის გრძნობა, კეთილგანწყობა, თანაგრძნობა და ზნის სხვა ღირებუთი თვისებები, მით უფრო დიდ ფასეულობას წარმოადგენს იგი საზოგადოებისათვის; აღნიშნული განაპირობებს მის მაღალ შეფასებას ისეთი კატეგორიების მიხედვით, როგორიცაა: პატივი, ღირსება და აგრეთვე საქმიანი რეპუტაცია. პატივი და ღირსება „ადამიანის უბიძგოვანეს და ხელშეუხებელ კუთვნილებას შეადგენს

და დაცულია იგი ყველასა და თითოეულის ხელყოფისაგან“.¹ ადამიანის ღირსებისათვის განმსაზღვრელია მისი დამოკიდებულება გარემომცველ სინამდვილესთან, ურთიერთდამოკიდებულება იმ კოლექტივთან, სადაც ის იმყოფება. პატივი უნდა გავიგოთ, როგორც ადამიანის შეფასება სხვა ადამიანისა და, საერთოდ, საზოგადოების მიერ. ადამიანის პატივისა და ღირსების გვერდით დგას საქმიანი რეპუტაცია, რაც დამახასიათებელია როგორც ფიზიკური, ისე იურიდიული პირებისათვის. საბაზრო ეკონომიკისა და კონკურენციის პირობებში საქმიანი რეპუტაცია წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან თვისებას მონაწილე სუბიექტთათვის და ყალიბდება პროფესიული, საწარმოო, საშუამავლო, სავაჭრო და სხვა სახის საქმიანობის პროცესში.

მატერიალური სიკეთის ხელყოფა, როგორც ფიზიკური, ისე იურიდიული პირების მხრიდან, იწვევს ამ სიკეთის მფლობელთა წინააღმდეგობას, რომლებიც მიმართავენ დაცვის სხვადასხვა საშუალებებს.

მატერიალური სიკეთის ხელყოფის დაცვას აწესრიგებს სამართლის სხვადასხვა დარგი: სისხლის სამართალი, შრომის სამართალი, ადმინისტრაციული სამართალი. ამავე დროს, თითოეულ მათგანს გააჩნია მკაცრად განსაზღვრული გამოყენების სფერო და დაცვის შესაბამისი საშუალებები.

მოქალაქის პირადი არაქონებრივი უფლების სამოქალაქო-სამართლებრივი დაცვის მიზნით, საჭიროა მისთვის ფიზიკური და ინტელექტუალური ხელშეუხებლობის მინიჭება, ასევე პიროვნების შინაგანი სამყაროს ხელშეუხებლობის უზრუნველყოფა, რათა მას ჰქონდეს განსაზღვრული დამოუკიდებლობა, როგორც საზოგადოებისა და სოციალური გარემოსაგან, აგრეთვე სახელმწიფოსაგან. ყოველივე ეს შესაძლებელია მოქალაქისთვის თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის მინიჭებით, აგრეთვე პირადი და ოჯახური საიდუმლოს უზრუნველყოფით.

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად (1951-1961), ტ. 9, გვ. 270.

სამოქალაქო-სამართლებრივი ნორმები, სამართლის სხვა დარგების ნორმების მსგავსად, ემსახურება ადამიანის არაქონებრივი უფლებების დაცვას, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი სპეციფიკური ხერხების მეშვეობით.

მოქალაქის ინდივიდუალური თავისუფლების უზრუნველყოფას განაპირობებს მინიჭება პირადი არაქონებრივი უფლებებისა, რომლებიც მოწოდებულნი არიან პიროვნების დასაცავად გარეშე პირთა ხელყოფისაგან.

პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა, პირადი და ოჯახური საიდუმლო არის პიროვნების უფლება, თავისი შეხედულებით განსაზღვროს საკუთარი ქცევა ინდივიდუალურ ცხოვრება-მოღვაწეობაში. მისი სამართლებრივი დაცვა კი მიმართულია პირად ცხოვრებაში უცხო პირთა ჩარევის წინააღმდეგ, გარდა კანონით გათვალისწინებული შემთხვევებისა.

სამოქალაქო-სამართლებრივი დაცვის საშუალებები ეფექტურია მაშინაც, როცა მოქალაქე დაზარალდა პირადი ცხოვრების საიდუმლოს გამჟღავნებით ან მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ სინამდვილესთან შეუფერებელი სხვადასხვაგვარი ინფორმაციის გავრცელებით. დასახელებული ღირსებების დაცვა უშვებს, ერთი მხრივ, კერძო ცხოვრების ხელშეუხებლობას და, მეორე მხრივ, ამ ცხოვრების საიდუმლოს შენახვას. პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა გულისხმობს პირადი ურთიერთობების, მიმოწერისა და სატელეფონო საუბრების საიდუმლოს შენახვას, საცხოვრებელი ადგილის, პირადი დოკუმენტაციისა და თვით ინდივიდის გარეგნული სახის ხელშეუხებლობას. პირადი და ოჯახური საიდუმლო ეხება აგრეთვე ისეთ ცნობებს, რომლებიც დაკავშირებულია ჯანმრთელობის მდგომარეობასთან, შვილად აყვანასთან, ქონების განკარგეასთან, ფულად დანაზოგებსა და პირად (ოჯახურ) ცხოვრებასთან.

მოქალაქეს უფლება აქვს მოიქცეს თავისი შეხედულებისამებრ,

რაც შეიძლება შეფასებულ იქნეს როგორც მისი ძირითადი უფლებების დაცვის საშუალება.

მოქალაქის თავისუფალი გადაადგილებისა და ადგილსამყოფელის ამორჩევის უფლება უზრუნველყოფილია იმით, რომ მას თვითონ შეუძლია გადაწყვიტოს, სად და რამდენი ხნით იცხოვროს, რა ადგილები მოინახულოს, სად იქნება მისი დროებითი ან მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი. მას შეუძლია თავისუფლად გადაადგილდეს როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე გავიდეს საზღვრებს გარეთაც. გადაადგილების თავისუფლება გულისხმობს არა მხოლოდ საცხოვრებელი ადგილის გამოცვლას, არამედ დამკვიდრებას სახელმწიფოს საზღვრებში, თუ ამ ადგილას მუდმივი ყოფნა თვით მოქალაქის ნება-სურვილია.

მოქალაქის უფლებებიდან არსებითია სახელის უფლება, რაც საზოგადოებასა და სამოქალაქო ბრუნვაში პიროვნების ინდივიდუალიზაციის საშუალებაა. სახელის უფლება წარმოადგენს სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების 1966 წლის პაქტით განსაზღვრულ მოქალაქის განუყოფელ უფლებას. მოქალაქე (პირი) უფლებებსა და მოვალეობებს იძენს მხოლოდ საკუთარი სახელით, რომელიც საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-17 მუხლის თანახმად, მოიცავს სახელსა და გვარს. ნიშანდობლივია, რომ კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში ფიზიკურ პირს აქვს უფლება ურთიერთობებში გამოიყენოს „გამოგონებული სახელი“, ე.წ. ფსევდონიმი.

კანონმდებლობით დადგენილი წესების გათვალისწინებით, დასაშვებია სახელის შეცვლა, რაც არ წარმოადგენს იმ უფლებებისა და მოვალეობების შეწყვეტის ან შეცვლის საფუძველს, რომლებიც შეძენილი იყო ადრინდელი სახელით. პირი მოვალეა მიიღოს აუცილებელი ზომები სახელის შეცვლის შესახებ კრედიტორებისა და მოვალეების გასაფრთხილებლად. აღნიშნულის შეუსრულებლობაზე რისკი ეკისრება პირს, რომელმაც შეიცვალა სახელი.

მოქალაქის მიერ სხვისი სახელის განზრახ დამახინჯების ან გამოყენების შემთხვევაში, რომელმაც შელახა იმ პირის პატივი, ღირსება და საქმიანი რეპუტაცია, გამოიყენება ის ნორმები, რომლებიც იცავენ ზემოაღნიშნულ ფასეულობებს (პატივი, ღირსება და საქმიანი რეპუტაცია). სახელი მტკიცდება ოფიციალურად გაცემული დოკუმენტებით (პასპორტით, დაბადების მოწმობით და სხვა), რითაც დასტურდება მოქალაქის პიროვნება. სახელის უფლების დაცვის სამოქალაქო-სამართლებრივი საშუალებები ფართოდ გამოიყენება იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ადგილი აქვს სხვისი სახელის მითვისებასა და მის გამოყენებას, რითაც სახელის მატარებელს ადგება როგორც ქონებრივი, ასევე მორალური ზიანი.

ფიზიკური და იურიდიული პირების არაქონებრივი უფლებების დაცვის აუცილებლობამ მიგვიყვანა ზიანის სამოქალაქო-სამართლებრივი ანაზღაურების დამკვიდრებამდე, რასაც ეწოდება მორალური ზიანის კომპენსაცია.

ცნობილია, რომ იმ დროს, როცა ქონებრივი ინტერესები ასე თუ ისე დაცული იყო ხელყოფისაგან, პირადი უფლებები თითქმის დაუცველი რჩებოდა მაშინ, თუ იგი არ შეიცავდა სისხლის სამართლით გათვალისწინებული დასასჯელი ქმედების ნიშნებს.

პრაქტიკული ინტერესი მორალური ზიანის ანაზღაურების საკითხის შესახებ წარმოიშვა მაშინ, როდესაც სსრკ კანონმა „პრესისა და მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებების შესახებ“ ნორმის სახით პირველად გაითვალისწინა მისი მატერიალური ანაზღაურების შესაძლებლობა. აღნიშნულს შედეგად მოჰყვა რიგი ნორმატიული აქტები, რომლებიც პირებს უფლებას აძლევდა მოეთხოვათ საკუთარი ღირსების, პატივისა და საქმიანი რეპუტაციის შემლახველი ცნობების უარყოფა და მორალური ზიანის კომპენსაცია სასამართლოს საშუალებით.

მორალური ზიანის კომპენსაციის შესაძლებლობა გათვალისწინებული იყო საქართველოში ჯერ კიდევ ახალი სამოქალაქო

კოდექსის მიღებამდე მოქმედ ზოგიერთ კანონში, კერძოდ, „პრესისა და მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებების შესახებ“, „უცხოური ინვესტიციების შესახებ“¹ (მუხლი მე-11) და ა.შ. კანონის ეს ნორმები იმთავითვე მკვედრადშობილი იყო და მორალური ზიანის ანაზღაურების რეალურ მექანიზმს არ შეიცავდა. მორალური ზიანის იგნორირებამ, მათდამი კანონმდებლის გულგრილმა დამოკიდებულებამ მიგვიყვანა იქამდე, რომ გაჩნდა ხარვეზი არა მარტო კანონმდებლობასა და სასამართლო პრაქტიკაში, არამედ მოცემული პრობლემის მეცნიერულ დამუშავებაშიც. ამასთან აღსანიშნავია, რომ იურიდიულ ლიტერატურაში იშვიათად, მაგრამ მაინც იყო კვლევა აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით².

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია მორალურ ზიანთან დაკავშირებული ურთიერთობების თეორიული კვლევა, მათ შორის, მორალური ზიანის კომპენსაციის პრობლემების გარკვევა და მასთან მიმართებაში კონცეფციის შემუშავება, მისი ოდენობის განსაზღვრა, სხვა ქვეყნების გამოცდილების გათვალისწინებით აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებული კანონმდებლობის სრულყოფა და პრაქტიკული წინადადებების შემუშავება, რაც შესაძლებელს გახდის ამ საკითხისადმი ერთიან მეთოდურ მიდგომას.

ქვეყანაში დემოკრატიული პრინციპების აღიარებამ და სამართლებრივი სახელმწიფოს შექმნამ განაპირობა ახლებური მიდგომა ზოგადად, სამართლისადმი და, მათ შორის, ისეთი ნორმებისადმი, რომლებიც უზრუნველყოფენ საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავში გათვალისწინებულ ადამიანთა უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვას.

¹ 1996 წლის 12 ნოემბერს საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებულია კანონი „საინვესტიციო საქმიანობის ხელშეწყობისა და გარანტიების შესახებ“, რომელიც აღარ ითვალისწინებს მორალური ზიანის ანაზღაურებას.

² თ. ნინიძე, მორალური ზიანის პრობლემა სამოქალაქო სამართალში, ჟ. „საბჭოთა სამართალი“, №2, 1978, წ. გვ. 45-55; გ. რცხილაძე, მორალური ზიანის ანაზღაურება, ჟ. „საბჭოთა სამართალი“, 1928 წ. №4, გვ. 81.

ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის კანონით მინიჭებული არაქონებრივი უფლებების დასაცავად საქართველოს ახალმა სამოქალაქო კოდექსმა გაითვალისწინა მორალური ზიანის კომპენსაციის შესაძლებლობა, რაზედაც მიუთითა მე-18 მუხლში.

თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ მე-18 მუხლი მხოლოდ ითვალისწინებს მორალური ზიანის ანაზღაურების შესაძლებლობას, მაგრამ არ განმარტავს მას და არ გვთავაზობს მოცემული ურთიერთობის მოწესრიგების მექანიზმს. ეს კი ლოგიკურად წარმოშობს სიძნელეებს აღნიშნული ნორმის სამართალგამოყენების პრაქტიკაში.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარეობს, რომ მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურების ინსტიტუტი საკანონმდებლო თვალსაზრისით მხოლოდ ახლა ყალიბდება, რაც თავის მხრივ განაპირობებს არაერთგვაროვან დამოკიდებულებას სასამართლო პრაქტიკისადმი, რომლის სრულყოფისათვის საჭიროა რეკომენდაციების შემუშავება ახალი სოციალური და ეკონომიკური პირობების გათვალისწინებით.

თავი პირველი

მორალური ზიანის ცნება

§ 1. მორალური ზიანის ცნება

მოქმედმა სამოქალაქო კოდექსმა მატერიალური ზიანის ანაზღაურებასთან ერთად გაითვალისწინა ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურება.

არაქონებრივი ზიანის ფულადი ანაზღაურების შესაძლებლობა საბჭოთა პერიოდში განიხილებოდა როგორც საბჭოთა ადამიანის ღირსების დამცირება, რასაც მოქმედი კანონმდებლობით არ შეიძლებოდა ჰქონოდა ადგილი.

აღნიშნული საკითხისადმი ამგვარი დამოკიდებულება არსებობდა საბჭოთა კავშირში შემავალი რესპუბლიკების და მათ შორის საქართველოს კანონმდებლობაში.

მორალური ზიანის პრობლემამ ცივილისტების ყურადღება საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვების პირველსავე წლებში მიიქცია. ეს ნაკარნახევი იყო პიროვნების უფლებათა დაცვის გარანტიების გაფართოებით, რაც თავიდანვე სოციალისტური სამართლის უმნიშვნელოვანეს პრინციპად იქცა.

20-იან წლებში, მორალური ზიანის რეპარაციის დასაბუთების თვალსაზრისით, ყურადღებას იქცევენ ცივილისტების ბ. ლაპიციკის, ი. ბრაუდეს, ბ. უტევსკისა და გ. რცხილადის თეორიული არგუმენტები.

საბჭოთა სამოქალაქო კანონმდებლობით ანაზღაურებას ექვემდებარებოდა ქონებრივი ზიანი, მორალური ზიანი კი არ ანაზღაურდებოდა. ეს დებულება გაზიარებული იყო არა მხოლოდ კანონმდებლობასა და სასამართლო პრაქტიკაში, არამედ სახელმძღვანელოებსა და სპეციალურ მონოგრაფიებში. თუმცა, პარალელურად არსებობდა განსხვავებული შეხედულებებიც, რომლებშიც იყო მცდელობა იურიდიული საზოგადოების შეგნებაში დაენერგათ მორალური ზიანის მატერიალური

ანაზღაურების აუცილებლობა და რომლებიც უდავოდ იმსახურებდნენ ობიექტურ მეცნიერულ ანალიზს¹.

მორალური ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტს, ჩვეულებრივ, ბურჟუაზიული ქვეყნების სამოქალაქო კანონმდებლობისა და სასამართლო პრაქტიკისათვის დამახასიათებელ ინსტიტუტად მიიჩნევდნენ.

ასე გრძელდებოდა საბჭოთა კავშირის დაშლამდე.

90-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც საქართველო დაადგა დამოუკიდებლობის გზას და მიზნად დაისახა რეფორმების ჩატარება როგორც სოციალურ-პოლიტიკურ, ისე ეკონომიკურ სფეროში და გზა გაეხსნა კერძო სამეწარმეო ურთიერთობებზე გადასვლას, განსაკუთრებით გაიზარდა ისეთ ღირებულებათა მნიშვნელობა, როგორიც არის მოქალაქისა და იურიდიული პირების არაქონებრივი უფლებები (სიკეთე) და ყურადღება მიექცა მათ სამართლებრივ დაცვას.

აქედან გამომდინარე, ჩვენს კანონმდებლობაში დამკვიდრდა პრინციპულად ახალი სამოქალაქო-სამართლებრივი ინსტიტუტი „მორალური ზიანის ანაზღაურების“ სახით.

საქართველოს ახალი სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლი მოიცავს ფიზიკური და იურიდიული პირების პირადი არაქონებრივი უფლებების ჩამონათვალს, რომელთა შორისაა პატივი, ღირსება, პირადი ცხოვრების საიდუმლო, პირადი ხელშეუხებლობა და საქმიანი რეპუტაცია, რომლებიც მათ წარმოეშობათ როგორც დაბადებით, ასევე კანონის ძალით.

მიუხედავად წარმოშობის განსხვავებული საფუძვლებისა, მათი ხელყოფა ერთნაირად არის დაცული კანონის მიერ და პირს უფლებას აძლევს სასამართლოს საშუალებით მოითხოვოს მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურება².

¹ გ. რცხილაძე, მორალური ზიანის ანაზღაურება, ე. „საბჭოთა სამართალი“, 1928 წ. №4, გვ. 81

² Маленна М., Нематериальные блага и перспективы их развития, ж. „Законодательство, Документы и комментарии“, 1996, N 7, с. 102;

ზოგიერთი პირადი არაქონებრივი უფლების წარმოშობის გამო დღესაც არ არსებობს ერთიანი თვალსაზრისი. კ. ბელიავსკის შეხედულებით, პირადი არაქონებრივი უფლებები, როგორც წესი, დაკავშირებულია ადამიანის ასაკთან, რადგან პატივის, ღირსების, საქმიანი რეპუტაციისა და ა.შ. უფლებათა შეგნებული გაცნობიერება ადამიანს შეუძლია აზროვნების გარკვეულ დონეზე არსებობისას².

პირადი არაქონებრივი ხასიათის უფლებები (სიკეთე) მოკლებულია მატერიალურ (ქონებრივ) შინაარსს. ისინი მჭიდროდ უკავშირდებიან მის მატარებელ პიროვნებას და არაეითარი საფუძვლით მათი გასხვისება ან სხვაგვარი გადაცემა არ დაიშვება.

პირადი არაქონებრივი ხასიათის უფლებათა ხელყოფა იწვევს არა მხოლოდ მატერიალურ, არამედ მორალურ ზიანსაც. ამდენად, განასხვავებენ ზიანის ორ სახეს, მატერიალურს ანუ ქონებრივს და მორალურს ანუ არაქონებრივს.

მატერიალური და მორალური ზიანი, წარმოშობის მიხედვით, არ განსხვავდება ერთმანეთისაგან. შესაძლებელია, რომ მორალური სიკეთის ხელყოფამ გამოიწვიოს ქონებრივი ზიანი ან მატერიალური სიკეთის ხელყოფას მოჰყვეს მორალური ზიანის დადგომა ან თვითონ მორალური ზიანი დადგეს მატერიალური ზიანისაგან დამოუკიდებლად.

მორალური ზიანის ანალიზამდე, განვიხილოთ, რას წარმოადგენს თვით „ზიანი“ და „ზარალი“.

იურისპრუდენციაში არ არსებობს ზარალის მკვეთრად განსაზღვრული გაგება, თუმცა ცივილისტიკაში მიღებულია მისი ორი სახეობა — „ზიანი“ და „დანაკლისი“.

ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის მიყენებული ზიანის ცნებაში იგულისხმება როგორც ქონებრივი, ისე არაქონებრივი ზიანი.

¹ Белявский А. В. Защита чести и достоинства граждан и организаций в Советском гражд. праве, М; МГУ, 1965, с. 48

ზიანს სოციალური და სამართლებრივი ასპექტი გააჩნია. სოციალური კუთხით ყოველგვარ სამართალდარღვევას მოჰყვება ზიანი, რადგან იგი უარყოფითად მოქმედებს საზოგადოებრივ ურთიერთობაზე. იურიდიული მნიშვნელობით კი სამართალდარღვევამ შეიძლება არ გამოიწვიოს ზიანი.

„ზიანი“ სამოქალაქო სამართალში არის ფიზიკური და იურიდიული პირის უფლების ან კეთილდღეობის დამცირება, განადგურება.

„დანაკლისი“ კი წარმოადგენს ზიანის ან ზარალის ფულად გამოხატულებას.

მიყენებულ დანაკლისში, რა თქმა უნდა, იგულისხმება ფულადი შეფასება იმ ზარალისა, რომელიც მიყენებულია სამართალდამრღვევის მიერ.

ზიანი სამოქალაქო სამართალში შეიძლება წარმოიშვას, ერთი მხრივ, ერთ-ერთი მხარის მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობით ან არაჯეროვანი შესრულებით, მეორე მხრივ კი, იმ შემთხვევაში, როდესაც მხარეები ზიანის მიყენებამდე არ იმყოფებოდნენ ვალდებულებით ურთიერთობაში.

ზიანის წარმოქმნისას სუბიექტების სხვადასხვა სამართლებრივი მდგომარეობისა და მისი ანაზღაურების ვალდებულების წარმოქმნის სხვადასხვა სამართლებრივი საფუძვლების შესაბამისად, სამოქალაქო კანონმდებლობა და სასამართლო პრაქტიკა განასხვავებს „სახელშეკრულებო“ და „არასახელშეკრულებო“ ზიანს.

„სახელშეკრულებო“ ზიანი შეიძლება მიყენებულ იქნეს ხელშეკრულებიდან წარმოშობილი ვალდებულების, კანონის ან ადმინისტრაციული აქტის შეუსრულებლობით. იმის გათვალისწინებით, რომ ზიანის მიყენებამდე მხარეები უკვე იმყოფებოდნენ განსაზღვრულ სამოქალაქო-სამართლებრივ ურთიერთობაში, პასუხისმგებლობა ამ ურთიერთობის დარღვევით გამოწვეული ზიანისათვის განისაზღვრება შესაბამისად, ხელშეკრულების პირობებით ან იმ კანონით, რომელიც

არეგულირებს მოცემულ სამართლებრივ ურთიერთობებს.

„არასახელშეკრულებოდ“ ითვლება ზიანი, რომელიც მიყენებულია ისეთი დარღვევის შედეგად, როდესაც მხარეები არ იმყოფებოდნენ ერთმანეთთან ვალდებულებით ურთიერთობაში.

„არასახელშეკრულებო“ ზიანი წარმოიქმნება უშუალოდ სამართალდარღვევებიდან (დელიქტი). თვით ზიანის მიყენების ფაქტი (კანონში მითითებული პირობების ერთობლიობით), სამართლის სპეციალური ნორმების საფუძველზე წარმოშობს მხარეებს შორის (დაზარალებული და ზიანის მიმყენებელი) სამართლებრივ ურთიერთობას.

ამრიგად, „სახელშეკრულებო“ ზიანი წარმოადგენს ადრე არსებული ვალდებულების შეუსრულებლობის შედეგს, ხოლო „არასახელშეკრულებო“ კი – ვალდებულებას, წარმოქმნილს ზიანის მიყენების პროცესში და უსაფუძვლო გამდიდრებისას¹.

სამართალდარღვევის მატერიალური (ეკონომიკური) შედეგი (ქონების შემცირება), რომელსაც აქვს ღირებულებითი ფორმა, სამოქალაქო სამართალში იწოდება ქონებრივ ზიანად.

სამოქალაქო სამართალში ქონებრივი ზიანი შეიძლება განისაზღვროს დაზარალებულის მატერიალური მდგომარეობით სამართალდარღვევამდე და მის შემდეგ.

არაქონებრივი ურთიერთობები, თავისთავად, მოკლებულია ეკონომიკურ შინაარსს და არ გააჩნია ღირებულება.

ქონებრივი ურთიერთობების ეკონომიკური შინაარსის მიუხედავად, საზღვარი არაქონებრივ და ქონებრივ ურთიერთობებს შორის პირობითია. საკითხებმა, რომლებიც დაკავშირებულია მორალური და ქონებრივი ზიანის ანაზღაურებასთან, ნ. მალენინს მისცა საშუალება გამოეცხადებინა, რომ მორალური ზიანის პრობლემა მას წარმოუდგება, უპირველეს ყოვლისა,

¹ Маленн Н.С. О моральном вреде, ж. "Государство и право", 1993 г., N 3, с. 33

როგორც ზღვარის დადგენა მორალურ ზიანსა და ქონებრივ ზიანს შორის¹.

მორალური ზიანის შინაარსია ადამიანის ფიზიკური ან სულიერი ტრავმა, რომელსაც ფულადი ექვივალენტი არ მოეძებნება. ამასთან დაკავშირებით, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მორალური ზიანის ცნების განმარტება. სამწუხაროდ, სამოქალაქო კოდექსის მუხლები (მე-18, 413-ე) და ამ მიმართულებით სასამართლო პრაქტიკის უქონლობა, საშუალებას არ იძლევა მათზე დაყრდნობითა და ანალიზით მოვახდინოთ მორალური ზიანის ცნების განმარტება. ამიტომ, „მორალური ზიანის“ ცნების განსაზღვრისთვის სასურველია გავაანალიზოთ ევროპის წამყვანი ქვეყნების კანონმდებლობა, სადაც მორალური ზიანი განისაზღვრება როგორც „ფიზიკური და ზნეობრივი ტანჯვა“. ტერმინი „ტანჯვა“ განსაზღვრავს, რომ მორალური ზიანის მიმყენებლის მოქმედებამ აუცილებლად უნდა პოვოს ასახვა დაზარალებულის შეგნებაში, მისი უარყოფითი ფსიქიკური რეაქციის გამოწვევაში.

„ზნეობრივი ტანჯვის“ გამომსახველად მეტ-ნაკლებად შეიძლება ჩაითვალოს ცნება „განცდები“. განცდების მიზეზი შეიძლება იყოს სხვადასხვა უსიამოვნებები. ინგლისისა და აშშ-ის სამართლის თანახმად, „მორალური ზიანის“ ანალოგიურია „ფსიქიკური ზიანი“, რომელიც განისაზღვრება როგორც „ფიზიკური და ფსიქიკური ტანჯვა“. ამასთანავე, ინგლისურ-ამერიკული სასამართლო პრაქტიკა ფსიქიკურ ტანჯვაში გულისხმობს ნეგატიურ ემოციურ რეაქციებს. აქედან გამომდინარე, საინტერესოა, თუ რას წარმოადგენს ქმედება, რომელსაც თან სდევს მორალური ზიანის მიყენება. ეს საკითხი განვიხილოთ მისი ორივე შემადგენლისათვის ცალკეულად. ცხადია, რომ ნებისმიერმა მართლსაწინააღმდეგო მოქმედებამ ან უმოქმედობამ შეიძლება გამოიწვიოს ამა თუ იმ ხარისხის

¹ Н. С. Маленн, О моральном вреде, ж. "Государство и право", 1993 #3, с. 34-35

ზნეობრივი ტანჯვა. სისხლის სამართლისა და საპროცესო სამართლის კოდექსები გამოყოფენ ქონებრივ, ფიზიკურ და მორალურ ზიანს. ცხადია, რომ ფიზიკური და მორალური ზიანის ცნებები შეიძლება დაყვანილ იქნეს ერთ ცნებაზე – „არაქონებრივი ზიანი“. მორალური ზიანის ცნების ანალიზისას ასეთივე დასკვნებს აკეთებს ა. შიჩანინი, რომელიც წერს: „თვით ტერმინიდან „მორალური ზიანი“ ჩანს, რომ საუბარი ეხება მორალურ სფეროს და მორალი, როგორც ცნობილია, გულისხმობს პრინციპების, წესების, ნორმების ერთობლიობას, რომლითაც პირები ხელმძღვანელობენ თავიანთ მოქმედებაში, ე.ი. შეფასების სისტემას, რომლის საფუძველია სიკეთესა და ბოროტებაზე წარმოდგენა“¹.

სასამართლო პრაქტიკა წარიმართა ზუსტად ამ გზით და მორალური ზიანის ცნებაში იგულისხმება უარყოფითი ფსიქიკური განცდები.

„მორალური ზიანის“ ცნებას კანონმდებლობაში, როგორც ფიზიკური და ზნეობრივი ტანჯვის მომცველ დეფინიციას, მეტად ფართო ასპექტი აქვს.

ეს ტერმინი გულისხმობს როგორც თვით „მორალურ ზიანს“, მიყენებულს ზნეობრივი გრძნობებისა და ურთიერთობების სფეროში, ასევე სხვა ზიანს (ფსიქიკური ტრავმები, დასახიჩრება და მისთანები), რაც თუმცა მორალურის ფარგლებს გარეთ გამოდის, მაგრამ ასევე არ არის ქონებრივი. „მორალური ზიანი“, „ქონებრივი ზიანის“ ანალოგიურად, შეიძლება ნიშნავდეს მხოლოდ უფლების შელახვას.

არაქონებრივი ზიანი, როგორც აღნიშნავს მ. მაღეინა, გამოიხატება მიყენებულ ზნეობრივ (საკუთრივ მორალური ზიანი) და ფიზიკურ ტანჯვაში. მორალური ზიანი შეიძლება გამოიხატებოდეს შიშში, დამცირებაში, უმწეობაში, სირცხვილსა და ახ-

¹ А. Шичанин. Возмещение морального вреда, ж. "Законодательство и Экономика", 1994 г. 20-21.

ლობლების დაკარგვით გამოწვეულ სხვა დისკომფორტულ განცდებში, აქტიური საზოგადოებრივი ცხოვრების გაგრძელების შეუძლებლობაში, სამსახურის დაკარგვაში, საოჯახო, საექიმო საიდუმლოს გამჟღავნებაში, სინამდვილესთან შეუსაბამო ცნობების გავრცელებაში, რაიმე უფლების დროებით შეზღუდვაში ან ჩამორთმევაში და სხვა. ფიზიკური ზიანი გამოიხატება ფიზიკური ტკივილის მიყენებაში, რომელიც ხშირად თან სდევს სამართალდარღვევას¹. ამიტომ, ამ პრობლემაზე საუბრისას უფრო ზუსტი იქნებოდა ტერმინი „არაქონებრივის“ ხმარება².

მართლსაწინააღმდეგო ქმედება სუბიექტს, რომლის მიმართაც არის ჩადენილი ეს მოქმედება, როგორც წესი, ართმევს ნახსენები კეთილდღეობიდან ერთ-ერთს მაინც.

აღსანიშნავია, რომ ცნება „ფიზიკური ზიანი“ და „ფიზიკური ტანჯვა“ თავისი შინაარსით არ ემთხვევა ერთმანეთს. ფიზიკური ტანჯვა მთლიანად მოიცავს ცნებას „მორალური ზიანი“. ტერმინოლოგიის დახვეწის მიზნით, აუცილებელია შემოღებულ იქნეს ცნება „სხეულის დაზიანება“. სწორედ ამას გვთავაზობს ა. ერდელევსკი, როდესაც ამბობს, რომ: „გამოირიცხოს იურიდიული ტერმინოლოგიიდან ცნება „ფიზიკური ზიანი“ და ვიგულისხმობთ სხეულის დაზიანებაში ყველა ნეგატიური ცვლილება ადამიანის სხეულში“³.

ადამიანში ამ ცვლილებებმა შეიძლება გამოიწვიოს ფსიქიკური ტანჯვა (მორალური ზიანი) და პიროვნების ქონებრივ სფეროში ნეგატიური ცვლილებები. ქონებრივი გულისხმობს ხარჯებს, რომლებიც დაკავშირებულია კორექციასთან ან ფუნქციონალურ კო-

¹ Малкина М. Компенсация за немущественный вред. "Вестник Верховного Суда СССР", N 5, 1991, გვ. 27-29.

² А.В. Шичанин. Проблемы становления и перспективы развития института возмещения морального вреда. Диссертация... кандидата юридических наук. 1996, гв. 34

³ А. Эрделевский, Компенсация морального вреда, М, 1996, გვ.10

მპენსაციასთან სხეულის ნაკლისა და შემოსავლის დანაკარგთან (ქონებრივი ზარალი).

ამგვარად, სხეულის ყოველი დაზიანება, მისი ანაზღაურების მიზნით (სწორედ ზარალის ანაზღაურება არის სამოქალაქო სამართლის რეგულირების მიზანი), იყოფა „მორალურ ზიანად“ და „ქონებრივ ზიანად“.

მორალური ზიანი, როგორც წესი, წარმოიშობა არამატერიალური უფლებების ხელყოფის შედეგად. მატერიალური ზიანი კი — მხოლოდ მაშინ, როდესაც ხელყოფა უშუალოდ უკავშირდება განსაზღვრულ ფულად ხარჯებს.

ორივე შემთხვევაში, როგორც მორალური, ისე მატერიალური ზიანის არსებობისას, ზიანი ექვემდებარება ანაზღაურებას. სწორედ ეს უკანასკნელი წარმოადგენს კანონით ან დაბადებით მინიჭებული არამატერიალური უფლებების დაცვის ერთ-ერთ საშუალებას.

მორალური ზიანის სრულფასოვანი ანაზღაურებისათვის შესაფერისი კომპენსაცია არ არსებობს. ფულადი ანაზღაურება მხოლოდ სუროგატია და არა პირდაპირი სარეპარაციო საშუალება. უკეთესი სანქციის უქონლობის გამო, სამართალი ფულადი თანხის გადახდევინებით, უნდა იცავდეს იმ უფლებებს, რომელთა შელახვასაც მოსდევს მორალური ზიანი.

ა. ერდელევსკი კონკრეტულად არ გამოყოფს შემთხვევებს, რომლის შედეგიც უნდა იყოს მორალური ზიანის ანაზღაურება, მაგრამ იძლევა წინადადებას არაქონებრივი ინტერესის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი დარღვევების შემთხვევაში რეპარაციის გამოყენების შესახებ¹.

საბჭოთა ლიტერატურაში მორალური ზიანის არსებობისა და მისი ანაზღაურების შესახებ აზრი ერთ-ერთმა პირველმა გამოთქ-

¹ მისივე, გვ. 46-47.

ვა ბ. უტევსკიმ, რომელიც დასაშვებად თვლიდა როგორც ქონებრივი, ისე მორალური ზიანის ანაზღაურებას.

ბ. უტევსკი ემყარებოდა იმას, რომ მორალური ზიანი, მიყენებული დანაშაულით, ხშირად უფრო ძნელად ასატანია დაზარალებულისთვის, ვიდრე ქონებრივი ზიანი, რომ ზოგჯერ დანაშაული, რომელიც დაზარალებულს არ აყენებს არავითარ ქონებრივ ზიანს, „ამახინჯებს მთელ მის ცხოვრებას“ და მოაქვს მძიმე მორალური ტანჯვა, რასაც ვერავინ და ვერაფერი ვერ აანაზღაურებს¹.

განსაკუთრებით ნათლად ვლინდება ეს ფაქტი ყალბი ცნობების გავრცელებისას, რაც სახელს უტეხს დაზარალებულის ღირსებას, პატივსა და საქმიან რეპუტაციას, რასაც, ამავე დროს, თან სდევს ძლიერი ნერვული მოშლილობა და იწვევს სერიოზულ დაავადებას, ზოგჯერ სიკვდილსაც კი.

ადამიანის ღირსების ხელყოფაზე ფ. უგლოვი წერდა: „...ისინი არა მხოლოდ ამცირებენ ადამიანის ღირსებას, მძიმედაც მოქმედებენ მის ჯანმრთელობაზე, ნერვულ სისტემაზე, მაგრამ პირველ რიგში ზიანდება გული. შეურაცხყოფას ორგანიზმი, როგორც წესი, პასუხობს გულისა და ტვინის სისხლძარღვების სპაზმით, რაც იმას ნიშნავს, რომ ეს ორგანოები არ იღებენ საკმარის საკვებს, რის შედეგადაც შეიძლება განვითარდეს სტენოკარდია, მიოკარდის ინფარქტი და ინსულტი, რაც ყველაზე ხშირად ინვალიდობისა და სიკვდილიანობის მიზეზია.“²

მორალური ზიანის ანაზღაურების მიზანდასახულობა გამომდინარეობს იქიდან, რომ თვით სამართლის, როგორც საზოგადოებრივი მეცნიერების, ძირითადი დანიშნულებაა პიროვნების კანონიერი უფლებებისა და ინტერესების დაცვა. სადავო და საკამათოა არა მორალური ზიანის ანაზღაურების აუცილებლობის საკითხი,

¹ Утевский Б. Возмещение немущественного вреда как мера социальной защиты. "Еженедельник Советской юстиции" 1927.

² Углов Ф. Грубое слово „Известия“ 1964. с. 4.

არამედ მისი (ანაზღაურების) მიღწევის ხერხები სამართლისათვის დამახასიათებელი საშუალებებით.

ყოველივე ზემოთქმულის გარკვევა შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სრულყოფილი სახით ჩამოყალიბებული იქნება მორალური ზიანის ცნება, რომელიც ჩვენი აზრით, წარმოადგენს ზიანის მიმყენებლის მიერ მართლსაწინააღმდეგო ქმედების შედეგად სულიერ განცდასა და ფიზიკურ ტანჯვას, რომელსაც განიცდის ფიზიკური პირი მისი პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის შელახვისას, ხოლო იურიდიული პირები, მისი საქმიანი რეპუტაციის შელახვით.

§2. მორალური ზიანის ანაზღაურების უფლებათა სუბიექტები

მორალური ზიანის ცნება და მასთან დაკავშირებულ პრობლემებზე მსჯელობა არ იქნება სრულყოფილი, თუ მათ განვიხილავთ ურთიერთობაში მონაწილე სუბიექტებისა და ამ სუბიექტთა უფლებამოსილების გარეშე, ე.ი. არ განვსაზღვრავთ იმ პირთა სუბიექტურ შემადგენლობას, რომლებიც უფლებამოსილნი არიან მოითხოვონ არაქონებრივი (მორალური) უფლებების დაცვა ზიანის კომპენსაციის გზით. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-18, მე-19 და 413-ე მუხლები აღიარებენ პირის უფლებას მორალური ზიანის კომპენსაციაზე.¹

აღნიშნული მუხლები ეხება პირადი არაქონებრივი უფლებების დაცვას, რომელთა შელახვაც პირს უფლებას აძლევს მოითხოვოს მორალური ზიანის ანაზღაურება. თუმცა, არ არის მითითებული, თუ ვისზეა საუბარი — ფიზიკურ თუ იურიდიულ პირებზე.

თუ მე-18 მუხლის დეფინიციაში გამოყენებული „პირის“ ცნება თავის თავში მოიცავს მხოლოდ ფიზიკურ პირს, სასურველი იქნე-

ბოდა ამავე მუხლში საუბარი ყოფილიყო იურიდიული პირის შელახული არაქონებრივი უფლებების დაცვის შესაძლებლობასა და მორალური ზიანის კომპენსაციის სახით ანაზღაურებაზე. ამავე დროს, თუკი „პირის“ ცნებაში იგულისხმება როგორც ფიზიკური, ასევე იურიდიული პირი, მაშინ მუხლში მოცემული უფლებების დარღვევისათვის, მორალური ზიანის კომპენსაციის საკითხი მთლიანად ეხმაურება იურიდიული პირისათვის დამახასიათებელ არაქონებრივი უფლების დაცვის შესაძლებლობასაც.

ყოველივე ამით მტკიცდება ფიზიკურ და იურიდიულ პირთა მორალური ზიანის ანაზღაურებისა და საქმიანი რეპუტაციის დაცვის უფლებათა სუბიექტების იურიდიული თანასწორობა. თუმცა, მუხლის შინაარსი წარმოაჩენს, რომ იურიდიული პირის უფლება მორალური ზიანის ანაზღაურებაზე განისაზღვრება მხოლოდ იმ შემთხვევით, როცა სამართალდარღვევა გამოწვეულია იურიდიული პირის საქმიანი რეპუტაციის შემლახავი ცნობების გავრცელებით. იურიდიულ ლიტერატურაში არაერთგზის გამოთქმულია აზრი, მიესადაგება თუ არა „მორალური ზიანის“ ცნება იურიდიული პირის საქმიანი რეპუტაციის შელახვას და თუ მიესადაგება, დასაშვებია თუ არა მისი ფულადი ანაზღაურება.

„ფიზიკური და ზნეობრივი ტანჯვა“ სათანადოდ ვერ წარმოაჩენს ზიანის არსს იურიდიული პირის მიმართ, რამეთუ ასეთი ტანჯვა დამახასიათებელია მხოლოდ ფიზიკური პირისათვის, მაგრამ მორალური ზიანის ანაზღაურების უფლება იურიდიულ პირსაც აქვს, როდესაც ხელყოფილია მისი საქმიანი რეპუტაცია. მსგავსი შემთხვევებისთვის მორალური ზიანის ზემოაღნიშნული დახასიათება სრულიად მიუღებელია, რამეთუ იურიდიულ პირს არ ძალუძს განიცადოს „ზნეობრივი“ და მით უმეტეს, „ფიზიკური“ ტანჯვა. ამის უნარი მხოლოდ ადამიანს შესწევს¹. ამრიგად, როგორც მორ-

¹ Ярошенко К.Б. Глава XXI, книги "Гражданское право" — (Обязательственное право), часть II, 1998, с. 612

ალური ზიანზე შეიძლება იყოს ლაპარაკი მაშინ, როდესაც ილახება ორგანიზაციის საქმიანი რეპუტაცია. ცხადია, რომ აქ ნაგულისხმებია საქმიანი რეპუტაციის შელახვა ან კეთილი სახელის დაკარგვა, რამაც შეიძლება უარყოფითი გავლენა იქონიოს ორგანიზაციის სამეწარმეო (კომერციულ) ან სხვა სახის საქმიანობაზე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ამ შემთხვევაში მორალური ზიანი უნდა გავიგოთ, როგორც ორგანიზაციის პირადი არაქონებრივი უფლებების დარღვევის ყოველგვარი უარყოფითი შედეგი, რომელიც ამ ორგანიზაციის ქონებრივი სფეროს ხელყოფას უკავშირდება¹.

სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლით იურიდიული პირისთვის საქმიანი რეპუტაციის დაცვის უფლების მინიჭებამ, ფიზიკური პირისათვის ანალოგიური უფლების დაცვის მსგავსად, წარმოაჩინა და განავრცო ზემოაღნიშნული შეხედულება. თუმცა, აღნიშნული მუხლის კონსტრუქციამ, რომელმაც განამტკიცა იურიდიული პირის უფლება საქმიანი რეპუტაციის დაცვაზე, ამავდროულად გვიჩვენა მოცემული კონსტრუქციის აშკარა სისუსტე.

მორალური ზიანის ანაზღაურების უფლება იურიდიულ პირს ეძლევა მხოლოდ მისი საქმიანი რეპუტაციის შემლახავი ცნობების გავრცელების შემთხვევაში.

ასეთი ფორმულირება აშკარად ამცირებს იურიდიული პირის შესაძლებლობას დაიცვას პირადი არაქონებრივი უფლებები, თუნდაც იმიტომ, რომ ვერ მოიცავს იურიდიული პირისათვის მორალური ზიანის მიყენების ყველა პოტენციურ შემთხვევას, რაც თავისთავად არარეალური და არამიზანშეწონილია, მაგრამ რაც მთავარია, ვერ ქმნის საიმედო დასაყრდენს იურიდიული პირის საქმიანი რეპუტაციის დაცვისათვის.

ამასთან დაკავშირებით, საკმარისია მოვიყვანოთ სახელგანთქმული

¹ Гражданское право под редакцией проф. Е. А. Суханова, М, 1998, с. 719-731;

ქართული ღვინის „ხვანჭკარასა“ და „ქინძმარაულის“ მაგალითი, რომლის შესაბამისი ეტიკეტით ჯერ კიდევ სალდება დაბალხარისხოვანი და ფალსიფიცირებული ღვინო, რაც ყოვლად მიუღებელია თავისუფალი ეკონომიკის პირობებში დაშვებული კონკურენციისათვის და წარმოადგენს კლასიკურ მაგალითს იურიდიული პირებისათვის საქმიანი რეპუტაციის ხელყოფისა და ჰათთვის მიყენებული როგორც მატერიალური, ისე მორალური ზიანის ანაზღაურების საკანონმდებლო გზით განმტკიცების აუცილებლობისათვის. ცივილიზებული სამყაროს ატრიბუტები, სავალდებულობა და პუნქტუალობა, პრაქტიკულად ამოვარდნილია იურიდიული პირის პირადი არაქონებრივი უფლებების დაცვის სამართლებრივი რეგულირების არედან.

იურიდიული პირის საქმიანი რეპუტაციის დაცვა გაცილებით რთული მოვლენაა და არ შეიძლება მისი შემოფარგვლა სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლის ჩარჩოებით.

ამის ნათელსაყოფად საკმარისია დავასახელოთ სახელშეკრულებო ვალდებულებათა დარღვევა, კომერციული საიდუმლოს გამჟღავნება, იურიდიული პირისთვის კუთვნილი სასაქონლო ნიშნით უკანონო სარგებლობა და სხვა სამართალდარღვევები, რომლებიც მორალურ ზიანს აყენებენ იურიდიულ პირს და შესაძლოა პირადი არაქონებრივი უფლებების დაცვის მექანიზმის სამართლებრივი რეგულირების სფეროს ფარგლებს გარეთ დარჩნენ, რამეთუ არ წარმოადგენენ იურიდიული პირის საქმიანი რეპუტაციის შემლახავ ცნობებს.

ამასთან დაკავშირებით ა. შიჩანინი გვთავაზობს თავის მოსაზრებას იურიდიული პირის საქმიანი რეპუტაციის დაცვის თაობაზე: „იურიდიული პირის არაქონებრივი უფლებებისა და ფასეულობების ხელყოფა მისი საქმიანი რეპუტაციის ან პატივისა და ღირსების შემლახავი ინფორმაციის გავრცელების გზით ან სხვა ნებისმიერი ხერხით, რომელიც ძირს უთხრის ზემოხსენებული პირის საქმიან რეპუტაციას, ექვემდებარება კომპენსაციას ფიზიკური პირ-

ისათვის მორალური ზიანის მიყენების ანაზღაურების პირობებით“¹.

მორალური ზიანის ანაზღაურების უფლების სუბიექტთა დაყოფას ფიზიკურ და იურიდიულ პირებად თავისი შემდგომი კონკრეტიზაცია, ანუ უფრო ზუსტად, სტრუქტურული დანაწევრება მოჰყვება.

მაგალითად, როცა ვსაუბრობთ ფიზიკურ პირზე, როგორც მორალური ზიანის ანაზღაურების უფლების სუბიექტზე, აუცილებელია, ნათელი მოვფინოთ ზოგიერთ არსებით მომენტებს.

ჯერ ერთი, როგორია იმ პირთა წრე, რომელთაც გააჩნიათ უფლება მორალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნაზე.

მეორეც, ვის ენიჭება უფლება მორალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის შესახებ იმ პირის გარდაცვალების შემთხვევაში, რომელსაც მიაყენეს მორალური ზიანი.

მორალური ზიანის ანაზღაურების მიღების უფლების მქონე პირთა განმსაზღვრელ კრიტერიუმს წარმოადგენს პიროვნებისათვის „ფიზიკური ან ზნეობრივი ტანჯვის“ მიყენება. აღნიშნული ხსნის ყოველგვარ შეზღუდვას მორალური ზიანის ანაზღაურების მიღების უფლების მქონე პირთა წრის განსაზღვრაში, თუკი სპეციალური ნორმატიული აქტით საწინააღმდეგო არ არის დადგენილი.

როდესაც ვსაუბრობთ მორალური ზიანის ანაზღაურების უფლების მქონე სუბიექტთა წრის განსაზღვრის შესახებ, მხედველობაში უნდა მივიღოთ, უპირველეს ყოვლისა, ის ნორმები, რომლებიც პირს უფლებას აძლევს სხეულის-დაზიანების ან ჯანმრთელობის ენების მიყენების და სხვა პირადი არაქონებრივი უფლებების დარღვევისათვის მოითხოვოს მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურება. კოდექსის ნორმაში ერთმნიშვნელოვნად არის მოცემული, რომ „დაზარალებულს შეუძლია მოითხოვოს ანაზღაურება არაქონებრივი ზიანისთვისაც“.

¹ А. Шичанин, Возмещение морального вреда, "Законодательство и Экономика", 1994, N 15-16, с. 20-22.

ზემოთქმული სრულიად შეესაბამება მორალური ზიანის ანაზღაურების მიზანშეწონილობის საკითხს და მიგვაჩნია, რომ მორალური ზიანის კომპენსაციის მოთხოვნა შეიძლება დააყენოს მხოლოდ იმ პირმა, ვინც უშუალოდ განიცადა მორალური ზიანი.

არცთუ იშვიათად დაზარალებულის ახლობელი ნათესავისათვის „ფიზიკური“ ან „ზნეობრივი ტანჯვის“ სიძლიერე აღემატება თვით დაზარალებულისათვის მიყენებული მორალური ზიანის სიძლიერეს. აქედან გამომდინარე, ლოგიკურად ისმის საკითხი — ასეთი ახლობლის მიერ მორალური ზიანის კომპენსაციის მოთხოვნის მიზანშეწონილობის თაობაზე.

არ არის გამორიცხული, რომ დამტკიცებულ იქნეს ახლობლის მიერ ფიზიკური ან ზნეობრივი ტანჯვის სიძლიერე დაზარალებულზე მეტად, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მას უფლება მიეცეს დააყენოს განცდილი მორალური ზიანის ანაზღაურების საკითხი. ასე თუ ვიმსჯელებთ, მაშინ მორალური ზიანის ანაზღაურების უფლების მქონე სუბიექტთა წრე იმდენად გაფართოვდება, რომ პრინციპული მნიშვნელობა მორალური ზიანის კომპენსაციის დანიშნულებისა აზრს დაკარგავს. ამიტომ, მიგვაჩნია, რომ მორალური ზიანი უნდა აუნაზღაურდეს მხოლოდ იმ პირს, ვინც მიყენებული ზიანის ფაქტის გამო უშუალოდ განიცადა ფიზიკური და ზნეობრივი ტანჯვა (არა აქვს მნიშვნელობა ტანჯვის სიძლიერის ხარისხს ნათესავებთან და ახლობლებთან მიმართებაში). მთავარია, რომ მან ეს განიცადა¹. თუ ნაკლებად განიცადა, კომპენსაცია იქნება შედარებით დაბალი და პირიქით. სულ სხვა თუ მართლსაწინააღმდეგო მოქმედებას შედეგად მოჰყვა ადამიანის სიკვდილი, რამაც ლოგიკურად გამოიწვია მის ახლობელთა სულიერი და ზნეობრივი ტანჯვა. აღნიშნულის მიმართ ისმის კითხვა —

¹ А. Эрделевский, О моральном вреде при посягательствах на жизнь и здоровье, "Новые документы, дополнения, справки", 1996, с. 122

აკეთოთ თუ არა ასეთ ახლობელ პირებს განცდილი სულიერი და ზნეობრივი ტანჯვისთვის მორალური ზიანის კომპენსაციის მოთხოვნის უფლება?

ამ საკითხმა იურიდიულ ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია. მაგალითად, ა. ერდელევსკი მიუთითებს, რომ ასეთ პირებს მიეკუთვნებიან გარდაცვლილის პირველი და მეორე ხარისხის ნათესავები და გარდაცვლილის ოჯახის წევრები¹. აღნიშნულიდან გაუგებარია, თუ ვინ იგულისხმება პირველი და მეორე ხარისხის ნათესავებსა და გარდაცვლილის ოჯახის წევრებში. ვფიქრობთ, ამ პირთა ჩამონათვალი ზედმეტად აფართოებს წრეს იმ პირებისას, რომელთაც უფლება უნდა ჰქონდეთ სარჩელით მიმართონ სასამართლოს მიყენებული მორალური ზიანის ასანაზღაურებლად. ამიტომ, უფრო მართებული იქნებოდა, ასეთის უფლება ჰქონოდა გარდაცვლილის მეუღლეს, შშობლებს, შვილებსა და დედამამიშვილებს, რომლებიც დამოუკიდებელი სარჩელის საფუძველზე მოითხოვენ მორალური ზიანის ანაზღაურებას. სარჩელი დაკმაყოფილდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სასამართლო დაადგენს, რომ მათ ამ ფაქტის გამო ნამდვილად განიცადეს სულიერი და ფიზიკური ტანჯვა და ამასთან იმასაც, თუ რა ზარისხისაა იგი. ეს უკანასკნელი ადეკვატურ ასახვას პოვებს კომპენსაციის ოდენობაში. გ. რცხილაძე თვლის, რომ: „მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურება შემოღებულ უნდა იქნეს, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ყოველგვარი უსიამოვნებისათვის ფულადი ანაზღაურების დაწესება მიგვაჩნდეს მიზანშეწონილად. პირიქით, მორალური ზიანის თითოეული ტიპური შემთხვევა შეფასებულ უნდა იქნეს სამართლის სისტემის საერთო თვალსაზრისით და ანაზღაურდეს მხოლოდ ისეთი ზიანი, რაც დაცვის ღირსი მორალური სიკეთის შელახვისაგან წარმოადგება“².

¹ А. М. Эрделевский, Компенсация морального вреда, юрист, 1996., с. 57

² გ. რცხილაძე, მორალური ზიანის ანაზღაურება „საბჭოთა სამართალი“, 1928 წ., №4, გვ. 81

მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ
მოძღვრების ისტორიული განვითარება

მორალური ზიანის ანაზღაურების მოძღვრებას ზანგრძლივი და საინტერესო ისტორია აქვს.

XIX საუკუნის შუა წლებში გერმანელმა იურისტმა ლემანმა, იკვლევდა რა არამატერიალური ზიანის ანაზღაურების საკითხს, გულისტკივილით აღნიშნა: „გადაბიჯებს თუ არა სტუდენტი უნივერსიტეტის ზღურბლს, მაშინვე მასში ჭეშმარიტების სახით მტკიცდება მოსაზრება, რომ მხოლოდ ქონებრივი ზიანია ანაზღაურებადი, ყოველი მორალური, არაეკონომიკური ზიანი კი ანაზღაურებას არ ექვემდებარება“¹.

მორალური ზიანის ანაზღაურების იდეისათვის ცნობილი მებრძოლის ამ სიტყვებს შეიძლება დაემატოთ, რომ იმ დროს არათუ უნივერსიტეტებში, სასამართლო პრაქტიკაშიც გაბატონებული იყო მოსაზრება, რომ ანაზღაურებას ექვემდებარება მხოლოდ ქონებრივი ზარალი. რაგინდ მძიმე ზნეობრივი ტანჯვაც არ უნდა განეცადა დაზარალებულს, იგი მოკლებული იყო შესაძლებლობას წაეყენებინა შესაბამისი მოთხოვნები, რამეთუ მისი მატერიალური კეთილდღეობა არ იყო ხელყოფილი და მას უფლება არ ჰქონდა მოეთხოვა ის ფულადი თანხა, რომელიც დადგენილი იყო სპეციალურად, როგორც ანაზღაურება ფიზიკური ტკივილისთვის. სამართალდამრღვევს (დელინკვენტს)² შეეძლო ეთქვა დაზარალებულისთვის „ჩემი ქმედებით მე დავარღვიე შენი სიმშვიდე, შესაძლოა სამუდამოდ, მე გაიძულე გაგეტარებინა უძილო ღამეები, მთლიანად დავამახინჯე შენი პიროვნება, მაგრამ რადგანაც შენს

¹ Беляцкий С.А. Возмещение морального (немущественного) вреда. С. Петербург, "Право", 1913., с. 3.

² ლათინური სიტყვიდან Delingues (Delingualis) – სამართალდამრღვევი.

ქონებას ამისგან არა აქვს სამოქალაქო სამართლის ნორმებით გათვალისწინებული მატერიალური ზარალი, ჩვენ უვალო ვართ ერთმანეთის მიმართ, შენი ზნეობრივი ტანჯვა არაფრად არ ღირს – ასეთია კანონისა და სამართლის ნება.¹

გავიდა დრო და საქმის ვითარება მკვეთრად შეიცვალა. იურისპრუდენციაში გაბატონდა საპირისპირო მოსაზრება. კერძოდ. მორალური ზიანი, სამოქალაქო სამართლის თვალსაზრისით, იმსახურებს არანაკლებ ყურადღებას, ვიდრე ქონებრივი ზიანი. მოსამართლეები ამ კატეგორიის საქმეების განხილვისას უკვე აღგენენ მორალური ზიანის ანაზღაურებას ფულადი სახით.

შეხედულების ასეთი ტრანსფორმაცია მეტყველებს სამართლებრივი შეგნების მნიშვნელოვან პროგრესზე.

ქვეყანა, რომელმაც კანონში პირდაპირი მითითებებისა და ზუსტი რეგლამენტაციის არსებობისაგან დამოუკიდებლად, არამატერიალური უფლებების სამოქალაქო დაცვის თვალსაზრისით, ყველაზე მეტად გაითავისა მორალური ზიანის ანაზღაურების პრინციპი – ინგლისია. ინგლისური სამართალი ზიანის ანაზღაურებისას არ ასხვავებს მატერიალურ და არამატერიალურ ზიანს. ყოველი ზიანი უნდა ანაზღაურდეს განურჩევლად იმისა, ეს ზიანი მიყენებულია მართლსაწინააღმდეგო ქმედებებით თუ ხელშეკრულების დარღვევით². მორალური ზიანის ანაზღაურება წარმოადგენს დაახლოებით კომპენსაციას (exemplary damages)³, რომელიც სასამართლოს გადაწყვეტილებით ენიჭებათ დაზარალებულებს პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის შელახვისათვის ან ჯანმრთელობის დარღვევისათვის და ა.შ. ზიანის მიყენების შემთხვევებში, სასამართლო

¹ Беляцкий С. А. Возмещение морального (немущественного) вреда. С-Петербург, "Право", 1913., с. 3-4.

² Eduard Jenks, "A digest of English civil Law" Book II, part III, 1908. p.315, 316, 326, 369.

³ А. С. Мамулян, С. Ю. Кошкин – Англо-русский полный юридический словарь. Москва, 1993, с. 114

ანგარიშს უწევს კონკრეტულ მონაცემებს, სამართლიანობას, მხარეთა მატერიალურ შესაძლებლობებს და მრავალ სხვა გარემოებას. „ამ საკითხის თაობაზე რომ არსებობდეს სასამართლოსთვის აუცილებელი, წინასწარდადგენილი კრიტერიუმი, ინგლისელი იურისტი მეინის აზრით, სიმდიდრის მფლობელ პირს უფლება ექნებოდა მიებაძა იმ წარჩინებული რომაელისთვის, რომელსაც ჩვევად ჰქონდა ესეირნა ფორუმის ირგვლივ და ამ დროს სილა გაეწნა ყოველი შემხვედრისთვის (მაშინ როდესაც მონა ქისით უკან მოჰყვებოდა პატრონს) და იხდიდა თითოეული დარტყმის საფასურს, კანონით დადგენილი ოდენობით“.¹ დაახლოებითი კომპენსაცია (Exemplary damages) წარმოადგენს, ერთი მხრივ, ერთგვარ სასჯელს დამნაშავისთვის, მეორე მხრივ კი, კომპენსაციას დაზარალებულისთვის და არ არის მორალური ზიანის ანაზღაურების ერთადერთი ფორმა. სწორედ ინგლისურმა გენიამ შეიმუშავა ანაზღაურების თავისებური სახეობა, რომელიც უდიდეს როლს ასრულებს სამოქალაქო ბრუნვაში. ეს გახლავთ ეგრეთ წოდებული ნომინალური კომპენსაცია² (nominal damages), რომელსაც ზოგჯერ მეტად საპატიო, ზოგჯერ კი უაღრესად დამამცირებელი ხასიათი გააჩნია; მასში ასევე გათვალისწინებულია მორალური ზიანის ანაზღაურების მომენტი. დაზარალებულს შეეძლო ებრძოლა მისი უფლების აღიარებისათვის და, ამავე დროს, მოეთხოვა ფულადი ანაზღაურება. სასამართლო აღიარებდა რა მის უფლებებს, მოპასუხე იხდიდა რამდენიმე შილინგს, რაც იყო დასტური იმისა, რომ დაკმაყოფილდა არა მხოლოდ მოსარჩელის მოთხოვნა, არამედ მოპასუხეც ცნობილ იქნა კანონის დამრღვევად (wrongdoer).³

ნომინალური კომპენსაცია ანიჭებს რა მოსარჩელეს დიდ ზნეო-

¹ Mayne, "A Treatise in the of damages" 1909, p.53.

² А.С. Мамулян, С.Ю. Кашкин, Англо-русский полный юридический словарь. Москва, 1993, с. 114.

³ А.С. Мамулян, С.Ю.Кашкин... с. 388.

ბრივ კმაყოფილებას, ზოგიერთ შემთხვევებში გამოხატავს უპატივცემულობას მისი უფლების მიმართ, რასაც ადგილი აქვს ამ უკანასკნელისათვის მართლაც მიყენებული ზიანის დროს, მაგრამ, მორალურად მან ეს ზიანი დაიმსახურა. პრაქტიკაში ეს-ოდენ ფართოდ გამოყენებული მორალური ზიანისთვის მატერიალური ანაზღაურების ოდენობის განსაზღვრის შემთხვევაში მოსამართლის თვალსაზრისი არც ერთი კანონის (*expressis verbis*) მიერ არ იყო გათვალისწინებული, რამეთუ თავად პრაქტიკამ და ცხოვრებისეულმა გამოცდილებამ მოახდინა ამ თვალსაზრისის სანქციონირება.¹

მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურების ინგლისური სისტემა ხასიათდება თავისი ცხოვრებისეული მოქნილობითა და ღრმა პრაქტიკული აზრით.

ინგლისში მომხდარმა ერთ-ერთმა შემთხვევამ, რომელიც იმავდროულად უმაღლესი სასამართლოს განხილვის საგნად იქცა, ხანგრძლივი დავა გამოიწვია. მოპასუხე მძლოლმა უმეტესაწყურეოდ მიატოვა ციკაბო და ვიწრო ქუჩის თავში ძრავაჩართული ავტომობილი. მანქანა მძლოლის არყოფნის დროს ადგილიდან დაიძრა და ქუჩაზე დაგორდა. მოსარჩელის ცოლმა, რომელიც ბავშვებთან ერთად სეირნობდა იმავე ქუჩაზე, დაინახა დიდი სიჩქარით დაძრული ავტომობილი; შეშინდა შორიახლოს მყოფი ბავშვების გამო და იქით გაიქცა. მაგრამ, ამ დროს გამვლელებმა შეატყობინეს,

¹ თუკი მოსამართლე ჩათვლის, რომ ჟიურიმ ზიანის შეფასებისას ვერ გაითვალისწინა რაიმე არსებითი და ამ ზიანის ოდენობა არ იქნა მართებულად განსაზღვრული, მაშინ არსებულ პრაქტიკაზე დაყრდნობით, მას შეუძლია გააუქმოს მსაჯულთა ვერდიქტი და დანიშნოს საქმის ახალი მოსმენა. მაგალითად, თავდასხმის შესახებ ერთერთი საქმის მოსმენისას ჟიურიმ განსაზღვრა მორალური ზიანის ანაზღაურება 40 მილიონის ოდენობით. მიუხედავად ამისა, იმ მიზეზით, რომ დაზარალებულმა თავისი ქცევით თავად გამოიწვია თავდასხმა, ეს მცირედი თანხაც კი მოსამართლის მიერ გადაჭარბებულად იქნა ცნობილი და მან გააუქმა ვერდიქტი. მანამდე, მოსამართლეებს წესად ჰქონდათ მსაჯულთა ვერდიქტი არ გაუუქმებინათ, თუკი ანაზღაურების თანხა არ აღემატებოდა 20 ფუნტ სტერლინგს.

რომ ავტომობილმა გაიტანა ბიჭუნა, რომელიც აღწერით მის შვილს წაგავდა. ამ ცნობამ ქალში გამოიწვია ნერვული შერყევა, რაც შემდგომში ქალის სიკვდილის მიზეზად იქცა. დაზარალებულის ქმრის სარჩელი დაკმაყოფილებულ იქნა, თუმცა ამგვარი გადაწყვეტილების სისწორეში ეჭვი შეიტანა მრავალმა მოსამართლემ და მეცნიერმა, რომლებიც თვლიდნენ, რომ სარჩელი დაკმაყოფილებული შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი დაზარალებული ქალბატონი თავად დაინახავდა მომხდარს და არ შეიტყობდა მას გამვლელებისგან.¹

ზემოაღნიშნულ გადაწყვეტილებაში ჩამოყალიბებულმა პრინციპებმა შემდგომი განვითარება პოვა King v. Phillips-ის საქმეში (1963 წ.), რომელსაც შემდეგი შინაარსი აქვს: ტაქსის მძღოლს უკუსვლით მიჰყავდა მანქანა. ამ დროს მას არ მიუხედავს უკან, რომ დარწმუნებულიყო, თავისუფალი იყო თუ არა გზა. შედეგად, ავტომობილმა დააზიანა ველოსიპედით მოსეირნე ბავშვი. ბავშვის დედამ ყვირილის გაგონებისას, ფანჯრიდან გადაიხედა და დაინახა, რომ ავტომობილმა მის ბავშვს გადაუარა. შედეგად მან გადაიტანა ნერვული განცდა, რის გამოც შემდგომ მძიმედ დაავადდა. საქმე სერიოზული დავის საგნად იქცა. მაგრამ ყველა გამოთქმული აზრი ერთ ძირითად საკითხამდე დავიდა: შეეძლო თუ არა მძღოლს და ამავე დროს, ვალდებული იყო თუ არა, გაეთვალისწინებინა იმის შესაძლებლობა, რომ დაზარალებულის დედა მომხდარის უნებლიე მოწმე გახდებოდა. აზრთა სხვადასხვაობის გამო ლორდთა პალატის გადაწყვეტილებამ, რომელმაც დააკმაყოფილა სარჩელი King Phillips-ის საქმის თაობაზე, განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა, რამეთუ მან პასუხი გასცა მთელ რიგ უმნიშვნელოვანეს საკითხებს, რომელთა შესახებ მოსამართლეებს შორის არ იყო ერთიანი შეხედულება.

¹ Матвеев Ю.Г. Англо-американское деликтное право. "Юридическая литература", М., 1973., с. 50.

პირველ ყოვლისა დადგინდა, რომ სულიერი ტანჯვის ანაზღაურების საქმეებში არ არის აუცილებელი კანონსაწინააღმდეგო ქმედება საფრთხეს უქმნიდეს უშუალოდ დაზარალებულს. ამავ დროს, აუცილებლობას არ წარმოადგენს მოსარჩელე იმყოფებოდეს ისეთ მდგომარეობაში, რაც მას საშუალებას მისცემს თვალყური ადევნოს მომხდარს¹.

საკითხმა მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ ინგლისთან შედარებით ევროპის კონტინენტზე რამდენადმე განსხვავებული მიმართულება მიიღო. გერმანიაში ამ ინსტიტუტის შედარებით ნელი ტემპით განვითარება აიხსნება რომაული სამართლის გავლენით, რომელმაც ვერ მოასწრო მორალური ზიანის ანაზღაურების დასრულებული სისტემის შემუშავება. დიდი ხნის მანძილზე გერმანიაში დომინირებდა აზრი, რომ რომაული სამართალი სრულებით არ უწყვედა ანგარიშს მორალურ ინტერესებს და, აქედან გამომდინარე, მორალურ ზიანს. იგი მხედველობაში იღებდა მხოლოდ იმგვარ ზიანსა და ინტერესებს, რომელთა შეფასებაც ფულით იყო შესაძლებელი.

გერმანიის კანონმდებლობის დეტალური გაცნობისას აღმოჩნდა, რომ მსგავსი შეხედულება არ შეიძლება სავსებით მართებულად მივიჩნიოთ. კლასიკური სამართალი არ ითვალისწინებდა მორალური ინტერესების იგნორირებას იმდენად, რომ მათ არ ჰქონოდათ დაცვა. აყენებდა რა პირველ პლანზე წმინდა მატერიალურ კეთილდღეობას, რომაული სამართალი იმავდროულად ფხიზლად ადევნებდა თვალყურს შემთხვევებს, როცა რომის მოქალაქეს დაზნაშავე პირის მიერ მიეყენებოდა ფიზიკური თუ სულიერი ჭრილობა და არ ტოვებდა დაუსჯელს მეორეს, დაუკმაყოფილებელს კი — პირველს. შესაძლოა მოვიყვანოთ მაგალითები, როცა ფულადი ანაზღაურება განესაზღვრებოდათ ბავშვების ზნეობრივი გახრ-

¹ Матвеев Ю.Г. Англо-американское деликтное право. "Юридическая литература", М., 1973., с. 55.

წნისათვის, თავისუფალი ადამიანის უმართებულო მონათქცევისათვის, ახლობელთა საფლავების შეურაცხყოფისათვის. აღნიშნული მითითებანი ძირს უთხრის შეხედულებას, რომ რომაული სამართალი ცნობს პასუხისმგებლობას მხოლოდ მატერიალური ზარალისთვის, მორალური ზიანისათვის კი არა. რომაულ სამართალში ზორციელდებოდა სიმძიმის ცენტრის თანდათანობით გადატანა საგნიდან პიროვნებაზე. თავდაპირველად წყენის ან ასოთღაშავებისთვის — სასამართლოს შეეძლო დაენიშნა მხოლოდ მკაცრად განსაზღვრული საფასური, დადგენილი ჯერ კიდევ XII ტაბულის კანონებით — მონის გატეხილი ძვლისთვის 150 ასსი, თავისუფალი ადამიანის გატეხილი ძვლისთვის 300 ასსი, პატივის შეურაცხყოფისთვის 25 ასსი და ა.შ. შემდგომში დაცულ იქნა ის არამატერიალური ფასეულობები, რომელთა ხელყოფამაც განსაკუთრებით ხშირი ხასიათი მიიღო. შეურაცხყოფილს შეეძლო მოეთხოვა ფულადი თანხები წყენისთვის, რომელშიც იგულისხმებოდა პიროვნების, პირადი უფლების ნებისმიერი წინასწარ განზრახული ხელყოფა, თვით სხვის საცხოვრებელში შეჭრაც კი.¹ სხვათა შორის, მოსამართლე სრულიად თავისუფალი იყო იმის შეფასებაში, თუ რამდენად სამართლიანია მომდურავის მიერ მოთხოვნილი თანხა. ჩვეულებრივ შემთხვევებში მაქსიმუმს ადგენდა მოსარჩელე, მძიმე წყენის დროს კი — პრეტორი.

უდავოა, რომ რომაულ სამართალში ჩადებული იყო მორალური ზიანის ანაზღაურების იდეა, თუმცა მას ჯერ კიდევ არ ჰქონდა ჩამოყალიბებული სახე. მართალია, ამ იდეას არ დასცალდა ზორცის შესხმა და მწყობრი ფორმების მიღება, მაგრამ იგი ისტორიის მთელ მანძილზე ღრმავდებოდა, და დროის დინებასა და ცივილიზაციის განვითარებასთან ერთად, ხდებოდა ზიანისა და ზარალის შესახებ სწავლების ქვაკუთხედი.

¹ Puchta, Pandecten, 1872, s. 569.

ქონებრივი ზარალი. გერმანელი მეცნიერები ანგარიშს არ უწევდნენ იმას, რომ მორალური ზიანის ანაზღაურების დაუშვებლობა და მარტოოდენ ქონებრივი ზარალის ანაზღაურება წარსულის გამოძახილი იყო¹.

გერმანული სჯულდების ავტორთა გარკვეული უყურადღებობის გამოჩენას არამატერიალური ზიანის ანაზღაურების იდეისადმი, ხელი შეუწყო რომაული სამართლის ძველმა ტრადიციამ. თუმცა, BGB-ს² შემდგენლებმა სჯულდებაში შეიტანეს არამატერიალური ზიანის ანაზღაურებისადმი მიძღვნილი რამდენიმე მუხლი.

კოდექსიდან „მორალური ზიანის“ სრულ გამოდევნას ხელს უშლიდა ერთობ სერიოზული გარემოებები. უპირველეს ყოვლისა, ანგარიში უნდა გაწეოდა იმას, რომ დასახიჩრების ან ფიზიკური ტკივილისთვის ანაზღაურების ნორმები იქცა ისეთ სეპარატულ კანონმდებლობათა კუთვნილებად, როგორიც არის: საქსონური სამოქალაქო სჯულდება³, ვირტემბერგის 1839 წლის 5 სექტემბრის კანონი, ბადენის 1845 წლის 6 მარტის კანონი. აღნიშნულმა ნორმატიულმა აქტებმა ღრმა ფესვები გაიდგა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. საერთო იმპერიულ კანონმდებლობაში, კერძოდ, გერმანიის 1871 წლის სისხლის სამართლის სჯულდებაში არსებობდა წესი, რომ სხეულის დაზიანების ყველა შემთხვევაში, დამნაშავეს, მისთვის გამოტანილ სასჯელთა გარდა, შეიძლება დაკისრებოდა განსაკუთრებული ფულადი ანაზღაურება

¹ Schmerzensgeld (ფულადი ანაზღაურება ადამიანის ტკივილისა და ტანჯვისათვის) ნახსენებია ჯერ კიდევ კაროლინაში Schmerzensgeld-ის ოდენობა მოსამართლის მიერ განისაზღვრებოდა მიყენებული ტანჯვის სიძიძის გათვალისწინებით იგი წარმოადგენდა სარჩელს მორალური ზიანის ანაზღაურებისთვის და მოკლებული იყო ქონებრივი ზარალის ანაზღაურების ყოველგვარ ელფერს, თუმცა დასაშვად მიიჩნეოდა მორალური ზიანისა და მატერიალური ზარალის ერთდროულ ზღვევას.

² BGB-Bürgerliches Gesetzbuch – გერმანიის სამოქალაქო სამართლის კოდექსი.

³ § 1490. – როდესაც სხეულის დაზიანებას შედეგად მოსდევს დამახინჯება ან დასახიჩრება, ამას უნდა მოჰყვეს ზიანის ანაზღაურება სასამართლოს შეხედულებით.

მატერიალური ზიანისათვის ნ ათას მარკამდე დაზარალებულის სასარგებლოდ¹. თუკი მსგავსი უფლებამოსილებანი ენიჭებოდა სისხლის სამართლის საქმეთა განმხილველ მოსამართლეს (Busse-ს უკიდურესი ოდენობის დადგენა ნ ათას მარკამდე საკმარის გასაქანს აძლევდა მოსამართლის ნებას), რატომ უნდა იყოს მოკლებული ამ უფლებას სამოქალაქო საქმეთა განმხილველი მოსამართლე? აქედან გამომდინარე, თუ ანაზღაურება გაიცემა ფიზიკური ტკივილისთვის, მაშინ დღის წესრიგში დადგება საკითხი სულიერი ტკივილის ან სხვა ტანჯვისთვის ანაზღაურებაზე უარის თქმის შესახებ. აქედან გამომდინარე, რატომ არის გამახვილებული ყურადღება ფიზიკურ ტანჯვაზე და ჩრდილშია დატოვებული სხვა სახის ტანჯვა?

ფულადი ანაზღაურების დაკისრება არაქონებრივი ზიანისთვის თავისთავად არაფერს ანტიმორალურს, დასაძრახს რომ არ შეიცავს, დასტურდება სხვა ქვეყნების სასამართლო პრაქტიკის მაგალითებით. შვეიცარიაში მორალური ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება შეტანილი იყო ვალდებულებათა შესახებ 1891 წლის 14 ივნისის საკავშირო კანონში (მუხ. 54-ე), რომლის თანახმადაც „სხეულის დაზიანების ან სიკვდილის შემთხვევაში სასამართლოს აქვს უფლება, განსაკუთრებულ გარემოებათა გამო, კერძოდ, პირდაპირი განზრახვის ან უხეში გაუფრთხილებლობის შემთხვევაში, აუნაზღაუროს დაზარალებულს ან მის ოჯახს შესაბამისი ფულადი თანხა, დამტკიცებული დანაკლისის ანაზღაურებისაგან დამოუკიდებლად“. ამავე კანონის 55-ე მუხლი ითვალისწინებს სასამართლოს უფლებას, მიაკუთვნოს შესაბამისი ფულადი ანაზღაურება იმ შემთხვევაშიც, თუ დაზარალებული ვერ დაამტკიცებს ვერავითარ ქონებრივ ზარალს, მაგრამ ზიანი „სხვა დაუშვებელი ქმედებებით“ მიყენებული აქვს დაზარალებულის

¹ Strafgesetzbuch, § 231.

პირად ცხოვრებას. მიუხედავად იმისა, რომ იმ პერიოდის კანონმდებლობა არ ითვალისწინებდა მორალური ზიანის ანაზღაურებას, გერმანული სასამართლოები, ჯერ კიდევ სამოქალაქო სჯულების შემოღებამდე, ფაქტობრივად დაუკმაყოფილებელს არ ტოვებდნენ სარჩელებს მორალური ზიანის ანაზღაურების თაობაზე. ზოგჯერ მას ჰქონდა ფულადი ანაზღაურების სახე დასახიჩრების ან ფიზიკური ტკივილისთვის, როცა საქმე ეხებოდა ზიანს, რომელიც არ ექვემდებარებოდა ზუსტ ფულად აღრიცხვას (ქალის დამახინჯება, სახელით ბოროტად სარგებლობა), მოსამართლეს ანიჭებდა თავისი მრწამსის შესაბამისად საქმის გადაწყვეტის უფლებას.

მორალური ზიანის ანაზღაურების პრინციპი თანდათანობით აღწევდა სამოქალაქო სამართლის მოქმედ ნორმებში და კანონმდებლებს უხდებოდათ ასე თუ ისე ანგარიში გაეწიათ მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურების აუცილებლობისთვის. მორალური ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტის შემოღების მხარდასაჭერად გერმანიაში ყველაზე ავტორიტეტული ხმები გაისმოდა.

მიმართავდნენ რა პროექტის შემდგენლებს, მორალური ზიანის ანაზღაურების მომხრენი ამბობდნენ, რომ „დღესდღეობით საჭიროა ფულადი ექვივალენტის მინიჭება არაქონებრივი, მორალური ზიანისთვისაც. აზრი იმის შესახებ, რომ მორალური ზიანის ანაზღაურება იქცეს აუცილებელი მოთხოვნის საგნად, ერთხელ გონებაში ჩამჯდარი, იმუშავენ და არ მოისვენებს, ვიდრე არ პოვნებს შესაბამის ასახვას კანონში. პატივცემულ იურისტებს, რომლებიც დაკავებულნი არიან გერმანიისათვის ახალი სჯულების შემუშავებით, უნდა ახსოვდეთ, რომ ვერ შეიქმნება ჯეროვანი მართლწესრიგი, თუკი კანონი მოახდენს რეაგირებას და თავისი სარჩელის გზით დახმარებას გასწევს მაშინ, როცა გაუფრთხილებლობით გატყდება ძველი ქოთან, ხოლო არამატერიალურ ფასეულობათა

უმძიმესი დარღვევების შემთხვევაში გულქვა და გულგრილი (შეუვალი) დარჩება“¹.

პირველი პროექტის შემუშავებისას შეტანილ იქნა წინადადება, რომ არამატერიალური ზიანის ანაზღაურება გაცემულიყო დასახიჩრების, ჯანმრთელობის დაზიანების, თავისუფლების აღკვეთის და ასევე პატივის შეურაცხყოფის შემთხვევებში, მაგრამ წინადადების უკანასკნელი ნაწილი უარყვეს იმ საფუძველზე, რომ შეურაცხყოფილი პატივის აღდგენა გაცილებით ადვილია არა ფულადი ანაზღაურების, არამედ ბოდიშის მოხდითა და შეურაცხყოფილის პატივის სასამართლო „აღიარების“ გზით. სჯულების 847-ე პარაგრაფი გვაუწყებს: „სხეულის დაზიანების ან ჯანმრთელობის მოშლის, ასევე თავისუფლების აღკვეთის შემთხვევაში, დაზარალებულს შეუძლია მოითხოვოს სამართლიანი ანაზღაურება მორალური ზიანისთვის“ (ამავე მუხლის მეორე აბზაცი თანასწორ უფლებებს ანიჭებს ქალს, რომლის მიმართაც არის ჩადენილი დანაშაული და ზნეობის საწინააღმდეგო ქმედება ან, რომელიც აიძულებს ქორწინების გარეშე კავშირისთვის მისი ნების წინააღმდეგ). 847-ე პარაგრაფის თანახმად, პასუხისმგებლობა მორალური ზიანის ანაზღაურებისათვის სცილდება ადრე გათვალისწინებული პრინციპების ფარგლებს: ეს უკანასკნელი შეადგენდა საზღაურს „ტკივილისათვის“, მაშინ, როდესაც BGB განსაზღვრავს ანაზღაურებას არამატერიალური ზიანისთვის საერთოდ. ამას გარდა, ადამიანის ჯანმრთელობის დაშავებისათვის მორალური ზიანის ანაზღაურებასთან ერთად გათვალისწინებულია ასევე პასუხისმგებლობა თავისუფლების აღკვეთისა და ქალის ღირსების ხელყოფისათვის. მაგრამ BGB სრულიად უყურადღებოდ ტოვებს მორალური ზიანის ანაზღაურების სხვა შემთხვევებს. ასე მაგალითად, დაზარალებულს, გერმანული სამოქალაქო

¹ Lehmann. *ibid.*, s.44

სჯულების თანახმად, სახის დასახიჩრებისთვის შეუძლია მოითხოვოს მორალური ზიანის ანაზღაურება, მაგრამ არ აქვს იმავე მოთხოვნის წაყენების უფლება მისი რეპუტაციის ხელყოფის შემთხვევაში. გარდა ამისა, BGB-ს ნორმების თანახმად, მატერიალური საზღაური „ზნეობრივი ტანჯვისთვის“ შეიძლება მიეცეს თავისუფლებაალკეითილს. იგი ვერავითარ კომპენსაციას ვერ მიიღებს, შესაძლო ქონებრივი დანაკარგების ანაზღაურების გარდა, ახლობელი ადამიანის დაკარგვით გამოწვეული ტანჯვისა და განცდებისთვის. არავის დააეჭვებდა ის, რომ 847-ე მუხლი იძლევა ამომწურავ ჩამონათვალს შემთხვევებისა, როცა დასაშვებია მორალური ზიანის ანაზღაურება, კანონში პირდაპირ გათვალისწინებული შემთხვევების გარდა (მუხლი 253-ე).

ჯერ კიდევ დიდი ხნით ადრე (დიდ რევოლუციამდე) საფრანგეთში გეხდებოდა სასამართლო გადაწყვეტილებები, რომლებიც დაზარალებულს მიაკუთვნებენ ფულად საზღაურს მორალური ზიანისათვის (*prejudice moral*). რევოლუციას, შეეძლო მხოლოდ ხელი შეეწყო დაზარალებულის პირადი ინტერესების დაკმაყოფილების მოთხოვნის აუცილებლობის შესახებ აზრის განმტკიცებისათვის. თუმცა, სამოქალაქო კოდექსმა (*Code civile*), რომელიც რევოლუციის ნაყოფს წარმოადგენდა, მაინც არ გაითვალისწინა ნორმა მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ.¹ სასამართლო პრაქტიკა ურთიერთისთვის ზიანის მომტანი სამართალდარღვევის ჩადენის შემთხვევაში, წარიმართა როგორც მატერიალური, ასევე არამატერიალური ზიანის ანაზღაურების გზით. საფრანგეთის სასამართლოებში იმდენად ფართოდ იყო გაგებული პირად ფასეულობათა დაცვა, რომ ცოლის ღალატით შეურაცხყოფილ ქმარსაც კი შეეძლო განეცხადებინა პრეტენზია მაცდუნებლისგან ანაზღაურების მიღებაზე. ქმარს უფლება ჰქონდა წარედგინა სარჩელი პირის

¹ Французский гражданский кодекс 1804 года с изменениями 1939, Перевод И.С. Перетерского, М. "Юр. изд-во", 1941.

წინააღმდეგ, რომელიც აღიარებული იყო დამნაშავედ მის ცოლთან სახელის გაბტეხი ურთიერთობების გამო. მით უმეტეს, თუ დადასტურდებოდა, რომ მსგავსმა ქცევამ მორალური ზიანი მოუტანა არა მხოლოდ ქმარს, არამედ მთელ ოჯახს. მორალური ზიანის მიყენების შემთხვევებია, ძირითადად, შეურაცხყოფა და ცილისწამება სიტყვიერი ფორმით, ქალის პატივისა და ღირსების დამცირება, სხვისი სახელით უმართებულოდ სარგებლობა, სხვისი გვარის ბოროტად გამოყენება არჩევნების დროს, თავისუფლების და თვით საარჩევნო ხმის უკანონოდ აღკვეთა, სხვის საცხოვრებელში შეჭრა, თავდასხმა, ზიანის მიყენება ჯანმრთელობისათვის და ა.შ.

ახლობლების სიკვდილის გამო მორალური ზიანის ანაზღაურება შეუძლიათ მოითხოვონ მშობლებმა, შვილებმა, ძმებმა და დებმა. მიუხედავად მათ შორის ქონების მიმართ მემკვიდრეობის ხარისხის არსებობისა, საკმარისია რეალურად არსებული ზიანის დამტკიცება. მორალური ზიანი ხშირად წარმოადგენს საფუძველს დაზარალებულთა გამოსვლისათვის სამოქალაქო მოსარჩელეთა სახით სისხლის სამართლის საქმეებში. იყო შემთხვევები, როდესაც სასამართლოს მიერ სამოქალაქო მოსარჩელეებად დაიშვებოდნენ მხოლოდ მსჯავრდებულის მიერ ჩადენილ დანაშაულში ეჭვმიტანილი პირები და რომლებმაც ამის გამო განიცადეს მორალური ზიანი¹.

მორალური ზიანის ანაზღაურების პრინციპი უფრო მეტად, ვიდრე საფრანგეთში, განმტკიცებულ იქნა იტალიის კანონმდებლობაში. იტალიელებს შორის პირადი შეტაკებებისას მიყენებული მორალური ზიანისთვის შეურაცხყოფელზე პასუხისმგებლობის დაკისრება პატივისა და ღირსების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულების თავიდან აცილების საშუალებას იძლეოდა. ამ ქვეყანაში გვხვდებიან მორალური ზიანის ანაზღაურე-

¹ Беляцкий С.А. Возмещение морального (немущественного) вреда С.-Петербург, "Право", 1913., с. 21-22.

ბის თავგამოდებული მომხრეები, თუმცა აქვე გამოდიან ამ ინსტიტუტის უფრო მძვინვარე მოწინააღმდეგეებიც (პროფესორი გაბბა და სხვები). მოვიყვანთ იტალიის სასამართლო პრაქტიკიდან რამდენიმე მაგალითს მორალური ზიანის ანაზღაურებაზე: ქ. გენუის სასამართლომ 1898 წლის 10 მაისს 1400 ლირა აუნაზღაურა მგზავრს, რომელმაც ელექტროტრამვაის აწყვეტილ ვაგონში განიცადა „სახიფათო მოგზაურობა“; მასწავლებელს, რომელსაც ცილი დასწამეს და ამის გამო უსამართლოდ უარი უთხრეს სამუშაო ადგილზე, მიეცა 15000 ლირა (danni morali); 1909 წლის 8 მაისს ფლორენციის სააპელაციო სასამართლომ ფულადი ანაზღაურება დააკისრა ქმრის სასარგებლოდ იმ პირს, რომელიც იმყოფებოდა მის აწ გარდაცვლილ მეუღლესთან უკანონო კავშირში, რაც ქმრისათვის ცნობილი გახდა გარდაცვლილი მეუღლის ბარათების გაცნობის შემდეგ. იტალიაში, ნათქვამია ამ გადაწყვეტილებაში, იურისპრუდენცია მუდმივად მხარს უჭერს მორალური ზიანის ანაზღაურებას. „ქმედება, რომელიც ეხება სხვის ღირსებას, არა მარტო აუარესებს განაწყენებულის მდგომარეობას, განაპირობებს მისი ეკონომიკური კეთილდღეობის პირდაპირ კლებას ამ გზით, არამედ შეურაცხყოფს გრძნობებს, რომლებიც ცხოვრებას ზღის სასიამოვნოსა და ბედნიერს, არღვევს სიმშვიდეს, სულის უშფოთველობას, შინაურ და ოჯახურ სამყაროს“¹. მორალური ზიანის ანაზღაურებისას, იტალიის სასამართლოები წინა პლანზე არ აყენებენ იმ შინაგანი მოტივების კვლევას, რომლებიც მოსარჩელეს იძულებულს ზღის მოითხოვოს მისი ღირსების ფულადი შეფასება. „მოსამართლეს არ შეუძლია და არ უნდა გადააკეთოს მოდავე მხარეების ფსიქოლოგია, აღნიშნავს ფლორენციის სააპელაციო სასამართლო მოყვანილ გადაწყვეტილებაში. იგი

¹ Беляцкий С.А. Возмещение (ненмущественного) вреда С.-Петербург, "Право", 1913.. с. 22-23.

ანგარიშს უნდა უწევდეს მხოლოდ განსაკუთრებულ ინტერესს და სადაც ასეთი არის, აღიაროს შესაბამისი უფლება“.¹

პალერმოში საკასაციო სასამართლო აღიარებს მამაკაცის მიერ დაქორწინების შეპირების გზით ან შეპირების გარეშე შეცდენილი, თუნდაც ზრდასრული ქალის სასარგებლოდ, ამ უკანასკნელის უფლებას წარადგინოს სარჩელი ზიანის ასანაზღაურებლად, ჩადენილი ქმედების სისხლის სამართლის კანონით დასჯადობის მიუხედავად. ქალი ამ დროს განიცდის არა მარტო მატერიალურ ზარალს, არამედ კარგავს ღირსებასა და მომავალს.

მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ იტალიის სასამართლო პრაქტიკის ანალიზმა ცხადყო, რომ მორალური ზიანის ანაზღაურებამ, მიუხედავად მის მიმართ იურიდიულ ლიტერატურასა და სასამართლო პრაქტიკაში არსებული წინააღმდეგობისა, მყარად მოიკიდა ფეხი.

XX საუკუნის მეორე ნახევარში ამერიკის შეერთებულ შტატებში მკვეთრად გაძლიერდა მორალური ზიანის ანაზღაურების ტენდენცია. ამერიკის სასამართლოებმა დაიწყეს მატერიალური პასუხისმგებლობის დაკისრება სულიერი ტანჯვის მიყენებისათვის. ეს პრაქტიკა გავრცელდა ე.წ. ტეხასის საქმის შემდეგ, როდესაც საფინანსო კომპანიებმა ვალების აკრეფის დაუნდობელი მეთოდებით გამოიწვიეს ცალკეულ პირთა ძლიერი სულიერი აღელვება. ანალოგიური სიტუაციები წარმოიშვა აგრეთვე ჯორჯიისა და ოკაიოს შტატებში.

ჯორჯიის შტატში საგადასახადო ინსპექტორმა ტელევიზორისტის მორიგი გადასახადის ამოღების მიზნით, სცადა შესულიყო შენობაში, რომელშიც იმყოფებოდა დაზარალებული 11 წლის გოგონა. იმის გამო, რომ გოგონამ უარი განაცხადა მის შემშვებაზე, ინსპექტორმა დაიწყო კარებზე ბრახუნი, ბავშვს ციხ-

¹ მისივე, გვ. 23.

ითაც დაემუქრა, რამაც შეაშინა დაზარალებული, მას გაუჩნდა სახლში მარტო დარჩენის შიში, დასჩემდა უძილობა, განუვითარდა ნერვული სპაზმები. შტატის სააპელაციო სასამართლომ დაადგინა, რომ ფიზიკური ზიანი, როგორც შიშის შედეგი, ექვემდებარება ანაზღაურებას, თუკი (როგორც მოცემულ შემთხვევაში) შიში გამოწვეულია წინასწარგანზრახული ან უხეში გაუფრთხილებელი მოქმედებით.

ოჰაიოს შტატში ნისიად ნაყიდი საქონლის გადასახადის ამკრეფნი იყენებდნენ რიგ ნებადაურთველ ხერხებს, მოვალეების დამსაქმებლებთან ყოველდღიური სატელეფონო ზარების ჩათვლით, რათა ამ უკანასკნელთ მიეღოთ ზომები დაუდევარი გადამხდელების მიმართ. ყოველივე ეს მოვალეების მოუსვენრობას და ავადმყოფობასაც კი იწვევდა. შტატის უმაღლესმა სასამართლომ დააკმაყოფილა მოვალეების სარჩელი.⁴¹

ეს და სხვა მაგალითები ადასტურებენ, რომ ამერიკის სასამართლო პრაქტიკამ შესაძლებლად ცნო სულიერი განცდებით გამოწვეული იმგვარი მორალური ზიანის ანაზღაურება, რომელიც გამოიხატება ძილის დაკარგვით, თავის ტკივილებით ან ჯანმრთელობის შერყევის სხვა სახით. ადრე კი ასეთი შედეგები სასამართლოების მიერ მხედველობაში არ მიიღებოდა. ამგვარი სულიერი მღელვარებანი პრაქტიკამ გაათანაბრა ფიზიკურ ტანჯვასთან, რომლებიც ექვემდებარებიან ანაზღაურებას დელიქტური სარჩელების შესაბამისად.

კრიტერიუმები, რომლებიც შეიძლებოდა საფუძვლად დასდებოდნენ სულიერ ტანჯვას ფიზიკური ტანჯვის ქვეყგუფის სახით, წინასწარ არ იყო დადგენილნი. ამასთან, სასამართლოები კონკრეტულ გარემოებებს ითვალისწინებდნენ. სულიერ ტანჯვაზე დაფუძნებული სარჩელის დაკმაყოფილებაზე უარის საილუსტრაციოდ შეი-

⁴¹ Матвеев Ю.Г. Англо-американское деликтное право. "Юридическая литература", М., 1973, с. 51.

ძლება გამოდგეს საქმე განხილული პენსილვანიის შტატში. მოსარჩელე მოითხოვდა მისთვის 20 ათასი დოლარის გადახდას იმ დამცირებისა და სულიერი ტანჯვისთვის, რომელიც მას მიაყენეს მოპასუხის თანამშრომლებმა, მოითხოვდნენ რა წვრილმან გასამრჯელოს ტანსაცმლის შენახვისთვის, მაშინ როდესაც ხელშეკრულებაში, ვერცხლის ქორწილის აღნიშვნის თაობაზე, მოსარჩელემ და რესტორნის მეპატრონემ წინასწარ მოილაპარაკეს წვრილმან ანაზღაურებაზე და მოსარჩელემ იგი გადაიხადა. შტატის უზენაესმა სასამართლომ არ დააკმაყოფილა სარჩელი იმ მიზეზით, რომ მოცემულ შემთხვევაში „ტანჯვა“ უმნიშვნელო იყო და ვერ გაუთანაბრდებოდა „ფიზიკური ზიანის“ მიყენების შედეგად გამოწვეულ განცდებს. იმ შემთხვევებში, როდესაც სულიერი ტანჯვა გამოწვეულია დაუდევრობით და არა წინასწარგანზრახვით, მისი ანაზღაურების შესაძლებლობის საკითხი კიდევ უფრო რთულდება. აქ, სასამართლობი გადაწყვეტილების გამოტანისას ხელმძღვანელობენ მათი ანაზღაურების დასაშვებობიდან მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევებში, ჩვეულებრივ, დაზარალებულის გადაჭარბებული მგრძნობიარობის შეფასებისაგან განსხვავებით. სწორედ ამ საფუძველზე იქნა გამოტანილი გადაწყვეტილება სატელეგრაფო კომპანიის წინააღმდეგ, რომელმაც შეცდომით მოუტანა დაზარალებულს ახლო ნათესავის დაღუპვის დეპეშა. ადრესატი, რომელიც ჰიპერტონიით იყო დაავადებული, ამ ცნობამ სიცოცხლისთვის სახიფათო, შოკურ მდგომარეობაში ჩააგდო. სააპელაციო სასამართლომ გაითვალისწინა რა პრინციპები, რომლებიც საფუძვლად დაედო ოჰაიოსა და ჯორჯიის შტატში განხილულ საქმეებზე გამოტანილ გადაწყვეტილებებს, აღიარა, რომ მოცემულ შემთხვევაში, მორალურმა ტანჯვამ „ფიზიკურიც“ გამოიწვია. აქედან გამომდინარე, აშშ-ის კანონმდებლობაში, ისევე როგორც გერმანიასა და იტალიაში, შეინიშნება ტენდენცია მორალური ზიანის ანაზღაურების წესების მოქმედების სფეროს გაფართოებისკენ.

რაც შეეხება რევოლუციამდელ რუსეთს, მის კანონმდებლობაში პირდაპირი პასუხი შეკითხვაზე მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ არ არსებობს. ასევე, არ არის წესი, რომელიც სასამართლოს მიანიჭებდა მორალური ზიანისათვის ფულადი ანაზღაურების უფლებას. ამავდროულად, პირდაპირ არ იყო აკრძალული მორალური ზიანის ანაზღაურების საკითხი ისე, როგორც ამას ბალტიისპირეთის რესპუბლიკების კანონმდებლობა ითვალისწინებდა. „თანამედროვე რუსულმა ცხოვრებამ ძლიერ წაიწია წინ, სამოქალაქო სამართალი გასცდა მატერიალურის ფარგლებს, შეიცვალა და გაფართოვდა სამართლებრივი წარმოდგენა ინტერესისა და ზიანის შესახებ, მან მიაღწია არა მხოლოდ სამეურნეო, არამედ არასაგნობრივ ფასეულობათა ცნებების დონეს“¹.

ამავდროულად, რუსეთის წარსული არ იძლევა საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ კერძო პირებს შეეძლოთ მოეთხოვათ სასამართლოებში მხოლოდ და მხოლოდ ქონებრივი ზარალის ანაზღაურება. მკვლელობა, დასახიჩრება, წყენა ადრიდანვე ანიჭებდა დაზარალებულს უფლებას მიეღო ფულადი ანაზღაურება კანონდამრღვევისაგან წმინდა მორალური ზიანისთვის. ყველაზე ადრეულ ეპოქაში სახელმწიფო მხარს უჭერდა და აქეზებდა კიდეც მსგავსი ანაზღაურების მიღებას კანონდამრღვევისაგან, რადგან ეს თანდათან განდევნიდა როგორც დაზარალებულის, ასევე მისი ახლობლების მხრიდან პირადი ანგარიშსწორების ადათს. ისეთი ქონებრივი დარღვევებისას, როგორიცაა ქურდობა, სხვისი საბუთებით უკანონო სარგებლობა, გარდა ქონებრივი ზარალის ანაზღაურებისა, დადგენილი იყო განსაკუთრებული ფულადი ანაზღაურება პირადი „წყენისთვის“. უძველეს დროში წყენას მეტად ფართო მნიშვნელობა ჰქონდა. წყენის ცნება, როგორც ასეთი, მოიცავდა არა მხოლოდ

¹ С. И. Раевич. Гражданское право буржуазно-капиталистического мира в его развитии 1789-1926, (Российская империя) М., Ленинград, 1929., с. 147.

პირადი უფლებების დარღვევას, არამედ უხეშ შეჭრას სხვის სულიერ და მატერიალურ სფეროში ანუ ეს ცნება აღიქმებოდა ისე, როგორც ძველ რომში და ნაწილობრივ ინგლისურ სამართალში. დროთა განმავლობაში, როცა იწყო მომძლავრება ცენტრალურმა სახელმწიფო ხელისუფლებამ, თავად სახელმწიფო მიისწრაფოდა დაეცვა მოქალაქეთა პატივი და ღირსება. ანიჭებდა რა ქონებრივი ზიანის ანაზღაურების უფლებას დაზარალებულს, იმ დროის კანონმდებლობა მხედველობიდან არ უშვებდა არაქონებრივი ზიანის ანაზღაურების შესაძლებლობასაც. მორალური ზიანის ანაზღაურების იდეას ჩვენ ვხვდებით მეფეების ივანე III და ივანე IV სამართლის წიგნებში, რომლებშიც აღნუსხული იყო ზოგიერთი ნორმა „შეურაცხყოფის“ ანაზღაურებაზე. საუბარია გაწბილებულის სასარგებლოდ ფულადი თანხის ამოღებაზე, ამასთან, შეურაცხყოფის ზომა დამოკიდებული იყო დაზარალებულის საზოგადოებრივ მდგომარეობასა და სქესზე. მხედველობაში მიიღებოდა თანამდებობრივი რანგი და შემოსავალი, აგრეთვე სახელმწიფო აღნიშნული ზიანის ანაზღაურებისას ხელმძღვანელობდა გაწბილებულთა (დაზარალებულთა) იერარქიული მდგომარეობით სახელმწიფოებრივ კიბეზე. იგივე შეხედულებაა გატარებული მეფე ალექსი მიხეილის ძის 1649 წლის სჯულდებაში, რომელშიც დადგენილი იყო „შეურაცხყოფის“ ფულადი ანაზღაურების წესები განსხვავებული წოდების პირთათვის, ქალაქისა და სოფლის მკვიდრთათვის, სამხედრო და სასულიერო პირებისათვის.¹ სჯულდება, წინამორბედი საკანონმდებლო აქტებისა მსგავსად, ადგენს დაზარალებულისათვის დამნაშავეის ხარჯზე ანაზღაურების კრიტერიუმებს, ხოლო როცა მსგავსი კრიტერიუმები არ არის შემუშავებული, სჯულდება პირდაპირ მიუთითებს შეურაცხყოფის ფულადი საზღაურის ოდენობას. არ შეიძლება ყველა შემთხვევაში მივანიჭოთ მოსამართლეს უფლება

¹ Уложение, თავი X, მუხლი 28-ე, 281-ე. იხილეთ აგრეთვე თავი XXII, მუხლი მე-10, მე-11 და სხვა.

თავად განსაზღვროს შეურაცხყოფის ზომა საქმის ინდივიდუალური გარემოებების გათვალისწინებით, იუწყება სჯულდება. მას წინასწარ უნდა ჰქონდეს ხელთ კანონმდებლის მიერ შემუშავებული ტაბულები და ტაქსა. „თუმცა, ეს ტაბულები და ტაქსა თვითნებურია, ნათქვამია სჯულდებაში, მაგრამ ისინი აძლიერებენ გარეგნულ წესრიგს, გარეგნულ ტრადიციას. სხვა საშუალებები ანაზღაურების განსაზღვრისა კანონმდებელს არ გააჩნდა, ზოლო მოსამართლის რაიმე ნება-სურვილის გათვალისწინების შესაძლებლობა არ იყო, რამეთუ მოსამართლე წარმოადგენდა მხოლოდ კანონმდებლის ნების მექანიკურ შემსრულებელს“. მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ ქონებრივი ზარალის ანაზღაურების შემთხვევაშიც, იმ დროის კანონმდებელი გასცემდა ბრძანებას ეხელმძღვანელათ ტაქსებით და არ მიეცათ მოსამართლისთვის უფლება დაეკონკრეტებინა ზარალის ოდენობა.

„მხრების ამოგდებისთვის გვერდების დაშავების გარეშე — რუბლ ნახევარი, სკის მოპარვისათვის სახლიდან ანუ საფუტკრიდან — სამ-სამი რუბლი, როჭოების ხარგისა — სამი რუბლი, კაკაბის ბადისთვის — ერთი რუბლი.“¹ სჯულდებას, ისევე, როგორც სხვა უფრო ადრეულ ძეგლებს, წითელ ხაზად გასდევს კანონმდებლის ზრუნვა დაზარალებულის პირადი უფლებებისა და ფასეულობების დაცვის, ასევე კომპენსაციის ოდენობის გამო. იშვიათად, უმძიმეს დანაშაულთა დროს, ხედავდა რა მათში სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი საფუძვლების დარღვევას, სახელმწიფო დანაშაულებს აკისრებდა შესაბამის სისხლისსამართლებრივ სასჯელს. პირადი უფლებების ხელყოფის, „შეურაცხყოფის“ ყველა სხვა შემთხვევაში (რომლებიც აღიქმებოდნენ როგორც ადამიანის ფიზიკური ან სულიერი მდგომარეობის დარღვევანი), ადგილი ჰქონდა ზიანის ანაზღაურებას ფულადი ფორმით.

¹ Уложение, თავი X, მუხლი 217-219. აგრეთვე, С.И. Раевич, გვ. 11.

„კომპენსაცია შეურაცხყოფისათვის“ ნახსენებია ს. რაევიჩის ნაშრომშიც.¹

ზოგადად, კანონები „შეურაცხყოფის“ ანაზღაურებაზე, შეესებული პეტრე I-ის დროს სამხედრო-საზღვაო წესდების კანონებით პატივის შეურაცხყოფის შესახებ და ეკატერინე II მანიფესტით ორთაბრძოლების შესახებ XVIII საუკუნეშიც მოქმედებდა. ისინი გადავიდნენ კანონთა კრებულში და განთავსდნენ სამოქალაქო კანონების კრებულის სხვადასხვა განყოფილებაში, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავეს მათ პარაგრაფში სათაურით: „პირად წყენათა ქონებრივი ანაზღაურება“, რომელიც ახდენდა ანაზღაურების ოდენობის დეტალურ რეგლამენტირებას დაზარალებულის სოციალური სტატუსისა და ხელფასის გათვალისწინებით. „აზნაურის, ან სახელმწიფო სამსახურში მყოფი სხვა პირის შეურაცხყოფისთვის, დაზარალებულის სასარგებლოდ გაიცემა მისივე კუთვნილი ხელფასის წლიური სარგო (Свод гражданских законов, . изд. I, მუხლი 381-ე), სასულიერო ხელისუფლების გაწილებისთვის საზღაური ორჯერ მეტია, ვიდრე საერო პირების გაწილებისთვის (მუხლი 382-ე), ქალაქის მკვიდრის სიტყვიერი ან წერილობითი შეურაცხყოფისათვის გაიცემა იმ ოდენობის თანხა, რომელსაც ეს უკანასკნელი წლის განმავლობაში იხდის ქალაქის ხაზინასა და საქალაქო შემოსავალში. ხელის დარტყმისთვის, თუნდაც უიარაღოდ, ანაზღაურება ორმაგდება.¹

შემდგომში, როცა წოდებებსა და კლასებს შორის წაშლა იწყო მკვეთრმა საზღვარმა, შეურაცხყოფის ანაზღაურების გრადციამ აზრი და მნიშვნელობა დაკარგა. შეიცვალა პასუხისმგებლობა შეურაცხყოფისთვის, თუმცა, ეს არ ცვლიდა დამოკიდებულებას მორალური ზიანის მიმართ. დღის წესრიგში დადგა მორალური ზიანის მიყენებისათვის სისხლის სამართლისა და

¹ С. Н. Раевич "Гражданское право буржуазно-капиталистического мира в его развитии 1789-1926. (Российская империя) М., Ленинград, 1929, гл. 147.

სამოქალაქო სამართლის პასუხისმგებლობის გამიჯვნის საკითხი. უფრო მეტიც, პასუხისმგებლობა მორალური ზიანისათვის უნდა გადასინჯულიყო ახალ საწყისებზე, ცხოვრების ახალი პირობების შესაბამისად.

ზიანის ანაზღაურება რეგულირდებოდა 1851 წლის 21 მარტის კანონის თანახმად. ამ კანონმა ასახა, ერთი მხრივ, რუსული ისტორიული საწყისების ზეგავლენა მორალური ზიანის ანაზღაურებაზე, მეორე მხრივ კი, დასავლეთ-ევროპული სამართლის პრინციპები (ფრანგული და ავსტრიული სამართლის ნორმები). კანონი, ითვალისწინებს რა ზიანს დანაშაულებრივი (მუხლი 644-ე) და არადანაშაულებრივი (მუხლი 684-ე) ქმედებების გამო, ყველგან მოიხსენიებს „ზიანსა და დანაკარგს“, საუბრობს რა არა მარტო დანაკარგებზე, არამედ „ზიანზეც“, იგი თითქოს იძლევა სივრცეს ამ უკანასკნელ ტერმინში ვიგულისხმოთ არა მხოლოდ მატერიალური ზარალი, ისე როგორც იგი ესმით დასავლეთის კანონმდებლებს და კერძოდ, 1851 წლის 21 მარტის კანონის შემდგენლებს. რა თქმა უნდა, მხოლოდ ეს მითითება არასაკმარისი იქნებოდა, რომ შეგვძლებოდა დამტკიცება იმისა, თითქოს დაზარალებულის წინაშე პასუხისმგებლობის შეზღუდვა მხოლოდ ქონებრივი ზიანის გამო გამომდინარეობს სხვა ნორმატიული აქტებიდან. მაგრამ არც ერთი კანონი არ აიგივებს ზიანს მატერიალურ ზარალთან.

გაუთხოვარ ქალს, რომელიც გააუპატიურეს ან სახე დაუსახიჩრეს, შეუძლია მოსთხოვოს შეურაცხყოფელს მატერიალური ზიანის ანაზღაურება საარსებო სახსრების სახით, მაგრამ იბადება კითხვა — გააჩნია თუ არა იმავე გაუთხოვარ ქალს მორალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება?

პირადი წყენის ან შეურაცხყოფის მიყენებაში დადანაშაულებ-

¹ Беляцкий С.А. Возмещение морального (нечинущественного) вреда. С.-Петербург, "Право", 1913., гл. 26-27.

ბულს, შეიძლება დააკისრონ ფულადი ანაზღაურება გაწვილებულის სასარგებლოდ (მუხლი 667-ე). ამის ნათელსაყოფად მოვიყვანთ ერთ-ერთ მაგალითს სასამართლო პრაქტიკიდან.

დედას სურდა მიეღო ანაზღაურება რკინიგზისაგან იმისათვის, რომ მისი მცირეწლოვანი შვილი დაიღუპა დიდი სიჩქარით გაქროლებული მატარებლის გამო. არაერთგზის შეტანილ საჩივარზე მას ყველგან პასუხობდნენ: „შვილს ჩვენ ვერ დაგიბრუნებთ“, მაგრამ ნუთუ დაზარალებული დედის მოთხოვნა შეიძლება გავაგივივოთ ვაჟის მკვდრებით აღდგომის სურვილთან? განა მას არ ჰქონდა უფლება მოეთხოვა ანაზღაურება მიყენებული ტანჯვისათვის? შვილის დაბრუნება შეუძლებელია, აღუესებელია დანაკლისი, მაგრამ მიღებული თანხა გარკვეულად შეუმსუბუქებდა იმ დარდს, რომელიც დაკავშირებულია მორალურ ზიანთან. კერძოდ, ეს ფული შეიძლება დაიხარჯოს მეორე მცირეწლოვანი ვაჟის აღზრდისათვის, რითაც შეილმკვდარ დედას შეუმსუბუქებოდა ამ ფაქტით გამოწვეული განცდები.

ახასიათებდა რა სენატის 1909 წლის 21 იანვრის გადაწყვეტილებას საავტორო უფლების დარღვევის გამო კამათზე, ს. ბელიაცკინი წერდა: „არამატერიალური ზიანის გათანაბრება მატერიალურთან და ამავდროულად დაზარალებულისათვის არამატერიალური ზიანის ანაზღაურებაზე უარის თქმა, ნიშნავდა სამოქალაქო სამართლისა და სამოქალაქო სასამართლოს სრული უსუსურობის აღიარებას. ვინაიდან მორალური ზიანის ანაზღაურების ერთადერთი საშუალება არის დაზარალებულისათვის სულიერი სიმშვიდის მინიჭება, სასამართლომ კანონის შესაბამისად უნდა გამოიტანოს სათანადო გადაწყვეტილება. ამგვარად, ჩვენს სასამართლო პრაქტიკას ეძლევა შესაძლებლობა მოახდინოს არამატერიალური ზიანის ანაზღაურების პრინციპის ლეგალიზაცია და

¹ Беляцкий С.А. Возмещение морального (нематериального) вреда. С.-Петербург. "Право", 1913. гл. 39.

ამით მოცემულ საკითხში ეზიაროს იმ სამართლებრივ სისტემებს, რომლებმაც დიდი ზანია ეფექტურად დანერგეს იგი პრაქტიკაში. ეს ეხება საფრანგეთს, იტალიას და ა.შ. ამ პრინციპის ათვისება ზიანის ანაზღაურების ჩვენეულ პროცესში აგვარიდებდა მრავალ სავალალო საკითხს და დააჩქარებდა ჩვენიე სამოქალაქო და სამოქალაქო საპროცესო სამართლის პროგრესულ განვითარებას.“¹

არამატერიალური ზიანის ანაზღაურების თაობაზე პირდაპირი აკრძალვების არარსებობის მიუხედავად, კანონმდებლობას, სასამართლო პრაქტიკასა და მეცნიერულ კონცეფციებს გააჩნდათ აშკარა პრიორიტეტები, რაც გამოიხატებოდა მატერიალურ ფასეულობათა სამოქალაქო-სამართლებრივი დაცვის ორიენტაციაში.

ასე, მაგალითად, პ. გუსაკოვსკი აღნიშნავს, რომ „მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურება პირებისათვის, რომელთაც განიცადეს ზნეობრივი ზიანი, უცილობლად იწვევს იმ აშკარად შეუსაბამო მდგომარეობას, რომლის ძალითაც აღნიშნული ანაზღაურება არ უნდა იყოს არც ზიანის და არც მისი გამომწვევი ქმედების ჩადენაში ბოროტი განზრახვის წილის თანაზომიერი, არამედ უნდა შეესაბამებოდეს დაზარალებულის მეტ-ნაკლებ დამოუკიდებლობას“².

უნდა აღინიშნოს, რომ არამატერიალურ ფასეულობათა სამოქალაქო-სამართლებრივი დაცვის პრინციპები განიხილებოდა რევოლუციამდელ მეცნიერთა პუბლიკაციებში, რომლებსაც განეკუთვნებიან: მ. აგარკოვი, გ. გერბილოვსკი, ა. კამინზა, ე. პასეკი, ლ. პეტრაჟიციკი, ი. პოვროვსკი, გ. შერშენევიჩი, ვ. შრეტერი³.

¹ Его же; с. 40.

² Гуссаковский Т.Н. Вознаграждение за вред. ж. "Министерство юстиции", 1912., N 8, с. 35.

³ Шелютто И.А. Гражданско-правовая защита чести, достоинства и деловой репутации, Автореферат, И., 1997

საბჭოთა პერიოდის განმავლობაში, რომელიც 74 წელს მოიცავდა, კანონმდებლობა არ ცნობდა ფიზიკური და ზნეობრივი ტანჯვის ფულადი ანაზღაურების შესაძლებლობას. 20-იანი წლების სასამართლო პრაქტიკაში ზოგჯერ გვხვდებოდა სარჩელი, მორალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნით, თუმცა მსგავსი სარჩელი არასდროს დაკმაყოფილებულა.¹ ითვლებოდა, რომ მორალური ზიანის ანაზღაურება უცხოა სოციალისტური მართლშეგნებისა და სამართლისათვის, რამეთუ ამცირებს ადამიანის ღირსებას, და, გარდა ამისა. პრაქტიკულად შეუძლებელია მორალური ზიანის ფულადი განსაზღვრა.²

ასე მაგალითად, 1923 წელს ხარკოვის გუბერნიის სასამართლომ გააუქმა ერთ-ერთი სახალხო სასამართლოს გადაწყვეტილება შეურაცხყოფისათვის შეტანილი სარჩელის გამო. სასამართლომ უარი იმით ახსნა, რომ „საბჭოთა სახელმწიფოში ადამიანის ღირსება შეიძლება დაცული იყოს სისხლის სამართლის, მაგრამ არა სამოქალაქო კანონმდებლობის ნორმებით და, კაპიტალისტური წყობისაგან განსხვავებით, პიროვნება დგას იმაზე მაღლა, რომ მისი ღირსება ფულადი სახით ანაზღაურდეს“.³

მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურების მიმართ უარყოფითმა დამოკიდებულებამ განსაკუთრებით იჩინა თავი 50-60-იანი წლების მეცნიერთა წარმოდგენებში. „ქონებრივი ანაზღაურება არაქონებრივი ზიანისა, რომელიც არსებითად წარმოადგენს ისეთ ფასეულობათა ფულზე გადაყვანას, როგორიც არის სიცოცხლე, ჯანმრთელობა, პატივი, ადამიანის შემოქმედებითი მიღწევები, შეუთავსებელია საბჭოთა სოციალისტური საზოგადოების

¹ "Вестник советский юстиции", 1923, 6, ст. 132, "Судебная практика РСФСР", 1927, 6, ст. 10.

² Зейц А. Возмещение морального вреда по советскому праву- "Еженедельник советской юстиции", 1927, 47, ст. 1465.

³ Зейц А. Возмещение морального вреда по советскому праву. "Еженедельник советской юстиции", 1927, 47, ст. 1455.

ძირითად შეხედულებებთან, საზოგადოების ღრმა პატივისცემასთან ადამიანის პიროვნების მიმართ. ასე თვლიდნენ ცნობილი ცივილისტი-მეცნიერები.¹ აღნიშნულ საკითხებთან მიმართებაში კატეგორიული იყო გ. მატვეევი, რომელმაც შემდეგზე მიუთითა: „საბჭოთა სოციალისტური სამოქალაქო სამართალი არ ცნობს პირადი არაქონებრივი უფლებების ქონებრივ შეფასებას და უარს ამბობს ფულად კომპენსაციაზე ამ უფლებათა ხელყოფის შემთხვევაში; სოციალისტური საზოგადოება უზრუნველყოფს ადამიანის პიროვნების ყოველმხრივ განვითარებას და სრულიად აკმაყოფილებს მოქალაქეთა ყველა სულიერ და პოლიტიკურ მოთხოვნას“². სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პასუხი შეკითხვაზე დარღვეული არაქონებრივი ფასეულობების ქონებრივი ანაზღაურების შესახებ იყო ერთმნიშვნელოვანი — „არ არის და არც შეიძლება იყოს“. ამავე პოზიციას აღიარებდნენ ქართველი მეცნიერები, პროფ. რ. შენგელია და დოცენტი თ. ცაგურია, რომლებიც ამ პრობლემისადმი მიძღვნილ ნაშრომებში იხილავდნენ რა ქონებრივი და არაქონებრივი ზიანის ანაზღაურების შესაძლებლობას, აღნიშნავდნენ, რომ ზიანის მიყენებელმა უნდა აანაზღაუროს დაზარალებულისათვის მიყენებული მატერიალური ზიანი. რაც შეეხება არამატერიალური უფლების დარღვევის შემთხვევებს, ისინი შეუძლებლად მიიჩნევდნენ მის ფულად ანაზღაურებას და ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებდნენ, რომ „არაქონებრივი ზიანის განსაზღვრა ფულადი შეფასებით არ ხდება და არ შეიძლება მისი ანაზღაურება დაზარალებულისათვის განსაზღვრული თანხის მიკუთვნებით“...³

¹ Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения, М., 1951, ст. 24.

² Матвеев Г.К. Вина в советском гражданском праве. Киев, 1955, ст. 40. მოყვანილი ცნება ასახულია ავტორის უფრო გვიანდელ ნაშუქვარშიც (Матвеев Г.К. Основания гражданско-правовой ответственности, М., 1979, ст. 39-40).

³ რ. შენგელია, ქონებრივი ზიანი და მისი ანაზღაურების ვალდებულება, თბ., 1991... თ. ცაგურია, „სამოქალაქო პასუხისმგებლობა მუშაკის დაშავების ან სიკვდილ-

მორალური ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტის მოწინააღმდეგეთა შეხედულება ეყრდნობოდა იმ თვალსაზრისს, რომ მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურება თავისი სოციალური ბუნებით ეწინააღმდეგებოდა სოციალისტური საზოგადოების ინტერესებს და იგი მხოლოდ ბურჟუაზიული საზოგადოებისათვის ჩვეულ მოვლენად იყო მიჩნეული. მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურების საწინააღმდეგო მეორე არგუმენტი კი იყო მორალური ზიანის ფულადი ექვივალენტით გამოთვლის შეუძლებლობა.

ამ პრობლემის საწინააღმდეგოდ მოყვანილი ორივე არგუმენტი მოკლებული იყო დამაჯერებლობას, რამეთუ მორალური ზიანის ანაზღაურება არ იყო მხოლოდ ბურჟუაზიული ქვეყნების სამოქალაქო სამართლისათვის დამახასიათებელი ინსტიტუტი. რაც შეეხება მორალური ზიანის ფულად შეფასებას, იგი არც საბჭოთა სამოქალაქო კანონმდებლობისათვის იყო უცხო.

მ. აგარკოვი უარს ამბობდა რა ფულადი კომპენსაციის საყოველთაო დანერგვაზე არაქონებრივი ზიანის მიყენების ყველა შემთხვევისათვის, ამტკიცებდა, რომ მაშინ, როდესაც დაზარალებულის ჯანმრთელობის დაზიანებას ამ უკანასკნელისთვის მოაქვს ხანგრძლივი ტანჯვა და განცდები, სასამართლოს შეუძლია აიძულოს ზიანის მიმყენებული პირი აუნაზღაუროს დაზარალებულს, გარდა ქონებრივი ზარალისა, დამატებით სასამართლოს მიერ განსაზღვრული თანხა.¹

ჯერ კიდევ გ. შერშენევიჩი გადაჭრით გამოდიოდა რუსულ სამართალში იმ ნორმის შენარჩუნების წინააღმდეგ, რომლის თანახმადაც ვინმესთვის პირადი წყენის ან შეურაცხყოფის მიყ-

იანობისათვის". თბ., 1965, გვ. 17. ბ. ზოიძე, არაქონებრივი ინტერესი ქონებრივ ურთიერთობაში, ჟურნალი „საბჭოთა სამართალი“, 1983, 2, გვ. 17-24.

¹ Агарков М.М. Обязательства из причинения вреда. "Проблемы социалистического права", 1939, 1, ст. 74.

ენებისას ზიანის მიმყენებელს გაწვილებულის მოთხოვნით შეიძლება დაკისრებოდა ამ უკანასკნელის შეურაცხყოფისათვის ფულადი ანაზღაურება. მეცნიერი ხაზს უსვამდა, რომ პირადი შეურაცხყოფა არ ექვემდებარება არავითარ მატერიალურ შეფასებას, რამეთუ იგი პიროვნებას აყენებს ზნეობრივ და არაქონებრივ ზიანს.

იგი ყურადღებას ამახვილებდა ე.წ. ზნეობრივი ზიანის მატერიალური საშუალებებით ანაზღაურების პრინციპის მიზანშეუწონლობაზე.¹

მიყენებული მორალური ზიანის ფულადი შეფასების „შეურაცხყოფლობაზე“ გ. შერშენევიჩის შემდეგ რ. სავატიე წერს, რომ „პიროვნებისთვის მიყენებული ზიანის ფულადი ანაზღაურების კანონიერება სადავოა ყოველთვის, როცა ფულს ნამდვილად შეუძლია დაზარალებულის ტანჯვის შემსუბუქება“.² უნდა აღინიშნოს, რომ სოციალისტური ქვეყნების ლიტერატურაში არსებობდა მოსაზრებები მორალური ზიანის ანაზღაურების წინააღმდეგ, რადგანაც მიყენებული უბედურების ფულადი შეფასება ეწინააღმდეგება ჩვენს მორალურ შეხედულებებს“, – წერდა პ. ჰერნერი³. ამასთან ერთად, პ. ჰერნერი და სოციალისტური ქვეყნების სამოქალაქო სამართლის სხვა წარმომადგენლები არ დაობდნენ იმ მატერიალური ზარალის ანაზღაურებაზე, რომელიც არ იყო დაკავშირებული მორალურ ზიანთან.

უნდა აღინიშნოს შემთხვევები, როცა მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურების დაუშვებლობის გაბატონებული დოქტრინა ირღვეოდა. როგორც ნ. მაღეინი აღნიშნავს: „ზოგჯერ საბჭოთა პრაქტიკაც მიდიოდა მორალური ზიანის ანაზღაურების მიზნით

¹ Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. т. 2, изд. одиннадцатое, М., 1915, с. 251.

² Саватье Р. Теория обязательств, М., 1972, с. 394.

³ Гражданское право Германской Демократической Республики, Обязательственное право., М., 1959, с. 772.

სარჩელთა წარდგენის გზით. მაგალითად, ასეთს ადგილი ჰქონდა იმ შემთხვევებში, როცა საბჭოთა მოქალაქის ჯანმრთელობა ილახებოდა, ან მიყენებული ზიანის შედეგად ის გარდაიცვლებოდა კაპიტალისტურ ქვეყანაში. საქმე სასამართლოს მიერ განიხილებოდა კანონდარღვევის ადგილის კანონმდებლობის შესაბამისად („პრინციპი მსხვერპლად ეწირებოდა ვალუტის მიღების მიზანს“)¹.

მორალური ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტის მიმართ მსგავსი უარყოფითი დამოკიდებულების მიუხედავად, ზოგიერთი სპეციალისტი-თეორეტიკოსი და პრაქტიკოსი არაერთგზის გამოთქვამდა მორალური ზიანის მატერიალური ფორმით ანაზღაურების აუცილებლობის აზრს, კერძოდ, ამ პრობლემას ყველაზე ადრე ბ. ლაპიციმ დაუთმო ყურადღება. იგი თვლიდა, რომ მოცემულ შემთხვევაში ფული ასრულებს არა სულიერი ტანჯვის, არამედ მისი კომპენსაციის ექვივალენტის როლს².

ბ. უტეესკის აზრით, მორალური ზიანის აუნაზღაურებლობა წარმოადგენს მნიშვნელოვან ხარვეზს კანონმდებლობასა და პრაქტიკაში. მეცნიერი ამტკიცებდა, რომ სისხლის სამართლის კანონმდებლობა იძლეოდა საფუძველს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობასთან ერთად მორალური ზიანის ანაზღაურებისათვის. იგი თვლიდა, რომ სისხლის სამართალში ქონებრივი ზიანი უპირისპირდება პიროვნებისთვის მიყენებულ ზიანს. ხედავდა, რომ არ იყო პიროვნების ფიზიკური ხელშეუხებლობით შემოფარგვლის საფუძველი, რამეთუ პიროვნების ცნება მოიცავს ადამიანის სულიერ სფეროს და ატარებს არამატერიალურ ხასიათს.³

¹ Малин Н.С. О моральном вреде, Ж. "Государство и право", 3, 1993, с. 3.

² Лапицкий Б. Вознаграждение за немущественный вред (Сборник Ярославского ун-та. Ярославль, 1920. Вып.1).

³ Флейшниц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения, М., 1951, с. 24.

მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურების მოწინააღმდეგეთა არგუმენტები დამაჯერებლად გააკრიტიკეს ცივილისტურ ლიტერატურაში,¹ თუმცა, მორალური ზიანის ანაზღაურების იდეა სულ უფრო და უფრო მეტ მომხრეებს იძენდა და გზას იკაფავდა აღიარებისაკენ.

60-70-იან წლებში მორალური ზიანის ანაზღაურების მიზანშეწონილობის პოზიციაზე იდგნენ მეცნიერები: ნ. მალეინი,² გ.ი. შიმინოვა,³ ლ. ა. მაიდანიკი, ნ.ი. სერგეევა⁴, ი.ხ. კალმიკოვი⁵ და სხვანი.

მორალური ზიანის ანაზღაურებას, ჯერ კიდევ 1928 წელს, მხარს უჭერდა ქართველი იურისტი გ. რცხილაძე, ხოლო 70-იან წლებში მორალური ზიანის პრობლემა წინა პლანზე წამოსწია და ნაშრომი მიუძღვნა ქართველმა ცივილისტმა თ. ნინიძემ. მათ დამაჯერებელი დასაბუთებით შეძლეს დაემტკიცებინათ ამ ინსტიტუტის პრობლემური ხასიათი და გამოთქვეს მოსაზრება მისი საკანონმდებლო გზით მოწესრიგების შესაძლებლობაზე⁶.

ლ. მაიდანიკი და ნ. სერგეევა წერდნენ, რომ შემთხვევებში, როცა მორალური ზიანი შეიძლება თავიდან იქნეს აცილებული ან შემსუბუქებული მატერიალური სახსრებით, დაზარალებულს მინიჭებული უნდა ჰქონდეს ამ სახსრების ანაზღაურების უფლება სამოქალაქო კანონმდებლობის საფუძველზე⁷.

¹ თ. ნინიძე, მორალური ზიანის პრობლემა სამოქალაქო სამართალში. ჟ. „საბჭოთა სამართალი“, 1979, 2, გვ. 54. Хещуриани Д.Г. Значение моральных норм в советском гражданском праве, 1980, с. 43-45.

² Малейн Н.С. Возмещение вреда, причиненного личного М., "Юридическая литература", 1965, с. 18.

³ Шиминова М.Я., Имущественная ответственность за моральный вред. ж. "Советское государство и право", 1970, 1, с. 118.,

⁴ Майдашик Л.А., Сергеева Н.Ю. Материальная ответственность за повреждение здоровья. М., "Юридическая литература", 1968, с. 17.,

⁵ Калмыков Ю.Ч. Возмещение вреда, причиненного имуществу, Саратов, 1965, 1928, с. 22.

⁶ გ. რცხილაძე, მორალური ზიანის ანაზღაურება, „საბჭოთა სამართალი“, 1928 წ. გვ. 81.

⁷ Майдашик Д. А., Сергеева Н. Ю. материальная ответственность за повреждение здоровья, т., "юридическая литература", 1968., с. 19.

მეცნიერთა შეხედულებები მორალური ზიანის ანაზღაურებაზე შეიძლება დაყვანილ იქნეს სამ პრინციპამდე:

ა) არ დაშვება მორალური ზიანის ანაზღაურება;

ბ) დასაშვებია მისი ანაზღაურება ყველაზე ფართო მოცულობით — „ცრემლისა და ტანჯვისათვის“, იმისაგან დამოუკიდებლად მიყენებული აქვს თუ არა დაზარალებულებს ამავდროულად ქონებრივი ზიანიც;

გ) დასაშვებად ითვლება არაქონებრივი ზიანის ანაზღაურება ქონებრივ ზიანთან ერთად, ამ უკანასკნელის დამატების სახით.

უნდა ითქვას, რომ ყველაზე ფართო გავრცელება პოვა უკანასკნელმა პოზიციამ, რომელიც განსაკუთრებით მკაფიოდ აისახა აგარკოვის 30-იანი წლების ნამუშევრებში.

იმ ობიექტთა გაფართოების მიზანშეწონილობა, რომელიც სამართლებრივ დაცვას იმსახურებს და მიიღწევა, დელიქტური ვალდებულებების დახმარებით უფრო დაწვრილებით და დამაჯერებლად აქვს დასაბუთებული ს. ბრატუსს. იგი ყურადღებას ამახვილებს ქონებრივი პასუხისმგებლობის დადგენის აუცილებლობაზე შემდეგ შემთხვევებში: მორალური ზიანის მიყენებისათვის, იმ დანაკარგებისათვის, რომლებსაც განიცდის ადამიანი დროის უშედეგო ფლანგვის, იმ გამაყრუებელი საწარმოო ხმაურისა და ვიბრაციულობის გამო, რომლებიც მოისმის პირველ სართულებზე განლაგებულ მაღაზიებსა და საცხოვრებელი სახლების სარდაფებში, სანიტარული კონტროლის მოთხოვნის წინააღმდეგ, მოწყობილი სახელოსნოებიდან; გამონაბოლქვის გამო, რომელიც ბინაში აღწევს საიზოლაციო მოწყობილობათა გაუმართაობის მიზეზით და ა. შ.¹

მორალური ზიანის ანაზღაურების შესაძლებლობას უშვებდა

¹ Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. "Юридическая литература", т., 1976. с. 202.

ყოფილი სოციალისტური ქვეყნების სამოქალაქო კანონმდებლობაც. ასე მაგალითად, ანაზღაურების ვალდებულება გათვალისწინებული იყო ჩეხოსლოვაკიის, პოლონეთისა და სხვა ქვეყნების კანონმდებლობით. ამასთანავე, შეიძლება აღინიშნოს, რომ ადრე უნგრეთში მსგავსი ნორმა არ არსებობდა, მაგრამ, როგორც ელე სელბერგი წერს: „სასამართლო პრაქტიკა სულ უფრო და უფრო ხშირად იძლეოდა სიგნალს მიყენებული მორალური ზიანისათვის პასუხისმგებლობის დასაბუთების მოწესრიგების თაობაზე“¹.

მორალური ზიანის ანაზღაურების შესაძლებლობის მიზანშეწონილობის თაობაზე გამოთქმული მოსაზრებანი ძირითადად შემდეგი იყო:

ა) მორალური ზიანის ანაზღაურება სამართლიანია (მ. შიმი-ნოვა);

ბ) მოქალაქეთა სამოქალაქო სამართლით დაცული ინტერესების სფეროს გაფართოებისა და პირადი არაქონებრივი ურთიერთობების სამოქალაქო-სამართლებრივი მოწესრიგების საგნად ცნობასთან ერთად, საჭიროა დავუშვათ ქონებრივი პასუხისმგებლობა მორალური ზიანის მიყენებისათვის (ი. კალმიკოვი);

გ) რიგ შემთხვევებში სამოქალაქო კანონმდებლობა აკავშირებს ქონებრივ ზიანს მორალურ ფაქტორებთან. მაგალითად, მემკვიდრეობის უფლებას ვერ მიიღებს უღირსი მემკვიდრე. მშობლები კანონის თანახმად, ვერ დაიმტკიცებენ მემკვიდრეობას შვილების შემდეგ, თუკი მათ მშობლის უფლება ჩამორთმეული აქვთ და მემკვიდრეობის გახსნის მომენტიდან არ აღუდგებათ ნახსენები უფლება (ნ. ს. მალეინი).

ვაჯამებთ რა, მორალური ზიანის აღნაზღაურების პრობლემასთან დაკავშირებულ მრავალრიცხოვან შეხედულებებს, უნდა აღვნიშნოთ, რომ თეორიული კონცეფციების მრავალფეროვნებისა

¹ Сильберски Еле. О модификации гражданского кодекса, обзор венгерского права, 1979, N 1, с. 18.

და მრავალ ცივილიზებულ ქვეყანაში მორალური ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტის წარმატებული განვითარების მიუხედავად, საბჭოთა სამოქალაქო კანონმდებლობა 1990 წლამდე არ მოიცავდა მორალური ზიანის ანაზღაურების ნორმებს. მაშინ, როდესაც ადვილი წარმოსადგენია, რომ ისტორიული გამოცდილების გააზრებული გამოყენება რუსეთისა და საზღვარგარეთის კანონმდებლობაში ხელს შეუწყობდა მორალური ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტის თანმიმდევრულ განმტკიცებასა და მოქნილ ფუნქციონირებას.

პირველი კანონი, რომელიც ითვალისწინებდა მორალური ზიანის ანაზღაურების უფლებას, იყო 1991 წლის 19 დეკემბრის რუსეთის ფედერაციის კანონი „გარემოს დაცვის შესახებ“, რასაც შედეგად მოჰყვა საქართველოში შესაბამისი კანონის მიღება, რომელმაც განამტკიცა მორალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება მოქალაქეთა ჯანმრთელობისათვის ზიანის მიყენებისას. ასევე, განამტკიცა მოქალაქეთა უფლება რუსეთის ფედერაციის და შესაბამისად ქართულმა კანონმა „მასობრივი ინფორმაციის საშუალებათა შესახებ“, რომელიც ითვალისწინებს მოქალაქეთათვის მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურებას, როდესაც გავრცელებული ინფორმაცია არ შეესაბამება სინამდვილეს და ჩირქს სცხებს მის პატივსა და ღირსებას, ან აყენებს მას სხვა სახის არაქონებრივ ზიანს. სასამართლოს გადაწყვეტილებით ანაზღაურება ზდება მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებით, ასევე დამნაშავე თანამდებობის პირების და მოქალაქეების მიერ, სასამართლოს მიერ დადგენილი თანხის ოდენობით¹.

მორალური ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტის განვითარების შემდეგი ეტაპი იყო დამსაქმებელთა მიერ მუშაკებისათვის დასახიჩრებით, პროფესიული დაავადებებით ან ჯანმრთელობის იმგვარი

¹ Закон РФ. О средствах массовой информации. "Ведомости съезда народных депутатов и Верховного совета РФ", 1991., N59.

მოშლით მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურების წესების შემოღება, რომელიც დაკავშირებულია ამ უკანასკნელთა მიერ შრომითი ვალდებულებების შესრულებასთან (შემდგომში წესები)¹.

აღნიშნული წესები განსაზღვრავს ზიანის ანაზღაურების სახეობებს, მართლზომიერად მიჯნავს მორალური ზიანის ანაზღაურებას დამატებითი ხარჯების ანაზღაურებისაგან, რომელსაც ზოგიერთი მეცნიერი განიხილავს როგორც მორალური ზიანის ანაზღაურების ფორმას².

დამსაქმებელი ვალდებულია აუნაზღაუროს დაზარალებულს მორალური ზიანი (ფიზიკური და ზნეობრივი ტანჯვა), რომელმაც ის განიცადა შრომითი საქმიანობის შედეგად. მორალური ზიანი ანაზღაურდება ფულადი ან სხვა მსგავსი მატერიალური ფორმით, დამოუკიდებლად ანაზღაურებას დაქვემდებარებული ქონებრივი ზარალისაგან³.

აღსანიშნავია დამსაქმებლის ვალდებულება, აუნაზღაუროს მარჩენალდაკარგულ ოჯახს მორალური ზიანი, რაც მნიშვნელოვნად აფართოებს იმ პირთა წრეს, რომლებსაც აქვთ მორალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება⁴.

საწარმო ვალდებულია აუნაზღაუროს დაზარალებულ მუშაკს, მისი ბრალის მიუხედავად, მომეტებული საფრთხის წყაროთი მიყენებული მორალური ზიანი. სხვა შემთხვევაში მორალური ზიანის ანაზღაურების პირობას წარმოადგენს ზიანის მიმყენებლის ბრა-

¹ Закон РФ. О средствах массовой информации. "Ведомости съезда народных депутатов и Верховного совета РФ", 1991., N59.

² Ярошенко К. Б. Жизнь и здоровье под охраной закона. Гражданско-правовая защита личных неимущественных прав граждан. М., "Юридическая литература", 1990;. 127-128.

³ Ведомости Съезда народных депутатов и Верх. Совета РФ., 1993. с. 71.

⁴ Ярошенко К. Б. Жизнь и здоровье под охраной закона. М., "Юридическая литература", 1990., с. 127-128.

ლი. ეს წესი გამოიყენება მაშინაც, როდესაც ზიანს იწვევს მომეტებული საფრთხის წყარო, თუკი დაზარალებული შრომით დამოკიდებულებებში არ იყო ზიანის მიმყენებელთან. ამასთანავე, საწარმო, რომელსაც ეკუთვნის ზემოხსენებული მომეტებული საფრთხის წყარო, ვალდებულია აუნაზღაუროს დაზარალებულს ზიანი, თუკი იგი გამოწვეულია საწარმოს მუშაკის ბრალეული ქმედებით.

მორალური ზიანის კომპენსაციის მოთხოვნებზე სასარჩელო ხანდაზმულობა არ ვრცელდება, რამეთუ ზემოაღნიშნული მოთხოვნები გამომდინარეობს პირადი არაქონებრივი და სხვა არამატერიალური ფასეულობების დარღვევიდან.

მიყენებული ზნეობრივი ან ფიზიკური ტანჯვის კომპენსაციის თაობაზე საქმეთა განხილვის დროს, აუცილებელია გავითვალისწინოთ, რომ მორალური ზიანი კანონის მიერ აღიარებულია როგორც არაქონებრივი ვნება, მიუხედავად იმისა, რომ მისი კომპენსაცია ხდება ფულადი ან სხვა მატერიალური ფორმით. რიგ ნორმატიულ აქტებში ისეთი ნორმების გათვალისწინება, რომლებიც განამტკიცებენ მორალური ზიანის ანაზღაურების უფლებას, წარმოადგენს პირველ მნიშვნელოვან ნაბიჯს მორალური ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტის განვითარების გზაზე. მორალური ზიანის მატერიალური ზარალის ტოლფასად ცნობა, იმ სამართლებრივი ნორმების სრულყოფა, რომლებიც აწესრიგებენ მოქალაქეებისა და იურიდიული პირების უფლებას მორალური ზიანის ანაზღაურებაზე, მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია რეკომენდაციებზე, რომლებსაც შეიმუშავენ სასამართლო პრაქტიკა ზიანის ანაზღაურებისა და მისი ოდენობის განსაზღვრასთან დაკავშირებულ საკითხებში. მორალური ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტის განვითარების პროცესში იზრდება ამ უფლების სუბიექტთა სამართლებრივი განსაზღვრის აუცილებლობა. თუმცა, ძნელია კანონმდებლობაში ზიანის ანაზღაურებასთან დაკავშირებული ყველა შესაძლო ვარიანტის გათვალისწინება, მაგრამ ეს აუცილებელია. პირველ

რიგში. საუბარია იმ საერთო სოციალური ნორმების სრულყოფაზე, რომლებიც კანონმდებლობაში განამტკიცებენ ფიზიკურ და იურიდიულ პირთა უფლებას მორალური ზიანის ფულად ანაზღაურებაზე.

ვანანლიზებთ რა მორალური ზიანის ანაზღაურების ისტორიული განვითარების ასპექტს, მივდივართ დასკვნამდე, რომ საქართველოში, ისევე როგორც სსრკ-ში შემავალ სხვა რესპუბლიკებში, მეცნიერები საკითხთან დაკავშირებული ნორმატიული ბაზის უქონლობის გამო, თავს არიდებდნენ (ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა) აღნიშნულ პრობლემაზე მსჯელობასა და შესაბამისი დასკვნების გაკეთებას, კმაყოფილებოდნენ მხოლოდ მატერიალური ზიანის საკითხებთან დაკავშირებული საქმეების გაშუქებითა და ანალიზით.

საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვებასთან დაკავშირებით, ქვეყანაში მიმდინარე რეფორმებმა დღის წესრიგში დააყენა სამოქალაქო კანონმდებლობის გადასინჯვისა და სრულყოფის საკითხი და მათ შორის, მორალური ზიანის ანაზღაურების პრობლემა. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს ახალ სამოქალაქო კოდექსში მორალური ზიანის ანაზღაურების შესაძლებლობის გათვალისწინება არაქონებრივი უფლების დარღვევისას სასამართლოს მეშვეობით. საგულისხმოა, რომ ახალი სამოქალაქო კოდექსის მიღებამდე არსებობდა ნორმატიული აქტები, რომლებიც აწესრიგებდნენ ზემოაღნიშნულ საკითხს. ასეთებს განეკუთვნება საქართველოს უზენაესი საბჭოს მიერ 1991 წლის 10 აგვისტოს მიღებული კანონი „პრესისა და მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებების შესახებ“, საქართველოს პარლამენტის მიერ 1995 წლის 30 ივნისს მიღებული კანონი „უცხოური ინვესტიციების შესახებ“ და სხვა, რომელთა ანალიზიც მოცემულ იქნება შემდგომ თავებში. აქ მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ „პრესისა და მასობრივი ინფორმაციის შესახებ“ კანონის არსებით ხარვეზად შეიძლება

მივიჩნიოთ ის, რომ იგი არ აწესებდა პრესის ან მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებების მიერ პიროვნებისათვის მიყენებული მორალური ზიანის მატერიალურ (ფულად) ანაზღაურებას.

მორალური ზიანის ანაზღაურების საკითხი არ გამხდარა პრობლემური მხოლოდ სამოქალაქო კანონმდებლობისათვის.

საგულისხმოა, რომ საქართველოს სისხლის სამართლის ახალმა საპროცესო კოდექსმა მნიშვნელოვანი ადგილი დაუთმო მორალური ზიანის ანაზღაურებას სისხლის სამართლის საქმეთა წარმოებიდან გამომდინარე.

მასში ასახვა პოვა პიროვნების ხელშეუხებლობის, მისი პატივისა და ღირსების დაცვამ (მუხლი მე-12), პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობამ (მუხლი მე-13), უკანონო ან დაუსაბუთებელი დაპატიმრების შედეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურებამ (მუხლი 165-ე), სისხლის სამართალწარმოების ორგანოების უკანონო ან დაუსაბუთებელი მოქმედების შედეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურების საფუძვლებმა (მუხლი 221-ე), ბრალეულობის საკითხმა რეაბილიტაციის დროს უკანონო ან დაუსაბუთებელი მოქმედების შედეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას (მუხლი 222-ე), უკანონო ან დაუსაბუთებელი საპროცესო მოქმედების შედეგად რეაბილიტირებულისა და დაზარალებულისათვის მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურებამ (მუხლი 225-ე); და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, აღნიშნულმა კოდექსმა მიუთითა რეაბილიტაციისა და სისხლის სამართალწარმოების ორგანოების უკანონო ან დაუსაბუთებელი მოქმედების შედეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურების საპროცესო წესებსა (მუხლი 227-ე) და მექანიზმებზე (მუხლი 229-ე).

აღნიშნულ საკითხებზე უფრო ვრცლად ვისაუბრებთ შემდგომ, მათი აქტუალობიდან გამომდინარე.

სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობა მორალური ზიანის მიყენებისათვის

სამართლებრივი სახელმწიფოს ფორმირება გულისხმობს კანონიერებისა და მართლწესრიგის განმტკიცებაში თითოეული მოქალაქის მართლშეგნების ზრდისა და სრულყოფის რთულ და საკმაოდ ხანგრძლივ პროცესს. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფო მოწოდებულია ხელი შეუწყოს არა მხოლოდ საზოგადოების მაღალი სოციალური ფასეულობების – დემოკრატიის, სამართლიანობის და ა. შ. განვითარებას, არამედ უზრუნველყოს კიდეც ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის მინიჭებულ უფლებათა რეალიზაცია და, რაც მთავარია, ამ უფლებათა დარღვევის შემთხვევაში, მათი დაცვისა და აღდგენის სრულფასოვანი მექანიზმი.

მორალური ზიანისათვის სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხის განხილვაზე გადასვლამდე მიზანშეწონილია გავანალიზოთ ზიანის მიყენებით წარმოშობილი ვალდებულებების პრობლემა.

მიყენებული ზიანის შედეგად წარმოშობილი ვალდებულება წარმოადგენს ერთერთ ყველაზე რთულ და მნიშვნელოვან ინსტიტუტს სამოქალაქო სამართალში, რაც განპირობებულია შემდეგი გარემოებებით: ა) იგი მოიცავს საკითხთა დიდ წრეს, რომელთა გადაწყვეტა არსებითად განსხვავდება სახელშეკრულებო ურთიერთობების სფეროში წარმოშობილი საკითხების მოწესრიგებისაგან. ბ) მასში კონცენტრირებულია არა მხოლოდ სამოქალაქო-სამართლებრივი, არამედ მთლიანად სამართლის მეცნიერების პრობლემები (მაგალითად, სამართალდარღვევის ცნების, სამართალსუბიექტების ცნების პასუხისმგებლობის, ზიანისა და ზარალის ცნების პრობლემა და ა. შ.).

ამასთან ერთად, ზიანის მიყენებისას წარმოქმნილი ვალდებულება მიეკუთვნება სამართლებრივ ინსტიტუტთა რიცხვს, რომელთა თეორია გადაჯაჭვულია აქტუალურ პრაქტიკულ საკითხებთან, კერძოდ, მათთან, რომლებიც ეხება ფიზიკური და იურიდიული პირის სასიცოცხლო ინტერესებს. სწორედ ამით აიხსნება მისი პრაქტიკული მნიშვნელობა, როგორც კანონიერების განმტკიცებისათვის ერთ-ერთი სამართლებრივი საშუალებისა, ქონებრივი ურთიერთობის, სამართლის დაცვისა და ფიზიკური და იურიდიული პირების ინტერესების დაცვის სფეროში.

ვალდებულების წარმოშობის ერთ-ერთ საფუძველს წარმოადგენს ზიანის ფაქტის არსებობა. როგორც სხვა შემთხვევაში, კანონი აქაც ზოგადად განსაზღვრავს ამ დროს წარმოშობილი ვალდებულებების შინაარსს და ხასიათდება იმით, რომ ფიზიკური და იურიდიული პირებისადმი მიყენებული ზიანი ექვემდებარება ანაზღაურებას ზიანის მიმყენებლის მიერ.

ზიანი შეიძლება გამოწვეული იყოს ვალდებულების შეუსრულებლობით ან მხარეთა შორის დადებული ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ვალდებულებების ან ადმინისტრაციული აქტის არაჯეროვანი შესრულებით და ა. შ.

ასეთ შემთხვევებში მისი ანაზღაურების მოვალეობა წარმოადგენს სანქციას ამ ვალდებულების დარღვევის გამო, რომელიც, გარდა ამისა, უნდა შესრულდეს ნატურით. მაგრამ მაშინაც კი, როცა ერთი მხარე ვალდებულების დარღვევის სახით მეორეს უარს ეუბნება შესრულებაზე, ან ეს უკანასკნელი ქმედება ხდება შეუძლებელი, წარმოიქმნება არა მარტო ახალი ვალდებულება, არამედ ერთი ვალდებულება იცვლება (ნატურით შესრულებით) მეორით (ზარალის ანაზღაურებით).

სხვაგვარადაა საქმე, როცა ერთი პირი ზიანს აყენებს მეორეს, იმის მიუხედავად, არსებობდა თუ არა მათ შორის ვალდებულები-

თი ურთიერთობა. ასეთ შემთხვევაში, თვით ზიანის მიყენების ფაქტი წარმოადგენს ვალდებულების წარმოშობის საფუძველს, რომლის თანახმად დაზარალებულს უფლება აქვს მოითხოვოს ზიანის მიმყენებლისგან მისი ანაზღაურება.

ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება არის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ზომა, რაც ეკისრება ზიანის მიმყენებელს, ან პირს, რომელსაც კანონის ძალით ევალება მისი ანაზღაურება. აღნიშნული ეხება როგორც სამოქალაქო, ისე სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას.

ვალდებულების წარმოშობის საფუძველების მიხედვით ერთმანეთისგან ასხვავებენ სახელშეკრულებო და არასახელშეკრულებო ანუ დელიქტურ (ლათინურიდან *delictum* – სამართალდამრღვევი) პასუხისმგებლობას.

სახელშეკრულებო პასუხისმგებლობა ეს არის პასუხისმგებლობა მხარეებს შორის უკვე დადებულ ვალდებულებაზე.

სახელშეკრულებო პასუხისმგებლობა ხასიათდება იმით, რომ იგი დაკავშირებულია მევალის კონკრეტული ვალდებულების დარღვევასთან და, შესაბამისად, სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობა განისაზღვრება იმ კანონის ნორმებით, რომელიც არეგულირებს თვით დარღვეულ ვალდებულებას. მაგალითად, თუ დამქირავებელი ქონებრივი ხელშეკრულების მოქმედების ვადის გასვლის შემდეგ არ უბრუნებს გამქირავებელს ქონებას ან უბრუნებს დაზიანებული სახით, მაშინ პასუხისმგებლობა დამქირავებლისა, რამდენადაც იგი არღვევს (არ ასრულებს) თავის კონკრეტულ მოვალეობას გამქირავებლის წინაშე, იქნება სახელშეკრულებო და განისაზღვრება სახელშეკრულებო ვალდებულების საერთო ნორმებით და იმ ნორმებით, რომლებიც აწესრიგებენ ქონების ქირავნობის ხელშეკრულებას. ამ შემთხვევაში გამქირავებლის (კრედიტორის) დარღვეული უფლება დაცულ იქნება სახელშეკრულებო სარ-

ჩელით მისი კუთვნილი ქონების დაბრუნებაზე ან მიყენებული ზარალის ანაზღაურებაზე, გამოწვეული ხელშეკრულებით დადებული მოვალეობის შეუსრულებლობით ან არასათანადო შესრულებით. რაც შეეხება ვალდებულების შეუსრულებლობის შედეგად მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურებას, იგი არ წარმოადგენს არასახელშეკრულებო პასუხისმგებლობის წესებით სარჩელის წარდგენის საფუძველს.

ამისგან განსხვავებით, არასახელშეკრულებო ვალდებულებით ურთიერთობისას, ზიანის მიყენების შემთხვევაში, ზიანის მიმყენებელი არღვევს არა თავის მოვალეობას დაზარალებულის წინაშე, არამედ საერთო ვალდებულებას სხვისი ქონების ხელყოფისაგან თავის შეკავებაზე. მაგალითად, ქონების დატაცების დროს პირი ზიანს აყენებს მესაკუთრის აბსოლუტურ უფლებას საკუთრებაზე. ზუსტად ამგვარადვე, მოქალაქის დასახიჩრებით ირღვევა დაზარალებულის აბსოლუტური უფლება — სიცოცხლეზე, სხეულის ხელშეუხებლობაზე და ა. შ.

ამ შემთხვევებში, დაზარალებულის მოთხოვნა მიყენებული ზიანის ანაზღაურებაზე, გამოდინარეობს არა მოპასუხის მიერ დარღვეულ სავალდებულო ურთიერთობიდან, არამედ ეყრდნობა არასახელშეკრულებო ვალდებულების შეუსრულებლობით მიყენებული ზიანის (დელიქტის) ფაქტს. ამიტომ, დარღვეული უფლება დაცულ იქნება მხოლოდ არასახელშეკრულებო სარჩელის წარდგენით. არასახელშეკრულებო ანუ დელიქტური პასუხისმგებლობის სპეციფიკა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი განიხილება ისევე, როგორც სამართალურთიერთობის დარღვევა და რეგულირდება ვალდებულებების ნორმების გარეშე. უნდა აღინიშნოს სხვა განსხვავებაც სახელშეკრულებო და არასახელშეკრულებო პასუხისმგებლობისას. კერძოდ, გამოყენების პირობებსა და პასუხისმგებლობის მოცულობაზე მხარეებს შეუძლიათ შეთანხმდნენ, თუ კანონი არ შეიცავს პირდაპირ აკრძალვას ამის

შესახებ. ამისგან განსხვავებით არასახელშეკრულებო პასუხისმგებლობა რეგულირდება ნორმებით, რომელიც ატარებს იმპერატიულ ხასიათს და არავითარ შეთანხმებას მხარეებს შორის პირობის წარმოშობის ან პასუხისმგებლობის მოცულობის მხრივ არ უშვებს.

გარკვეული განსხვავება შეინიშნება ამ პასუხისმგებლობის სახეობათა ფორმაშიც. სახელშეკრულებო პასუხისმგებლობა შეიძლება გამოიხატოს როგორც ზიანის ანაზღაურების ფორმით, ისე პირგასამტეხლოს გადახდით, ხოლო არასახელშეკრულებო (დელიქტური) პასუხისმგებლობა გამოდის მხოლოდ მიყენებული ზიანის ანაზღაურების ფორმიდან (ნატურით – დარღვეული ქონების აღდგენის გზით აღრინდელი მდგომარეობით ან მიყენებული ზიანის კომპენსაციით).

მიგვაჩნია, რომ ძნელად მოიძებნება პრობლემა, რომელიც გამოიწვევდა უფრო გაცხოველებულ დისკუსიას ცივილურ მეცნიერებაში, ვიდრე ზიანის მიყენების შემთხვევაში მისი ანაზღაურების შესახებ სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი.

ძირითადად კამათის საგანია წარმოადგენს თუ არა სამართალდარღვევის შემადგენლობა არა მხოლოდ საერთო, არამედ პირველ რიგში სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ერთადერთ საფუძველს, მეორე რიგში კი ამ შემადგენლობის რომელი ელემენტებია აუცილებელი პასუხისმგებლობის წარმოშობაში.

ზოგიერთი ავტორის აზრით, სამოქალაქო სამართალდარღვევის შემადგენლობა წარმოადგენს არა ძირითად, არამედ ერთადერთ საფუძველს პასუხისმგებლობისათვის, ხოლო იმ შემთხვევაში, როცა სამართალდარღვევის შემადგენლობა არასრულია, არ შეიძლება ლაპარაკი ზიანის მიმყენებლის პასუხისმგებლობაზე. „სამართალდარღვევის შემადგენლობის დაუმთავრებლობის გამო

— წერს ს. ალექსეევი, პირს არ შეიძლება დაეკისროს სამოქალაქო პასუხისმგებლობა¹.

მორალური ზიანის სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის დადგომის ზოგად საფუძველს წარმოადგენს:

1. თვით მორალური ზიანი.
2. ზიანის მიმყენებლის არამართლზომიერი მოქმედება ან უმოქმედობა.
3. არამართლზომიერ ქმედებასა და მორალურ ზიანს შორის მიზეზობრივი კავშირი.
4. ზიანის მიმყენებლის ბრალი.

ახლა დაწვრილებით განვიხილოთ მიყენებული მორალური ზიანის პასუხისმგებლობის თითოეული პირობა, რაც გამომდინარეობს აღნიშნული საფუძვლებიდან.

პასუხისმგებლობის ერთ-ერთ პირობას, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, წარმოადგენს მორალური ზიანის არსებობა, რაც ნიშნავს ადამიანის ფსიქიკის სფეროში ნეგატიური ცვლილებების არსებობას, რაც გამოიხატება ფიზიკურ და ზნეობრივ ტანჯვაში.

მორალური ზიანის ერთ-ერთი მთავარი თავისებურებაა ის, რომ თვით ნეგატიური ცვლილებები ხდება დაზარალებულის შეგნებაში და ფორმას, რომელშიც ეს ცვლილებები გამოიხატება (თუ ისინი საერთოდ პოულობენ მისაწვდომ გარეგნული აღქმის გამოხატულებას), აქვს ძლიერი დამოკიდებულება სუბიექტის ფსიქიკურ თავისებურებასთან. მაგალითად, ცრემლდენა გამოხატავს რა ერთ-ერთ ყველაზე უფრო გავრცელებულ რეაქციას მიყენებულ ტკივილზე, მწუხარების მდგომარეობაზე, იგი შეიძლება იყოს მხოლოდ ირიბი მტკიცებულება მორალური ზიანის მიყენებაზე, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში პირდაპირი. უხვი ცრემლდენის გათვალისწინება მიყენებული მორალური ზიანის საზომად ძნელი მისაღებია.

¹ Алексеев С. С. О составе гражданского правонарушения - "Правоведение" 1958, N 1 с. 48.

მორალური ზიანისათვის პასუხისმგებლობის შემდეგ პირობას წარმოადგენს მართლსაწინააღმდეგო ქმედება, რომელიც მდგომარეობს კანონის ნორმების, სხვა ნორმატიული აქტების და შესაბამის შემთხვევებში ხელშეკრულების პირობების დარღვევაში. მართლსაწინააღმდეგო შეიძლება იყოს როგორც მოქმედება, ისე უმოქმედობა. მაგალითად, იმ შემთხვევაში, თუ პირის მოქმედებამ ნორმით დადგენილი წესი დაარღვია, ადგილი აქვს მართლსაწინააღმდეგო მოქმედებას. მართლსაწინააღმდეგო უმოქმედობა გამოიხატება იმაში, რომ პირმა არ შეასრულა მოქმედება, რომელიც უნდა შეესრულებინა. კანონმდებელი დასაბუთებულად მიიჩნევს მორალური ზიანის მიყენებისათვის პასუხისმგებლობის პირობებად მხოლოდ არასამართლებრივ ქმედებას. ა. ერდელევსკი წერს: „უნდა მოქმედებდეს პრინციპი „მორალური ზიანის პრეზუმფციის შესახებ“, რომლის შინაარსი შეიძლება ჩამოყალიბდეს შემდეგნაირად: „ნებისმიერი ფიზიკური პირი, რომლის მიმართ ჩადენილია არასამართლებრივი ქმედება (მოქმედება ან უმოქმედობა), მიიჩნევა დაზარალებულად, თუ ქმედების ჩამდენი ვერ დაამტკიცებს საწინააღმდეგოს“. ეს არსებითად აადვილებს დაზარალებულის პოზიციას. ამავე დროს, ჩადენილმა ქმედებამ შეიძლება უარყოს ეს პრეზუმფცია. მაგალითად, ცილისწამების გამავრცელებელს შეუძლია დაეყრდნოს დაზარალებულის უუნარობას შეიცნოს მასზე გავრცელებული სამარცხვინო ცნობა (მაგალითად, ჭკუასუსტობის გამო) და დაამტკიცებს რა ამ ვითარებას, გათავისუფლებულ იქნება მიყენებული მორალური ზიანის პასუხისმგებლობისაგან“¹.

ეს იდეა, ჩვენი შეხედულებით საყურადღებოა, რადგან იგი ეთანხმება საერთო სამართლის თეორიას და უნდა იყოს საკანონმდებლო წესით განმტკიცებული. მორალური ზიანის მოცემული

¹ Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда, М. 1996. с. 24.

ფორმულირება ნორმის სახით აიოლებს დაზარალებულის პოზიციას, რადგან ზიანის მიმყენებელი და არა დაზარალებული ამტკიცებს თავის უდანაშაულობას. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, დანაშაულის არარსებობის მტკიცების ტვირთი აწევს სამართალდამრღვევს. მიგვაჩნია, რომ მორალური ზიანის პრეზუმფცია უნდა უკავშირდებოდეს პასუხისმგებლობის განაწილების პრინციპს (პასუხს აგებს ის, ვინც დაარღვია კანონი და არა ის, ვინც განიცადა ესა თუ ის ზიანი კანონის დარღვევით).

მორალური ზიანის ანაზღაურების დროს, მართლზომიერი „მოქმედების“ და „უმოქმედობის“ შემოღება შესაძლებლობას იძლევა შეფასდეს მიყენებული მორალური ზიანი. მოქმედება არ ითვლება მართლსაწინააღმდეგოდ, თუ პირი კანონის ან სხვა ნორმატიული აქტის საფუძველზე უფლებამოსილი ან ვალდებული იყო მიეყენებინა ზიანი. მაგალითად, ასეთად ჩაითვლება მეხანძრეების მიერ ხანძრის ჩაქრობისას კარებებისა და ფანჯრების მინების მტკრევა, ქირურგის მიერ ფეხის ამპუტაცია და ა. შ. ასეთ დროს არ შეიძლება მსჯელობა ვიქონიოთ მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურებაზე, რადგან აღნიშნული მოქმედება განპირობებულია სამსახურებრივი მოვალეობით.

ანაზღაურებას არ ექვემდებარება ზიანი, რომელიც მიყენებულია მოქალაქის მიერ ხულიგნური და სხვა დანაშაულებრივი მოქმედებების აღკვეთით ან დამნაშავის დაკავებით.

განხილული საკითხის ამდაგვარი მიდგომის საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ საქმე აშშ-ს სასამართლო პრაქტიკიდან. აღნიშნული საქმე განიხილა მოპასუხის აპელაციით კალიფორნიის შტატის სასამართლომ¹.

ძირითადი სარჩელი წარდგენილი იყო ცილისწამებისათვის, რასაც თან ახლდა მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურების

¹ Robert T. Cheng D. Li pp. Bisness and Lanwest Dublishing Co; 1984 _p. 47.

მოთხოვნა. ჟიურიმ გამოიტანა ვერდიქტი ცილისწამებისათვის 20 ათასი დოლარის ანაზღაურებისა და მორალური ზიანის 16 ათასი დოლარის ანაზღაურების შესახებ. სარჩელის საფუძველი იყო მოპასუხის ცილისწამება მის კოლეგებთან ცრუ და ყალბი, დამამცირებელი ცნობების გავრცელება, რამაც კოლეგებს საბაბი მისცა ეფიქრათ, რომ იგი „ლესბიანკა“ იყო.

როგორც სასამართლოს გადაწყვეტილებიდან ჩანს, საქმის განხილვისას საკამათო იყო საკითხი, მოსარჩელეზე გავრცელებული ცნობების შეურაცხმყოფელი ხასიათის შესახებ. ამ საკითხზე, სასამართლოს დადებითმა პასუხმა იმავდროულად გადაწყვიტა მორალური ზიანის ანაზღაურების საკითხიც.

აღსანიშნავია, რომ მორალური ზიანის პრეზუმფცია პირდაპირ გამომდინარეობს საქართველოს საპროცესო კანონმდებლობიდანაც, რომელიც ითვალისწინებს, ყოველი მხარის მიერ იმ გარემოებათა მტკიცების უფლებას, რომლებზეც იგი მიუთითებს, როგორც მოთხოვნებისა და დავის საფუძველს. სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა მიყენებული ზიანის ფაქტის დასამტკიცებლად, დანაშაულის დამტკიცებისაგან განსხვავებით, არ ადგენს არავითარ განსაკუთრებულ წესებს.

ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება შეიძლება დაეკისროს არა მარტო ზიანის მიმყენებელს, არამედ მესამე პირსაც, რომლის ინტერესებისთვისაც მოქმედებდა ზიანის მიმყენებელი.

ქმედებათა მართლწინააღმდეგობა, როგორც მორალური ზიანისთვის პასუხისმგებლობის წარმოშობის ერთ-ერთი საფუძველი არის ობიექტური უფლებების წინააღმდეგობა შესაბამის ნორმებთან.

მორალური ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება წარმოიშობა მხარეთა შორის (ზიანის მიმყენებელსა და დაზარალებულს შორის) სახელშეკრულებო ურთიერთობების არარსებობისას, რომლის დროსაც ადგილი აქვს დელიქტურ პასუხისმგებლობას. თუმცა,

სახელშეკრულებო ვალდებულების არაჯეროვან შესრულებასაც შეუძლია მიაყენოს პირს მორალური ზიანი; ქონებრივი უფლების დარღვევისას მიყენებული მორალური ზიანის კომპენსაცია შესაძლოა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ასეთი ზიანის ანაზღაურების აუცილებლობა გათვალისწინებულია კანონით.

ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობა ითვალისწინებს სახელშეკრულებო ვალდებულების დარღვევით გამოწვეული მორალური ზიანის ანაზღაურებას. საკითხისადმი ამგვარ მიდგომას ეხვდებით ინგლისურ-ამერიკულ და კონტინენტური ევროპის სამართალში. მაგალითად, აშშ-ს კონტრაქტების სამართლის ნორმათა კრებულის §353-ით¹ დადგენილია, რომ „ემოციური მღელვარების კომპენსაცია არ დაიშვება, თუ კონტრაქტის დარღვევამ არ გამოიწვია სხეულის დაზიანება, ან თუ კონტრაქტი ან მისი დარღვევა არ იყო ისეთი, რომ ემოციური მღელვარება ყოფილიყო მოსალოდნელი შედეგი“. თუმცა, არის ორი გამონაკლისი, როცა ასეთი კომპენსაცია დასაშვებია: პირველი – თუ მღელვარება გამოწვეულია სხეულის დაზიანებით. ამ შემთხვევაში სარჩელი თითქმის ყოველთვის განიხილება როგორც დელიქტიდან გამომდინარე სარჩელი, და მეორე – კონტრაქტი ან მისი დარღვევა თავისი ბუნებით ისეთია, რომ სერიოზული ემოციური მღელვარება არის მისი მეტ-ნაკლებად მოსალოდნელი შედეგი.

მართლსაწინააღმდეგო მოქმედების შედეგად მიყენებული ზიანის გარდა, ანაზღაურებას ექვემდებარება მართლზომიერი მოქმედებით მიყენებული ზიანი, თუ პასუხისმგებლობა ასეთ მოქმედებაზე სპეციალურადაა გათვალისწინებული კანონში.

მართლზომიერება დამახასიათებელია აგრეთვე იმ ქმედებისათვის, რომელსაც ადგილი აქვს უფლებამოსილი პირის მიერ მიყენებული ზიანისას.

¹ Lon F. Fuller, Melvin Aron Eisenberg, Basic. Contract Law. West Publishing Co., 1981 _ P. 181.

დაზარალებულის თხოვნა ან თანხმობა ზიანის მიყენებისათვის, როგორც წესი, ათავისუფლებს ზიანის მიმყენებელს ანაზღაურების ვალდებულებისაგან, იმ შემთხვევის გარდა, როცა მიმყენებლის ქმედება არღვევს პასუხისმგებლობისთვის დადგენილ სამართლებრივ პრინციპებს, რაც ღვინდება სასამართლოს მიერ, საქმის კონკრეტული მდგომარეობისა და მიმყენებლის ქმედების შეფასებიდან გამომდინარე.

მართლსაწინააღმდეგო ქმედება არის აუცილებელი პირობა მორალური ზიანის დადგომისას. მაგრამ, ხშირად ზიანის დადგომაში მონაწილეობს რამდენიმე ერთმანეთთან დაკავშირებული მოვლენა და ამიტომ, სასამართლოს მიერ ამ მოვლენებსა და ზიანს შორის მიზეზობრივი კავშირის დადგენა ძნელდება. ცხოვრებაში ამ საკითხმა მიზეზობრივი კავშირის რიგ თეორიებში წარმოშვა აზრთა სხვადასხვაობა, რაც ძირითადად გამოიხატა შემდეგში: მეცნიერთა ერთი ჯგუფი თვლიდა, რომ მართლსაწინააღმდეგო ქმედება უნდა იყოს აუცილებელი პირობა (*conditio sine qua non*) ზიანის მიყენებისას და რომ ამ ქმედების არარსებობისას ზიანი არ დადგება. მეორენი კი, მიზეზობრივი კავშირის არსებობას ადასტურებდნენ, თუ მოცემული მართლსაწინააღმდეგო ქმედება არსებითად ზრდიდა მიყენებულ ზიანის მოცულობას.

მით უფრო რთულდება მიზეზობრივი კავშირის დადგენა იმ შემთხვევაში, როდესაც დაზარალებულისათვის მიყენებული ზიანი ხშირად ათეული წლების შემდეგ ვლინდება.

ზიანი მიზეზობრივად დაკავშირებული უნდა იყოს იმ პირის მართლსაწინააღმდეგო ქმედებასთან, რომელსაც წარედგინა მოთხოვნა ზიანის ანაზღაურებაზე.

მიზეზობრივი კავშირი ვარაუდი კი არ არის, არამედ ფაქტების ობიექტურად არსებული ნამდვილი კავშირია. სასამართლო, რომელიც განიხილავს მიყენებული ზიანის ანაზღაურების კონკრეტულ საქმეს, ვალდებულია დაადგინოს მიზეზობრივი კავშირი

მართლსაწინააღმდეგო ქმედებასა და დამდგარ ზიანს შორის.

დელიქტურ ვალდებულებებში მნიშვნელოვანია დამნაშავის პასუხისმგებლობის პრინციპი.

ზიანის მიმყენებელი შეიძლება იყოს არა მარტო ფიზიკური, არამედ იურიდიული პირიც. იურიდიული პირის მიერ მიყენებული ზიანი პრაქტიკულად წარმოადგენს მისი მუშაკის მიერ არამართლზომიერი მოქმედების ან უმოქმედობის შედეგს.

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის ნორმები გამოყენებულ უნდა იქნეს მთელი მოცულობით და, ამგვარად, კანონის თვალსაზრისით დაზარალებულმა უნდა დაამტკიცოს მიყენებული მორალური ზიანი, რათა სასამართლომ გადაწყვიტოს საკითხი მისი ანაზღაურების შესახებ. მაშინ როდესაც, მსოფლიოს ზოგიერთი სახელმწიფოს სასამართლოების პრაქტიკის განზოგადება გვიჩვენებს, რომ სასამართლოები ფაქტობრივად იყენებენ მორალური ზიანის პრეზუმფციას და ადგენენ რა მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ფაქტს, მორალურ ზიანს თვლიან მიყენებულად და შემდეგ იხილავენ საკითხს, ფულადი ფორმით მისი ანაზღაურების შესახებ. საქართველოს სამოქალაქო-საპროცესო კოდექსის შესაბამისად კი მტკიცების საშუალებებს წარმოადგენს: მხარეთა და მესამე პირთა ახსნა-განმარტება, მოწმის ჩვენება, წერილობითი და ნივთიერი მტკიცება, ექსპერტის დასკვნა. მოსარჩელის განმარტება მიღებულ ფიზიკურ ან ზნეობრივ ტანჯვაზე, გვევლინება პირდაპირ მტკიცებულებად მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ საკითხის განხილვისას. ამ პირობებშიც კი მსოფლიოს ქვეყნებში გავრცელებული ზემოაღნიშნული პრაქტიკა მიუღებელია.

რაც შეეხება მოწმეთა ჩვენებებსა და ექსპერტის დასკვნას, ისინი ითვლებიან არაპირდაპირ მტკიცებულებად მორალური ზიანის მიყენებაზე (მაგალითად, მოწმემ დაინახა, თუ როგორ ტიროდა დაზარალებული, როგორ კენესოდა დაზარალებული და ა. შ.).

მორალური ზიანისათვის პასუხისმგებლობის შესახებ საქმეთა განხილვისას სასურველია, რომ სასამართლოებმა გადაწყვეტილებაში მიუთითონ, თუ რა სახის ტანჯვა აქვს მიყენებული მოსარჩელეს; ასეთის გაუთვალისწინებლობის შემთხვევაში, სასამართლოს გადაწყვეტილებიდან ძნელი დასადგენი იქნება, თუ რა მოსაზრებით ხელმძღვანელობს სასამართლო და რა მოტივით თვლის მორალური ზიანის მიყენების ფაქტს დადგენილად. მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს სხვადასხვა ქვეყნის სასამართლო პრაქტიკიდან, რომელიც ვფიქრობთ, წაადგება ამ საკითხთან დაკავშირებული ჩვენი სასამართლო პრაქტიკის ჩამოყალიბებასა და სრულყოფას.

სასამართლოს განცხადებით მიმართა ნ-მ, რომელიც ითხოვდა მოპასუხესთან მომუშავე ქმრის გარდაცვალებით მიყენებული მატერიალური ზარალის ანაზღაურებას. მოსარჩელის გადმოცემით, ზარალი შედგებოდა მეუღლის დასაფლავებისათვის გაღებული ზარჯებისაგან. ამასთან, ნ. ითხოვდა 10 მილიონი მანეთის გადახდას მორალური ზიანისათვის, რაც გამოწვეული იყო მეუღლის გარდაცვალებით მიყენებული სულიერი და მორალური ტანჯვით. სასამართლომ შესაძლებლად მიიჩნია დაექმაცოფილებინა მოსარჩელის მოთხოვნა, მორალური ზიანის ანაზღაურებაზე 10 მილიონი მანეთის ოდენობით.

როგორც ირკვევა, სასამართლოს გადაწყვეტილებას გააჩნია ზარვეზი, რაც გამოიხატება შემდეგში: იმისათვის, რომ გადაწყვეტილება ყოფილიყო დამაჯერებელი, სასამართლოს საქმის განხილვისას აუცილებლად უნდა გაეთვალისწინებინა მოსარჩელის ნათესავების დასტურიც მისი სულიერი და მორალური განცდების თაობაზე, რისთვისაც აუცილებელი იყო ისინი საქმეში ჩაბმულიყვნენ, როგორც თანამოსარჩელები. ასეთ შემთხვევაში სასამართლოს, მათ ჩვენებებზე დაყრდნობით, საშუალება მიეცემოდა ობიექტურად ემსჯელა მიყენებული მორალური ზიანის ზარისზე და განესაზღვრა მისი ანაზღაურებისთვის განკუთვნილი რეალური თანხის ოდენობაც.

აღნიშნული კატეგორიის საქმეების განხილვისას, მოსამართლის დამოკიდებულება მორალური ზიანის კომპენსაციაზე, განსაკუთრებით ითხოვს მისგან ყურადღებას და შესწავლას. კერძოდ, მოსამართლემ არსებითად უნდა შეისწავლოს მიყენებული მორალური ზიანის ხარისხი და ობიექტურად განსაზღვროს მისი შესაბამისობის საკითხი მოსარჩელის მიერ მოთხოვნილ თანხასთან მიმართებაში. ამისათვის იგი უნდა დაეყრდნოს იმ უტყუარ მტკიცებულებებს, რაც უდავოდ ადასტურებს მოსარჩელისათვის მორალური ზიანის მიყენების ფაქტს. გადაწყვეტილებაში დაასაბუთოს ის მოტივები, რაც საფუძვლად უდევს მოსარჩელის მიერ მოთხოვნილი კომპენსაციის მთლიანად ან ნაწილობრივ დაკმაყოფილებას. ამის საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ მაგალითს:

მოსარჩელის ავტომანქანა საგზაო-სატრანსპორტო შემთხვევების გამო დაზიანდა...

მოსარჩელე მოპასუხისაგან ითხოვდა მანქანის შესაკეთებლად გაწეული ხარჯების ანაზღაურებას 10 000 მარკის ოდენობით, და მორალური ზიანის ანაზღაურებას 5 ათასი მარკის ოდენობით. მოპასუხემ მიყენებული მატერიალური ზიანის შესახებ სარჩელი ცნო რაც შეეხება მორალური ზიანის შესახებ სარჩელს, ცნო ნაწილობრივ, რამდენადაც იგი თვლიდა, რომ ავარიის შედეგად მოსარჩელეზე მიყენებული მორალური ზიანი არ შეესაბამებოდა მოთხოვნილ 5 ათას მარკას.

მორალური ზიანის ანაზღაურების ნაწილში სასამართლომ მიიჩნია, რომ სარჩელი მორალური ზიანის ანაზღაურების ნაწილში ექვემდებარებოდა ნაწილობრივ დაკმაყოფილებას 2 ათასი მარკის ოდენობით, რამდენადაც სასამართლომ მხედველობაში მიიღო ის მდგომარეობა, რომ მოსარჩელე საქმის განხილვისას ორსულად იყო და ავტომანქანის უქონლობით მოცემულ შემთხვევაში მას გარკვეული დისკომფორტი შეექმნა. კერძოდ, ქალი

იძულებული გახდა მიემართა შესაბამისი ორგანოებისათვის სათანადო დოკუმენტაციის გასაფორმებლად.

მართალია, სასამართლომ ნაწილობრივ დააკმაყოფილა მოსარჩელის მოთხოვნა მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ, მაგრამ გადაწყვეტილებაში არ მიუთითა იმ მოტივების თაობაზე, რაც საფუძვლად დაუდო მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ სარჩელის ნაწილობრივ დაკმაყოფილებას. ამავე დროს, არ მიუთითა იმის შესახებ, თუ რატომ ჩათვალა მიყენებული განცდები მორალური ზიანის ანაზღაურების საფუძვლად.

მოყვანილი სასამართლო გადაწყვეტილებები გვიჩვენებს, რომ სასამართლოები ფაქტობრივად იყენებენ მორალური ზიანის პრეზუმფციას, თუმცა, საჭიროა პრეზუმფციის დასაბუთება მტკიცებულებათა საფუძველზე. აქედან გამომდინარე, მიგვაჩნია, რომ სასამართლოებმა მორალური ზიანის ანაზღაურების საქმის განხილვისას აუცილებლად უნდა გაარკვიონ: რითი დასტურდება დაზარალებულისთვის ზნეობრივი ან ფიზიკური ტანჯვის მიყენების ფაქტი, როგორ ვითარებაში და როგორი მოქმედებით (უმოქმედობით) არის იგი მიყენებული, ზიანის მიმყენებლის ბრალის ზარისხი, როგორი ზნეობრივი და ფიზიკური ტანჯვა გადაიტანა დაზარალებულმა, რა თანხით აფასებს ის კომპენსაციის ოდენობას და სხვა ვითარებები, რომელსაც არსებითი მნიშვნელობა აქვს კონკრეტული დავის გადაწყვეტაში. ამასთან დაკავშირებით, სასურველი იქნებოდა აღნიშნულ კრიტერიუმებს ასახვა ეპოვა სამოქალაქო კოდექსში, როგორც ეს არის საფრანგეთის, შვეიცარიისა და ევროპის სხვა ქვეყნების კანონმდებლობაში.

მორალური ზიანის მიყენებისას პასუხისმგებლობის შემდეგ საფუძველს წარმოადგენს ბრალის არსებობა. ბრალი ეს არის ზიანის მიმყენებლის ფსიქიკური დამოკიდებულება მართლსაწინააღმდეგო ქმედებასა და აქედან გამომდინარე შედეგებთან, რომ-

ლებიც შეიძლება გამოვლინდეს, როგორც განზრახვის, ისე გაუფრთხილებლობის ფორმით.

ზიანი, მიყენებული განზრახ ან გაუფრთხილებელი ქმედებით, ექვემდებარება ანაზღაურებას. მნიშვნელობა არა აქვს გაუფრთხილებლობის ფორმას. თუ დადგენილია პირის ბრალეულობა ზიანის მიყენებაში, იგი იწვევს ანაზღაურების ვალდებულებას დაზარალებულისათვის მიყენებული ზიანისათვის.

ზიანის მიმყენებლის ბრალი, როგორც პასუხისმგებლობის აუცილებელი პირობა, პირდაპირ არის მითითებული სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლში. კერძოდ, „პირადი არაქონებრივი უფლებების დაცვა ზორციელდება, მიუხედავად ხელმყოფის ბრალისა. ხოლო, თუ დარღვევა გამოწვეულია ბრალეული ქმედებით, პირს შეუძლია მოითხოვოს ზიანის (ზარალის) ანაზღაურებაც. ზიანის ანაზღაურება შეიძლება მოთხოვნილ იქნეს იმ მოგების სახით, რომელიც წარმოექმნა ხელმყოფს. ბრალეული ხელმყოფის შემთხვევაში უფლებამოსილ პირს უფლება აქვს მოითხოვოს არაქონებრივი (მორალური) ზიანის ანაზღაურებაც. მორალური ზიანის ანაზღაურება შეიძლება ქონებრივი ზიანის ანაზღაურებისაგან დამოუკიდებლად“.

როგორც აღნიშნული დეფინიციიდან ირკვევა, პირადი არაქონებრივი უფლებების დაცვა ზორციელდება ხელმყოფის ბრალის მიუხედავად, ე.ი. ბრალის არსებობას მნიშვნელობა არა აქვს იმ შემთხვევაში, თუ მან გამოიწვია ქონებრივი ზიანი. რაც შეეხება მორალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლებას, ასეთი მე-18 მუხლის თანახმად, დასაშვებია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც მორალური ზიანი გამოწვეულია ბრალეული ქმედებით, ამავე დროს, სამოქალაქო კოდექსის 413-ე მუხლში ერთმნიშვნელოვნად არის მითითებული არაქონებრივი ზიანისათვის ფულადი ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება მხოლოდ კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში. აქედან გამომდინარე, ლოგიკურად

იბადება კითხვა, რამდენად არის ერთმანეთთან შესაბამისობაში ჩვენ მიერ დასახელებული „მე-18“ და „413-ე“ მუხლები.

თუ კანონმდებელმა 413-ე მუხლში მიუთითა პასუხისმგებლობის საფუძველზე კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში, მაშინ რა საჭირო იყო მე-18 მუხლში კატეგორიული მითითება, მხოლოდ ბრალეული ქმედების შემთხვევაში მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურების თაობაზე.

აქედან გამომდინარე, მიგვაჩნია, რომ არამატერიალურ სიკეთეთა (პატივი, ღირსება, საქმიანი რეპუტაცია, პირადი თავისუფლება და ხელშეუხებლობა, საიდუმლოს გაუმჟღავნებლობა, ჯანმრთელობა და სიცოცხლე და ა.შ.) ხელყოფისას მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურების უფლება არ უნდა იყოს დაკავშირებული მხოლოდ ზიანის მიმყენებლის ბრალეულ ქმედებასთან. აღნიშნული შევეცდებით, დამაჯერებლად და დეტალურად დავასაბუთოთ საგანგებო თავში „მორალური ზიანის კომპენსაციის ოდენობის განსაზღვრა ცალკეული სახის სამართალდარღვევისათვის“.

მოქალაქის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კონსტიტუციური უფლებაა სახელმწიფო ორგანოების ან მათი თანამდებობის პირების მიერ არაკანონიერი ქმედებით მიყენებული ზიანის ანაზღაურება. ეს დებულება დაკონკრეტებულია სამოქალაქო კოდექსის 1005-ე მუხლში, სადაც ნათქვამია, რომ: „რეაბილიტირებული პირისათვის უკანონო მსჯავრდადების, სისხლის სამართლის პასუხისგებაში უკანონოდ მიცემის, აღკვეთის ღონისძიების სახით პატიმრობის ან გაუსვლელობის ხელწერილის უკანონოდ გამოყენების, პატიმრობის ან გამასწორებელი სამუშაოების სახით ადმინისტრაციული სახდელის არასწორად დაკისრების შედეგად მიყენებული ზიანი ანაზღაურდება სახელმწიფოს მიერ მოკვლევის, წინასწარი გამოძიების, პროკურატურის ორგანოებისა და სასამართლოს თანამდებობის პირთა ბრალის მიუხედავად.“

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, სასურველი იქნე-

ბოდა, რომ არაქონებრივი უფლების (სიკეთის) ხელყოფისას მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურებისას დაშვებული შესაძლებლობანი, რომელიც მოცემულია მე-18, 413-ე, 1005-ე მუხლებსა და სპეციალურ კანონებში და, რაც მთავარია, საქართველოს კონსტიტუციაში, შესაბამისობაში ყოფილიყო მოყვანილი და ერთმნიშვნელოვნად აღიარებულიყო მორალური ზიანის ანაზღაურების შესაძლებლობა ბრალის გარეშეც.

მორალური ზიანის ანაზღაურება დასაშვებია იმავე საფუძველთ, რომელზეც იგება საერთო პასუხისმგებლობა ქონებრივი ზიანის მიყენების შემთხვევაში, თუ კანონით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული. ამგვარად, მორალური ზიანი შესაძლებელია ანაზღაურდეს ბრალისაგან დამოუკიდებლად და სასამართლო ვალდებულია კომპენსაციის ოდენობის განსაზღვრისას მხედველობაში მიიღოს ზიანის მიმყენებლის ბრალის ხარისხი; კანონმდებელმა წინასწარ გამოიციხა ბრალის არარსებობისას კომპენსაციის ოდენობის გარკვევის შესაძლებლობა, ე. ი. მორალური ზიანის მიყენებისთვის ბრალი წარმოაჩინა როგორც პასუხისმგებლობისთვის აუცილებელ პირობა.

სახელმწიფო ორგანოებისა ან თანამდებობის პირთა პასუხისმგებლობა გათვალისწინებულია აგრეთვე საქართველოს რესპუბლიკის კანონით „უცხოური ინვესტიციების შესახებ“, რომელიც შეიცავს სპეციალურ ნორმას აღნიშნულთან დაკავშირებით. ზემოთ ხსენებული კანონის მე-11 მუხლით „უცხოელ ინვესტორს უფლება აქვს მიყენებული ზიანის ანაზღაურებაზე კომპენსაციის სახით, ხელიდან გაშვებული მოგებისა და მორალური ზიანის ჩათვლით, რომელიც გამოწვეულია საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო ორგანოების (ან თანამდებობის პირის) უკანონო ქმედებებით, აგრეთვე უცხოელ ინვესტორთა და მათ მიერ შექმნილ საწარმოთა მიმართ იმ ვალდებულებების შეუსრულებლობით, რომლებიც გათვალისწინებუ-

ლია საქართველოს რესპუბლიკის კანონმდებლობით.“¹.

საგულისხმოა, რომ ზშირად არაქონებრივი ზიანის ანაზღაურების პასუხისმგებლობის პრობლემებთან დაკავშირებით, უპირატესობა ენიჭება მის მასტიმულირებელ და პრევენტულ როლს.

სადავო არ უნდა იყოს ასეთი სახის სანქციის პრევენტული დანიშნულებაც, როგორც ზიანის მიმყენებლისათვის, ასევე ზოგადად; განსაკუთრებით ჩვენს საზოგადოებაში, სადაც ადამიანის სულიერი მყუდროება მნიშვნელოვანი ყურადღების საგნად არის ქცეული.

ამდენად, მორალური ზიანის ანაზღაურება, კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში, შეასრულებს მიყენებული ზიანის კომპენსაციის, დაზარალებულის შელახული უფლებების აღიარების, კერძო და ზოგადი პრევენციის ფუნქციებს².

ჩვენი აზრით, სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ქვაკუთხედს წარმოადგენს მისი საკომპენსაციო ფუნქცია. აქედან გამომდინარე, პასუხისმგებლობის გამკაცრებას (არც ადმინისტრაციული, არც სისხლის სამართლებრივი) არ შეუძლია შეცვალოს მორალური ზიანის ანაზღაურების აუცილებლობა.

მორალური ზიანის მიყენების შემთხვევაში სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხის სრულყოფისათვის, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ისეთი მნიშვნელოვანი და პრინციპული პრობლემის განხილვა, როგორიცაა მორალურ ზიანის ანაზღაურებასთან დაკავშირებით სასარჩელო ხანდაზმულობის საკითხი.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 118-ე მუხლის თანახმად, ხანდაზმულობის ვადა არ ვრცელდება პირად არაქონებრივ უფლებებზე, თუ კანონით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული;

ამავე დროს, მორალური ზიანი ანაზღაურდება თუ მისი მიყ-

¹ იხ. საქართველოს რესპუბლიკის 1996 წლის 12 ნოემბრის კანონი „უცხოური ინვესტიციების შესახებ“. მუხლი მე-11.

² თ. ნინიძე, მორალური ზიანის პრობლემა სამოქალაქო სამართალში, ჟურნალი „საბჭოთა სამართალი“, 1978 წ., გვ. 55.

ენების ფაქტს ადგილი ჰქონდა ზიანის მიყენებისათვის პასუხისმგებლობის შესახებ კანონის ამოქმედების შემდეგ; ე. ი. ფაქტის დადგომა კანონის ამოქმედებამდე მოსამართლეს არ აძლევს სარჩელის დაკმაყოფილების უფლებას მორალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის შემთხვევაში.

მორალურ ზიანს ახასიათებს განგრძობადი ხასიათი. მას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს როგორც სარჩელის წარდგენის დროს, აგრეთვე სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილების გამოტანის შემდეგაც.

ზოგიერთ შემთხვევაში მორალური ზიანი შემოიფარგლება დროის განსაზღვრული პერიოდით და სარჩელის წარდგენის შემდგომ განგრძობადი ზიანის შეწყვეტა შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც კომპენსაციის საფუძველი.

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მორალური ზიანის განგრძობადი ხასიათი არ უნდა დაეუკავშიროთ მის ისეთ გარდაქმნას, როდესაც დროის გარკვეულ მონაკვეთში ზიანს აქვს მხოლოდ მორალური ხასიათი და შემდეგში იძენს ქონებრივ ხასიათს. მაგალითად, შრომისუნარიანი მეუღლისათვის მეუღლის დაღუპვის ფაქტი დიდი სულიერი ტრავმის მიზეზია, დროის გასვლის შემდეგ იგი ქონებრივ შედეგსაც იღებს, კერძოდ, შრომისუნარო მეუღლე ვეღარ მიიღებს მეუღლისგან მატერიალურ დახმარებას.

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარეობს პასუხისმგებლობის ზოგადი საფუძვლები, რომლებიც განსაზღვრავენ მორალური ზიანის კომპენსაციას ცალკეული სახის სამართალდარღვევებისათვის.

მორალური ზიანის ანაზღაურების
ოდენობის განსაზღვრის ზოგადი
პრინციპები

არაქონებრივი უფლებების დარღვევასთან დაკავშირებით, არამატერიალური ზიანის ანაზღაურებისათვის პასუხისმგებლობის საკითხი უფრო და უფრო მეტ აქტუალობას იძენს, რაც განპირობებულია პიროვნების, როგორც სოციალური მოვლენის, უფლებებისა და თავისუფლების ზრდითა და იურიდიული პირების სამართლებრივი სტატუსის ცვლილებით.

აღსანიშნავია, რომ სამოქალაქო-სამართლებრივ პასუხისმგებლობას, უპირატესად, კომპენსაციური ხასიათი აქვს და მის ოდენობას სასამართლო ადგენს თითოეული საქმის ინდივიდუალური გარემოებებიდან გამომდინარე.

მორალური ზიანი ანაზღაურდება მხოლოდ ფულადი ფორმითა და განსაზღვრული ოდენობით. ქონებრივი ზარალისაგან დამოუკიდებლად, მორალური ზიანის კომპენსაციის ოდენობის განსაზღვრისას, სასამართლო მხედველობაში იღებს ზიანის მიმყენებლის ბრალის ხარისხსა და სხვა საყურადღებო გარემოებებს. ამასთან ერთად სასამართლომ უნდა გაითვალისწინოს დაზარალებულის ინდივიდუალურ თავისებურებებთან დაკავშირებული ფიზიკური და ზნეობრივი ტანჯვის ხარისხი. მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული მოპასუხის ქონებრივი მდგომარეობა.

მართლსაწინააღმდეგო ქმედებებით ხელშეკრულებისა და ვალდებულების დარღვევით მიყენებული მორალური ზარალის ანაზღაურებისას, დაზარალებულს შეუძლია მოითხოვოს განსაზღვრული თანხა.

სასამართლოს შეუძლია არ დააკმაყოფილოს უკანონო, ან დაუსაბუთებელი მოთხოვნა. ცხოვრებისეული ტაქტი და პრაქ

ტიკული გამოცდილება დაეხმარება მოსამართლეს ჯეროვნად გასცეს პასუხი ყველა იმ მოთხოვნას, რომელიც ეწინააღმდეგება კანონს და მას საშუალებას მისცემს მოაცილოს ყოველგვარი დაუსაბუთებლობა მორალური ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტის რთულ მექანიზმს.

ზიანის ანაზღაურებისას გადამწყვეტ როლს ასრულებს ზიანის სიმძიმე. მსუბუქი სულიერი განცდები მსგავსად მსუბუქი ფიზიკური ტკივილისა, მხედველობაში არ მიიღება. მაგალითად, ატელიეში კოსტიუმის შეკერვა დაგვიანდა რამდენიმე დღით, რამაც გამოიწვია შემკვეთის სულიერი აღელვება. მაგრამ, ვინაიდან იგი ატარებდა დროებით ხასიათს და არ იყო მნიშვნელოვანი იმდენად, რამდენადაც მას შეიძლება გავლენა მოეხდინა ადამიანის ფსიქიკაზე, შემკვეთის მორალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა არ უნდა იქნეს დაკმაყოფილებული.

კომპენსაცია მორალური ზიანისათვის არ ეკისრება მოპასუხეს, თუ მის მიერ მიყენებულმა ტკივილმა არ გამოიწვია ფიზიკური ან სულიერი ტანჯვა. ასეთ დროს დამტკიცებულ უნდა იქნეს „ხანგრძლივი ტანჯვა“, რომელმაც სერიოზული შედეგები გამოიწვია. მაგალითად, *Hinz v. Berry*-ს საქმის მასალებიდან ირკვევა, რომ მოსარჩელე ქალბატონმა მიიღო ნერვული შოკი, გახდა რა მოწმე ავარიისა, რომლის დროსაც დაიღუპა მისი ქმარი და დაშავდა ორი შვილი. დიდი ხნის განმავლობაში ქალბატონი ღრმა დეპრესიის მდგომარეობაში იმყოფებოდა. სასამართლომ დაუნიშნა მას კომპენსაცია 4 000 ფუნტი სტერლინგის ოდენობით იმის გათვალისწინებით, რომ დეპრესია წარმოადგენს ფსიქიკურ დაავადებას¹.

ამგვარად, სულიერი მღელვარება, რომელმაც ჯანმრთელობის შერყევა გამოიწვია, სასამართლო პრაქტიკამ მიაკუთვნა ანაზღაურე-

¹ Ogus A. I The Law of damages. L. 1973. P. 197.

ბას დაქვემდებარებულ ფიზიკურ ტანჯვათა რიცხვს. მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობა დიდად არის დამოკიდებული სამედიცინო დასკვნაზე; მაგრამ, როგორ გავზომოთ ფულით ტკივილის სიმწვავე და მტანჯველობა? ამ კითხვაზე საკანონმდებლო თვალსაზრისით პასუხი მზა რეცეპტის სახით არ არსებობს. აქედან გამომდინარე, კანონმდებელმა სრულიად მართებულად მორალური ზიანისათვის კომპენსაციის ოდენობის განსაზღვრა მიიღო მოსამართლის თავისუფალ ნებას, რათა საქმის ობიექტური და კონკრეტული ვითარებიდან გამომდინარე, იმსჯელოს ანაზღაურების ოდენობაზე. ზიანის მიყენების შემთხვევაში მატერიალური და მორალური ზიანის ანაზღაურება წარმოადგენენ ანაზღაურების დამოუკიდებელ სახეებს. ანაზღაურებას ექვემდებარება მხოლოდ ისეთი ზიანი, რომელიც არსებითად ლახავს პირად უფლებებსა და ფასეულობებს. ამასთან, წარმოუდგენელია შელახული პირადი უფლებებისა და ფასეულობების ზუსტი ჩამოთვლა. ამიტომ, კანონმდებელმა მოსამართლე უნდა აღჭურვოს ისეთი უფლებებით, რაც მას საშუალებას მისცემს კანონზე დაყრდნობით, რწმენითა და თავისი შეხედულებით გონივრულად და სამართლიანად განსაზღვროს მორალური ზიანის ანაზღაურების შესაძლებლობა და, რაც მთავარია, ოდენობა.

მორალური ზიანის ანაზღაურებისას მატერიალური მდგომარეობის გათვალისწინება, არსებითად არ არღვევს მისი ანაზღაურების პრინციპს. პრაქტიკაში ამ თვალსაზრისს დიდი მნიშვნელობა აქვს; ამიტომ მოსამართლეები, ითვალისწინებენ რა ზემოაღნიშნულს, მორალური ზიანის ანაზღაურების დაკისრებისას მხედველობაში იღებენ იმას, რომ ცალკეული პირები და მით უმეტეს, მთელი ოჯახები განწირულ არ იქნენ ცხოვრების სავალალო პირობებისათვის¹.

¹ Cesareo Lonsolo, Trattato sul visacimento del danno, 1908, P. 279;

С. А. Беляцкий, Возмещение морального (немущественного) вреда. 1996. გვ. 72-74.

ახლა განვიხილოთ ის საერთო თეორიული მიდგომები, რომლებიც მორალური ზიანის ანაზღაურების საკითხისადმი სამართლის ინგლისიურ-ამერიკულ სისტემაში გვხვდება, სადაც არსებობს სამგვარი მიდგომა: კონცეპტუალური, პიროვნული, ფუნქციონალური.

კონცეპტუალური მიდგომისას ხდება მორალური ზიანის ანალოგია ქონებრივ ზიანთან. ამ თვალსაზრისის მომხრეები თვლიან, რომ ადამიანის სიცოცხლე, ორგანიზმის ფუნქციები ისეთივე ფასეულობებს წარმოადგენენ, როგორც ნებისმიერი ქონება (სახლი, აქციები და ა. შ.). აქედან გამომდინარე, სხეულსა და მის ნაწილებს გააჩნია ობიექტური ფასეულობა და მათი დაზიანების ან დაკარგვის შემთხვევაში, ექვემდებარება ანაზღაურებას. სასამართლო პრაქტიკამ შეიმუშავა და იყენებს თავისებურ „ტარიფების სისტემას“, რომლის შესაბამისადაც, ანაზღაურების ოდენობა დამოკიდებულია ზიანის სიმძიმის ხარისხზე. მაგალითად, თვალის დაკარგვა შეფასებულია 3000-4000 ფ. სტერლინგად, საჩვენებელი თითისა – 1250, ყბის ტრავმა – 6250 ფ. სტერლინგად და ა. შ.¹

აღნიშნული მიდგომის მოწინააღმდეგეები ამტკიცებენ, რომ არ შეიძლება ამ სისტემით ხელმძღვანელობა, რადგან აუცილებლად გათვალისწინებულ უნდა იქნეს დაზარალებულის ყოველდღიური ცხოვრების პირობები და მისი სიცოცხლისა და პროფესიონალური საქმიანობისათვის აუცილებელი თვისებები. ცხადია, რომ ხელის ტრავმა პიანისტისათვის გაცილებით მეტს ნიშნავს, ვიდრე მოჭადრაკისათვის. ამიტომაც, გადაწყვეტილების გამოტანისას, სასამართლოებმა მხედველობაში უნდა მიიღონ ტანჯვისა და ტკივილის ხარისხი, ცხოვრებისეული პერსპექტივა, დამახინჯება, ორგანოების ფუნქციის გაუარესება, დაზარალებულის ინდივიდუალური და პროფესიული მოღვაწეობის თავისებურებანი და ჰობიც კი.

საკითხისადმი პიროვნული მიდგომა ეყრდნობა მოსაზრებას,

¹ Ogus A. I. The Law of Damages. L. 1973. P. 209.

რომ ჯანმრთელობის დაზიანებით გამოწვეული განცდების სიღრმე პიროვნების თავისებურებებზეა დამოკიდებული. ამიტომ კომპენსაციის დანიშნულება იმაშიც გამოიხატება, რომ გარკვეულ წილად „შეავსოს ბედნიერების დაკარგვა“ და ხელი შეუწყოს აწმყოსა და მომავალში სიცოცხლით ტკბობის შესაძლებლობას.

რაც შეეხება. ფუნქციონალურ მიდგომას, იგი ითვალისწინებს ბედნიერების „ღირებულების“ დადგენის შემუშავებლობას. აქედან გამომდინარე, ასეთი მიდგომის მომხრეთა აზრით, სასამართლო უნდა უნაზღაურებდეს ისეთ თანხას, რომელიც საკმარისი იქნება მისი „გონიერი ნუგეშისათვის“¹.

აშშ-ის სასამართლო პრაქტიკა ადასტურებს მსგავსი გაანგარიშებებისთვის ობიექტური საფუძვლის შემუშავების მცდელობათა ამოუბას. ილუსტრაციის სახით განვიხილოთ რამდენიმე შემთხვევა სასამართლო პრაქტიკიდან. ზოგიერთ სასამართლო გადაწყვეტილებაში ფიგურირებს დროის ფაქტორი, რაც გულისხმობს განცდების სიმწვავის შემსუბუქებას დროის მსვლელობასთან ერთად. ასე მაგალითად, Imperial Oil v. Prilk-ის საქმის თაობაზე აშშ-ის სააპელაციო სასამართლომ დაამტკიცა შემდეგი ოდენობით კომპენსაცია: დაშავების გამომწვევი ავარიის პირველი თვის განმავლობაში – 100 დოლარი დღეში; 50 დოლარი დღეში მეორე თვის განმავლობაში, დღეში 20 დოლარი – შემდეგი ოთხი თვის მანძილზე². მოგვიანებით ამ მეთოდზე უარი ითქვა, რამდენადაც მოყვანილი ციფრები თვითნებური მიდგომით ხასიათდებოდა.

კონცეპტუალური, პიროვნული და ფუნქციონალური მიდგომის გარდა, მორალური ზიანის პასუხისმგებლობის განსაზღვრისას, არსებობს სხვაგვარი მიდგომა, რომლის თანახმადაც, ტკივილისა და ტანჯვის ღირებულება უნდა განისაზღვროს რეალური კრიტერიუმების საშუალებით. ეს ნიშნავს იმ საფასურის კომპენსაცი-

¹ Ogus A. I. The Law of Damages. L. 1973. P. 195.

² Ogus A. I. The Law of Damages. L. 1973. P. 195.

ის სახით დანიშნავს, რომლის მიღების შემდეგაც პირი თავისი ნებით დათანხმდება გადაიტანოს გარკვეული ტკივილი.

ცხოვრებისეული პერსპექტივების დაკარგვის შეფასება დაკავშირებულია მიღებული ტრავმის შედეგად სიცოცხლის ხანგრძლივობის შემცირებასთან. მაგალითად, ი.- მ 70 წლის ასაკში ტრავმა მიიღო. ქვეყანაში სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა 78-79 წელს შეადგენს. რადგანაც სამედიცინო დასკვნის თანახმად ნევარაუდები იყო, რომ პიროვნება იცოცხლებდა არაუმეტეს 1 წლისა, კომპენსაცია მიყენებული მორალური ზიანისათვის დაინიშნა 4 000 სტ-ის ოდენობით. ასეთი მიდგომა არ გამოიყენება ბავშვებისთვის დაშავების მიყენების შემთხვევაში იმ მოტივით, რომ მათთვის სასიცოცხლო ხანგრძლივობა უფრო მეტია, რაც ზრდის ანაზღაურების ოდენობას.

ზოგიერთი სპეციალისტის აზრით, პრაქტიკის ინტერესებიდან გამომდინარე, სამედიცინო კრიტერიუმების საფუძველზე, უნდა შემუშავდეს დასახიჩრების სრული ჩამონათვალი შრომისუნარიანობის დაკარგვის ხარისხის გათვალისწინებით და, შესაბამისად, მათთვის დადგინდეს კომპენსაციის ოდენობა. სასამართლოებს ექნებათ საშუალება გადაუხვიონ ამ თანხას საქმის გარემოებათა გათვალისწინებით. გამოთქმული მოსაზრების მოწინააღმდეგეები თვლიან, რომ საკითხისადმი ამდაგვარი მიდგომით ფართო გზა ეძლევა გადაწყვეტილების მიღებისას მოსამართლეთა სუბიექტურ დამოკიდებულებას და კითხვის ქვეშ დგება დაშავების შედეგად უგონო მდგომარეობაში მყოფი ადამიანის (რომელიც თავისი მდგომარეობის სიმძიმის გამო საერთოდ არ გრძნობს არავითარ ტანჯვას) ტანჯვისათვის კომპენსაციის ოდენობის საკითხი. ასეთ დროს, რეალურად, ტანჯვას განიცდიან მისი ნათესავები.

ყველაზე რაციონალურად გვესახება ფუნქციონალური მიდგომა, რომელიც მიიჩნევს არა ტკივილისა და ტანჯვის, ბედნიერების დაკარგვის ან სიცოცხლის ხანგრძლივობის შემცირების ფულადი

ექვევალენტის განსაზღვრას, არამედ დაზარალებულის უზრუნველყოფას სახსრებით, რომლებიც დაეხმარებიან მას გარკვეულწილად შეინარჩუნოს არსებული ცხოვრების სტილი. ანალოგიური მიდგომა, ჩვენი აზრით, შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ჩვენი ქვეყნის სასამართლო პრაქტიკაში.

როგორც ჩანს, სამოქალაქო სამართალში მწვავედ იდგა და დღესაც დგას საკითხი მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ, თუმცა, არც ერთ პერიოდში არ არსებობდა მისი ანაზღაურების შეფასების კრიტერიუმი.

მორალური ზიანის ფულადი ფორმით ანაზღაურების ოდენობის განსაზღვრის პრობლემა დიდ სირთულეებს იწვევს. სასამართლოებისათვის კანონიერი და დასაბუთებული გადაწყვეტილებების გამოტანის ვალდებულება არავითარ გამონაკლისს არ უშვებს. აქედან გამომდინარე, მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურების საკითხში გამოტანილი გადაწყვეტილებაც ასევე კანონიერი და დასაბუთებული უნდა იყოს. ამ მოთხოვნის შესრულების უზრუნველსაყოფად, სასამართლოს გადაწყვეტილებების სამოტივაციო ნაწილში მითითებულ უნდა იქნეს სასამართლოს მიერ დადგენილი საქმის გარემოებები, მტკიცებულებები, რომელთაც ეფუძნება სასამართლოს გადაწყვეტილება.

მორალური ზიანის ანაზღაურების თაობაზე შეტანილი სარჩელის საფუძველია მოპასუხის მიერ იმგვარი კანონსაწინააღმდეგო ქმედება, რომელმაც გამოიწვია მოსარჩელისთვის ფიზიკური ან ზნეობრივი ტანჯვა. სარჩელის საგანს წარმოადგენს მოსარჩელის უფლება მიყენებული მორალური ზიანის ფულადი ფორმით ანაზღაურებაზე, რისთვისაც მოსარჩელე სასამართლოს სთხოვს: 1) ცნოს მოსარჩელის უფლება მორალური ზიანის ფულადი ფორმით ანაზღაურებაზე; 2) განსაზღვროს მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობა; 3) მოპასუხეს დააკისროს სასამართლოს მიერ განსაზღვრული თანხის გადახდა.

ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ მორალური ზიანი ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობით, ჩვენი ქვეყნის კანონმდებლობისაგან განსხვავებით (რუსეთის, შვეიცარიის, უზბეკეთის, ავსტრიის და ა. შ.), ნაზღაურდება არა მხოლოდ ფულადი, არამედ სხვა ფორმითაც. მაგალითად, ნებისმიერი ქონებით, რომელიც შეფასებას ექვემდებარება.

ქონებრივი ზარალის ან სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისთვის (ქონებრივი შედეგების ნაწილში) ზიანის მიყენების შემთხვევებში, ანაზღაურების ოდენობა კანონითაა განსაზღვრული. ხოლო მორალური ზიანის მატერიალური ანაზღაურების ფორმისა და ოდენობის რეგულირებაზე, როგორც ეს უკვე აღნიშნული იყო, კანონმდებლობამ არსებითად უარი განაცხადა და ეს საკითხი სასამართლოს ნებას მიანდო. ქონებრივი ზარალის მიყენების შემთხვევაში, პასუხისმგებლობა განისაზღვრება ქონების ღირებულების ექვივალენტურობით. მორალური ზიანის მიყენების შემთხვევაში, ექვივალენტურობის პრინციპი არ ამოქმედდება, რაც წინასწარ განსაზღვრავს სამოქალაქო-სამართლებრივი დაცვის განსაკუთრებულ ხერხს. პასუხისმგებლობას მორალური ზიანის ანაზღაურებისათვის, აშკარად გამოხატული საკომპენსაციო ხასიათი გააჩნია.

მოცემულ თვალსაზრისზე დგას მეცნიერ-სამართალმცოდნეთა უმეტესობა. მაგალითად, ა. ერდელევსკი წერს: „მტკიცება არ სჭირდება იმას, რომ შეუძლებელია ტანჯვის შეფასება ფულადი ან სხვა მატერიალური ფორმით. მორალური ზიანის მიყენებისათვის მატერიალური კომპენსაცია მოწოდებულია გამოიწვიოს დადებითი ემოციები, რომლებიც მაქსიმალურად შეამსუბუქებენ გადატანილი ტანჯვით გამოწვეულ ნეგატიურ ცვლილებებს ადამიანის ფსიქიკაში. თუმცა, ისიც გასაგებია, რომ მსგავს „შემსუბუქებას“ საკმაოდ პირობითი ხასიათი ექნება, რაც გარდუვალია მორალური ზიანის თავისებურებათა გამო“¹.

6. მალეინი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ: მორალური ზიანის

მიყენების შემთხვევებში, საუბარი უნდა იყოს არა მისთვის განკუთვნილი ფულის ოდენობასა და მის ანაზღაურებაზე, (რაც, რა თქმა უნდა შეუძლებელია სრულად შეესაბამებოდეს მიყენებული ტანჯვებისა და განცდების ხარისხს), არამედ მის შემსუბუქებაზე ანუ დაზარალებულის ტანჯვისა და განცდების გარკვეულწილად მოხსნაზე, მის დახმარებაზე, დაკარგულ გარემომცველ სამყაროსთან კონტაქტის დამყარების შესაძლებლობის უზრუნველყოფაზე, თითოეული შემთხვევის კონკრეტულ გარემოებათა გათვალისწინებით².

ა. შიჩანინი მიუთითებს, რომ „არაფერია საკვირველი იმაში, რომ ადამიანს, რომელსაც სხვისი მიზეზით წაართვეს ცხოვრებისეული სიხარული და სიამენი, სულიერი ფასეულობები, სურს მიიღოს ფულადი კომპენსაცია. სრულიად სამართლიანია, რომ კანონმდებელი, ზიანის მიმყენებლის ხარჯზე უზრუნველყოფს დაზარალებულს, ყურადღებას ამახვილებს მასზე და სრულ იგნორირებას უკეთებს იმას, თუ რამდენად ხელსაყრელი და საინტერესოა ეს ზიანის მიმყენებლისთვის; სწორედ ისე, როგორც ყოველთვის, მატერიალური ანაზღაურებისას უგულებელყოფილია დელიკვენტის გამორჩენა (სარგებელი) კანონდამრღვევისაგან“³.

მორალური ზიანი, რომელიც გამოიხატება ფიზიკურ ან ზნეობრივ ტანჯვაში, ექვემდებარება ანაზღაურებას ფულადი სახით, იმდენად, რამდენადაც ფულის საშუალებით შესაძლებელი ხდება ფიზიკური და ზნეობრივი ტანჯვის გარკვეული შემსუბუქება. თითოეულ კონკრეტულ შემთხვევაში ზიანის ანაზღაურება განისაზღვრება არა ექვივალენტურობის პრინციპით, არამედ

¹ А. М. Эрделевский. Компенсация морального вреда. М. 1996., гл. 36.

² Малени Н. С. Охрана прав личности советским законодательством. изд. Наука, 1985, с. 7

³ А. В. Шичанин. Проблемы становления и перспективы развития института возмещения морального вреда. Диссертация... кандидата юридических наук. М. 1996.

საქმის ინდივიდუალური თავისებურებებიდან გამომდინარე, მორალური ზიანის ხარისხისა და ხასიათის, ასევე დაზარალებულისა და ზარალის მიმყენებლის ქონებრივი მდგომარეობის გათვალისწინებით.

თუკი დაშავებას შედეგად მოჰყვა სრული სიბრმავე, დამბლა (ან ჯანმრთელობის სხვა სერიოზული დაზიანება), ვერავითარი, თუნდაც ყველაზე სრული ფულადი ანაზღაურება დაზარალებულისათვის, მისი ხელფასის, მკურნალობისა და მოვლის ხარჯების გათვალისწინებით, ვერ მისცემს ამ უკანასკნელს საშუალებას იმდენად შეცვალოს ცხოვრებისეული პირობები, რომ შეიმსუბუქოს თავისი უბედურება, მოახდინოს დაზარალებულისთვის წართმეული ფასეულობების ჩანაცვლება. ფულადი კომპენსაცია არ ექვემდებარება შედარებას იმ ფასეულობასთან, რაც მან შეიძლება უზრუნველყოს ფულადი კომპენსაციის საშუალებით და რაც იმას ნიშნავს, რომ მორალური ზიანის ანაზღაურებას ექვივალენტური ხასიათი არ გააჩნია¹.

მორალური ზიანის ანაზღაურება გამორიცხავს რესტიტუციას. შეუძლებელია ფულით ან სხვა ფორმით შეფასდეს სიცოცხლე, ჯანმრთელობა, პატივი. კომპენსაცია, როგორც ეს ზემოთ იყო აღნიშნული, განკუთვნილია დაზარალებულისათვის მძიმე შედეგების ნაწილობრივ შესამსუბუქებლად, ასევე ზოგადი და კერძო პრევენციისთვის.

ამასთან დაკავშირებით მართებული იქნებოდა გვეთქვა, რომ არაქონებრივი ზიანისათვის პასუხისმგებლობის პრობლემასთან დაკავშირებით, უპირატესობა ენიჭება პასუხისმგებლობის მასტიმულირებელ და პრევენტულ როლს და არა მის ანაზღაურებას².

¹ А. В. Шичанин. Проблемы становления и перспективы развития института возмещения морального вреда. Диссертация... кандидата юридических наук. М. 1997. с. 85, 87, 86.

² Малкин Н. С. Возмещение вреда, причиненного личности. М. 1965. Издательство "Юридическая литература". с. 22.

მაგალითად, ე. ფლეიშიცი ასე გამოყოფს მორალური ზიანის მიყენებისათვის პასუხისმგებლობის პრევენტულ ზასიათს: „...არაკეთილსინდისიერ კონკურენციასთან ბრძოლის სფეროში, საკმარისი არ არის პასუხისმგებლობის დადგენა საწარმოს ღირსების ზელყოფის გამო მიყენებული უშუალო ზარალისთვის, მის მიერ გასაღებულ საქონელზე, მისი საქმიანობის წესზე, სინამდვილესთან შეუსაბამო ინფორმაციის გავრცელებით, რადგან შეუძლებელია მსგავს შემთხვევებში აღირიცხოს ის ქონებრივი ზარალი, რომელსაც მეწარმე ან ვაჭარი განიცდის მის შესახებ არახელსაყრელი ცნობების გავრცელებით გამოწვეული მისი კლიენტურის შემცირების, მისივე კრედიტის მერყეობისა და ა.შ. გამო“.

რა გზით შევაფასოთ არაქონებრივი ზიანი, გამოხატული იმ „მორალურ ტანჯვაში“, რომელსაც მეწარმე ან ვაჭარი განიცდის მისი კომერციული მდგომარეობის გაუარესებისას? ზემოხსენებული მეწარმის ან ვაჭრის ინტერესების დაცვისთვის ხშირად მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ, და ზოგჯერ, არა იმდენად დადგენილი ქონებრივი ზარალის ანაზღაურება, არამედ მსგავს შემთხვევებში საწარმოს მაკომპრომენტირებელი ცნობებისა და მონაცემების გავრცელებასთან დაკავშირებული მომავალში მოსალოდნელი ზიანის თავიდან აცილება¹.

სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობისთვის, ჩვენი აზრით, მაინც კომპენსაციურ ფუნქციას აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, პასუხისმგებლობის გაძლიერება, მათ შორის არაქონებრივი ზიანის მიყენებისათვის, შესაძლებელია დიდი წარმატებით იქნეს მიღწეული ადმინისტრაციული და მით უფრო სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საშუალებით.

„პიროვნება, რომელსაც მიაყენეს მორალური ზიანი და პიროვნება,

¹ Флэйшниц Е. А. Личные права в гражданском праве Союза ССР и капиталистических стран. М. 1941. с. 48.

რომელმაც ქონებრივი ზარალი განიცადა, ერთნაირად სარგებლობენ ფულადი ანაზღაურების უფლებით. აღნიშნული ანაზღაურება მისცემს მათ საშუალებას შეიძინონ სხვა ქონება და სულიერი სიკეთე. რადგან მორალური ზიანის ანაზღაურებისას არ არსებობს ანაზღაურების წინასწარ დადგენილი თანხა, მას განსაზღვრავს სასამართლო ზიანის ხარისხისა და ტანჯვის გულწრფელობის, სხვა პირობებისა და უფლებების გათვალისწინებით. ასეთია მორალური ზიანის ანაზღაურების საერთო სქემა, რომელიც საფუძვლად უდევს ცივილიზებულ სამართლებრივ სისტემათა უმეტესობას¹.

თანამედროვე იურიდიულ ლიტერატურაში მორალური ზიანის ანაზღაურების ზომის კონკრეტიზაციის თაობაზე საკითხს აყენებდა მრავალი სამართალმცოდნე მეცნიერი: ა. ერდელვესკი, ი. კორშუნოვი, ბ. ზავიდოვი, მ. შელიუტო, კ. იაროშენკო, ე. მაჩულსკაია და სხვები.

მათ ნამუშევრებში შემოთავაზებული იყო არაქონებრივი ზიანის მიყენებისათვის ანაზღაურების ოდენობის დადგენა მოპასუხის მატერიალური მდგომარეობის, ზიანის ხასიათის, დაზარალებული პირის მიერ თავისი ფასეულობის სუბიექტური შეფასებიდან (კერძოდ, პატივისა და ღირსების შეფასებიდან) გამომდინარე. მათივე აზრით, ფიზიკური ზიანის კომპენსაციის ოდენობა უნდა განისაზღვროს დაზარალებულის სპეციფიკური მოთხოვნების, ინდივიდუალური თავისებურებებისა და ცხოვრების წესის შეცვლის გათვალისწინებით.

მ. მაღენა გვთავაზობს გამოიყოს არაქონებრივი ზიანის კომპენსაციის ოდენობის დადგენის ზოგადი და კერძო კრიტერიუმები და მიუთითებს, რომ „ზოგადი კრიტერიუმების გამოყენება ყველა სიტუაციაში იქნებოდა შესაძლებელი. ნებისმიერი სახის არაქონებრივი ზიანის მიყენების კრიტერიუმებად უნდა იქცეს ზიანის მიყ-

¹ Беляцкий С. А. Возмещение морального (немущественного) вреда. С.-Петербург. "Право", 1913 г. 51-52.

ენებლის ბრალის ფორმა და ხარისხი, ასევე ზიანის გამომწვევი ფაქტობრივი გარემოების (ან გარემოებათა) საზოგადოებრივი შეფასება, მომხდარის შესახებ ცნობათა გავრცელების არე“¹.

ყოველივე ზემოთქმულიდან მ. მალეინა აკეთებს დასკვნას, რომ: „მორალური ზიანის ოდენობის განსაზღვრისას სასამართლომ უნდა იხელმძღვანელოს დისკომფორტის გამომწვევი ფაქტობრივი გარემოებების საზოგადოებრივი შეფასებით და არა დაზარალებულის სუბიექტური შეხედულებებით“².

ამგვარი დასკვნის დასტურად მ. მალეინას მოჰყავს სასამართლო პრაქტიკის რამდენიმე მაგალითი.

„ნიუ-იორკში მცხოვრებმა ქალბატონმა სასამართლოს მიმართა სარჩელით კომპენსაციის სახით მილიონი დოლარის ანაზღაურების შესახებ იმ განცდებისათვის, რომელიც მას მიაყენა ვირთხის კბენამ ქალაქის ერთ-ერთ რესტორანში. დიდ ბრიტანეთში, მოსარჩელემ მოითხოვა საქმროსაგან ანაზღაურება 50 000 ფუნტ სტერლინგის ოდენობით საქორწინო ხელშეკრულების მოშლისათვის და ა.შ.

გარემოებები, რომლებმაც წარმოშვეს ზნეობრივი ტანჯვა, ხშირად სხვადასხვა ხასიათის შეიძლება იყოს. ამდენად, დაზარალებულთა მიერ ერთნაირად ვერ აღიქმებიან და სწორედ სასამართლომ უნდა მისცეს მათ ობიექტური შეფასება“³.

მორალური ზიანის კომპენსაციის შესახებ კანონმდებლობის გამოყენების თაობაზე არაერთი პრაქტიკული რეკომენდაცია მოგვცა გ. ჟუიკოვმა⁴.

¹ Маленна М. Компенсация за немущественный вред. "Вестник Верховного Суда СССР", 1991., N 5, с. 28.

² М. Маленна. Компенсация за немущественный вред. "Вестник Верховного Суда СССР", 1991., N 5, с. 28.

³ М. Маленна. Компенсация за немущественный вред. "Вестник Верховного Суда СССР", 1991., N 5, с. 28.

⁴ Жуйков В. Возмещение морального вреда. "Бюллетень Верховного Суда РФ", 1994, N 11, с. 7.

ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა სასამართლო პრაქტიკის ერთ-ერთი შემთხვევა, მეუღლე ა.-თა საქმის თაობაზე.

„მეუღლეებმა ა.-მა სასამართლოში წარადგინეს სარჩელი საავიაციო კომპანიის მიმართ, მორალური ზიანის კომპენსაციის მიზნით. 20 მლნ. რუბლის (ორივესთვის) ანაზღაურების მოთხოვნით. 1993 წლის 11 სექტემბერს, ცოლ-ქმარი ბრუნდებოდა რა დაკრძალვიდან, რომელსაც დაესწრნენ ქ. მოსკოვში, მოპასუხის თვითმფრინავს უნდა გადაეყვანა მარშრუტით: მოსკოვი-ჩიტა. გაფრენა არაერთხელ გადაიდო და შედგა მხოლოდ 1993 წლის 15 სექტემბერს, რითაც მეუღლეებმა მნიშვნელოვანი უხერხულობა და ტანჯვა განიცადეს.

მოპასუხემ სარჩელი არ ცნო.

სასამართლოს გადაწყვეტილებით, სარჩელი ნაწილობრივად იქნა დაკმაყოფილებული. თითოეული მოსარჩელის სასარგებლოდ სასამართლომ 2 მლნ. რუბლი დააკისრა საავიაციო კომპანიას.

რფ-ის უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა კოლეგიის 1994 წლის 20 მაისის განჩინებით გადაწყვეტილება უცვლელი დარჩა.

სასამართლო ინსტანციები ხელმძღვანელობდნენ იმით, რომ სადავო ურთიერთობებს არეგულირებს კანონი „მომხმარებელთა უფლებების დაცვის შესახებ“. ამასთან დაკავშირებით, მოსარჩელებს აქვთ მოპასუხის მიერ მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურების უფლება იმისდა მიუხედავად, რომ საჰაერო კოდექსში იგი გათვალისწინებული არ არის. სასამართლომ ზიანის ანაზღაურების ოდენობის განსაზღვრისას გაითვალისწინა, რომ გამგზავრების მომლოდინე ცოლ-ქმარი იძულებული იყვნენ დარჩენილიყვნენ აეროპორტში, განთავსებულიყვნენ მოსაცდელ დარბაზში (სასტუმრო ნომრის არქონის გამო), სადაც დასვენების ელემენტარული პირობები არ გააჩნდათ. გარდა ამისა, მხედველობიდან არც ის გამორჩენია, რომ მთელი ამ ხნის განმავლობაში

მათი სამი შვილი, რომელთაგან ერთ-ერთი ავად იყო, ბებიის კმაყოფაზე იმყოფებოდა¹.

აქედან გამომდინარე, სასამართლო პრაქტიკა ხელმძღვანელობს იმით, რომ თუკი სპეციალურ კანონში მითითებული არ არის მორალური ზიანის ანაზღაურების თაობაზე, სასამართლო უფლებამოსილია მიმართოს კანონის ანალოგიას, რომლის გამოყენება ხელს შეუწყობს დაზარალებულთა უფლებების დაცვას.

ამგვარად, შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ სწორედ მორალური ზიანის ანაზღაურების პირობით ხასიათთან (ზემოთ აღნიშნული გაგებით) დაკავშირებით, კანონმდებელმა უარი თქვა მისი კონკრეტული მატერიალური ფორმისა და ოდენობის რეგულირებაზე და ეს საკითხი სასამართლოს თავისუფალ ნებას მიანდო გადასაწყვეტად. საგულისხმოა, რა ჰქონდა მხედველობაში კანონმდებელს, როცა მიუთითებდა: „სასამართლოს მიერ დადგენილი ფორმითა და ოდენობით“? ჩვენი აზრით, ამ ფორმულირებიდან, უპირველეს ყოვლისა, გამომდინარეობს ის, რომ მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობა ფულადი ან სხვა მატერიალური ფორმით (ისევე, როგორც კონკრეტული ფორმით) არ არსებობს მანამ, სანამ მათ არ განსაზღვრავს სასამართლო.

ამასთან დაკავშირებით, საინტერესოდ გვესახება მომხმარებელთა საზოგადოებების საერთაშორისო კონფედერაციასთან არსებული იურიდიული კონსულტაციის ხელმძღვანელის დიანა სორკის შეხედულება.

მისი აზრით, „მორალურ ზიანს უკავშირდება ერთი მეტად საინტერესო პრობლემა. სამოქალაქო კოდექსში მითითებულია, რომ მორალურ ზიანი სასამართლოს გადაწყვეტილებით ანაზღაურდება. ერთ-ერთმა ჩვენმა პოტენციურმა მოპასუხემ ჩვენი პრეტენზიის პასუხად მოგვწერა, რომ ცნობს ამა და ამ მოთხოვნებს,

¹ Жуїков В. Возмещение морального вреда. "Бюллетень Верховного Суда РФ", 1994., N 11, с. 8.

მაგრამ მორალური ზიანი დაკმაყოფილებას არ ექვემდებარება, რადგან იგი არ შეიძლება განხორციელდეს პრეტენზიული წესით.

სამოქალაქო კოდექსით მორალური ზიანი ანაზღაურდება სასამართლოს გადაწყვეტილებით. რამდენადაც მორალური ზიანი წარმოადგენს საერთო ზიანის ნაირსახეობას, იგი სრული მოცულობით ანაზღაურდება, მატერიალური სახის ზიანის მსგავსად.

ზიანის ანაზღაურებისას ჩვენ არ უნდა დავუშვათ მათ, შორის განსხვავება. ზიანი ზიანია და არ აქვს მნიშვნელობა, თუ რა შემადგენელ ნაწილებად იყოფა იგი. თუკი ზიანი მიყენებულია, უნდა ანაზღაურდეს კიდეც ნებაყოფლობით. არ არის საჭირო მოსარჩელის იძულება, ყველა შემთხვევაში მიმართოს სასამართლოს, რაც შესაბამისად მოამრავლებს პოტენციურ მომჩივანთა რიცხვს. ვთვლი, რომ კანონმდებელმა დაუშვა შეცდომა, როცა დაადგინა, რომ მორალური ზიანი მხოლოდ სასამართლოს გადაწყვეტილებით შეიძლება ანაზღაურდეს¹.

მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლო აღგენს მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობას, მოსარჩელეს აქვს უფლება მოითხოვოს მორალური ზიანის ანაზღაურება მის მიერ განსაზღვრული ოდენობით, რაც შესაძლებელია თუ ზიანის მიმყენებელი არ დაობს საკუთარ ბრალეულობასა და ჩადენილი ქმედების მართლწინააღმდეგობაზე, არ უარყოფს მორალური ზიანის მიყენების ფაქტს და თანახმაც არის ფულადი ფორმით ანაზღაუროს იგი; მაგრამ შეუძლებელია ანაზღაურება, თუ იგი მოსარჩელის მიერ არ არის განსაზღვრული, ან ოდენობა არ არის დადგენილი სასამართლოს მიერ. პრინციპში, არ შეიძლება გამოვრიცხოთ, რომ დაზარალებული სასამართლოს მიმართავს განცხადებით, მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობის დადგენის შესახებაც. სასამართლო ვალდებულია განიხილოს ასეთი მოთხოვნა

¹ Д. Сорк. Как получить возмещение материального или морального вреда М. 1997.

სასარჩელო წარმოების წესით, როგორც მიმართვა კანონიერი ინტერესის დაცვის შესახებ. აღნიშნული საკითხის მიმართ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 413-ე მუხლში, კანონმდებელი ინარჩუნებს სასამართლოს მიერ მორალური ზიანის ფულადი კომპენსაციის პრინციპს და ამავდროულად, მიუთითებს მისი გონივრული და სამართლიანი ანაზღაურების თაობაზე, რაც, ჩვენი აზრით, გულისხმობს ზიანის მიმყენებლის ბრალეულობის ხარისხის, დაზარალებულის განცდების სიღრმისა და ინდივიდუალური თავისებურებების გათვალისწინებას.

ამგვარად, კანონმდებელმა მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობის განსაზღვრა მიანდო სასამართლოს ისეთი პრინციპების გათვალისწინებით, რომელიც, საქმის ფაქტობრივი მდგომარეობიდან გამომდინარე, შეესაბამება გონივრულობისა და სამართლიანობის პრინციპს. ამიტომ, ზემოხსენებული პრინციპების შემუშავება სამართლის ერთ-ერთ ყველაზე აქტუალურ პრობლემას წარმოადგენს. იურიდიულ ლიტერატურაში ამ საკითხზე განსხვავებული წინადადებები გამოითქვა. თუმცა, დღემდე არ არსებობს ერთიანი კონცეფცია, რომელსაც სასამართლო ორგანოები გამოიყენებდნენ პრაქტიკის უნიფიკაციის მიზნით.

აქვე გვსურს საზღვარგარეთის სასამართლო პრაქტიკიდან მოვიყვანოთ მორალური ზიანის კომპენსაციის ზომების განსაზღვრის რამდენიმე მაგალითი.

ინგლისელი ქალბატონის ს. ივასონის კიბოსგან მკურნალობის 7 წლის შემდეგ აღმოჩნდა, რომ კლინიკაში შემლოდათ ანალიზისთვის აღებული ქსოვილის სინჯები და ავადმყოფ ქალბატონს კიბოს დიაგნოზი შეცდომით დაესვა. ამგვარი „მკურნალობის“ შედეგად მოსარჩელემ დაკარგა ოჯახი, სამუშაო, დასცვივდა თმა და ა. შ. სასამართლოს გადაწყვეტილებით მოპასუხეს დაეკისრა მოსარჩელე ქალბატონის სასარგებლოდ კომპენსაციის გადახდა 155 ათასი ფუნტი სტერლინგის ოდენობით.

ქალბატონს, რომელსაც მორალური ზიანი მიაყენეს საპარიკ-მახეროში (მას ვარცხნილობა გაუფუჭეს), სასამართლომ სულიერი ტანჯვისთვის 200 დასავლეთგერმანული მარკა დაუდგინა.

დ. ჰარი მრავალი წლის განმავლობაში დადიოდა პარიკით, რაც მისმა მეგობრებმაც კი არ იცოდნენ. ერთხელ, მან გაზეთში იხილა თავისი ფოტოები პარიკით და უპარკოდ. აღმოჩნდა, რომ პარიკების დამამზადებელი ფირმა „ტორონტო“ ამგვარად უწევდა რეკლამას თავის პროდუქციას. მორალური ზიანის მოთხოვნილი ოდენობის – 10 000 აშშ დოლარის – ანაზღაურების ნაცვლად, სასამართლომ მოსარჩელეს 5000 აშშ დოლარის ანაზღაურება დაუდგინა, რადგან გაითვალისწინა ის გარემოება, რომ პარიკი ამ უკანასკნელს მართლაც უზადოდ ჰქონდა მორგებული.

ავტოკატასტროფაში ინგლისელ მ. მურს ქმარი დაეღუპა და სასამართლომ დამნაშავეს დააკისრა 5 ათასი დოლარის გადახდა დაზარალებულის სასარგებლოდ, ამ უკანასკნელის მიერ განცდილი უბედურებისთვის განსაზღვრა რა ზიანის კომპენსაცია, სასამართლომ მხედველობაში მიიღო, მოსარჩელის ახალგაზრდობა და მომხიბვლელობა, რაც მას აძლევდა მეორედ გათხოვების შესაძლებლობას.

კ. პეტერსონმა 10 თვე გაატარა პატიმრობაში უ. პალმეს მკვლელობის ბრალდებით, მაგრამ სასამართლომ გაამართლა იგი. ზნეობრივი ტანჯვისთვის მან 2 მლნ. კრონის ანაზღაურება მოითხოვა. მოსარჩელემ მიიღო კომპენსაცია 300 ათასი კრონის ოდენობით – მისი ოჯახური და სოციალური მდგომარეობის გათვალისწინებით (კ. პეტერსონს არ აქვს ოჯახი, რომელზეც უნდა იზრუნოს; როგორც პენსიონერს, მას არ დაუკარგავს სამუშაო). გარდა ამისა, ანაზღაურების ოდენობის შესახებ გადაწყვეტილების გამოტანაზე იმოქმედა მოსარჩელის არაერთმა ნასამართლობამ.

მაინც როგორ „აფასებს“ და „ითვალისწინებს“ სასამართლო გარემოებებს? ამისათვის უნდა მივმართოთ სამართლის ნორმას,

რომელიც ახდენს მტკიცებულებათა შეფასების რეგლამენტაციას: სასამართლო მტკიცებულებებს აფასებს ერთობლიობაში, საქმის ყველა გარემოების ყოველმხრივ, სრულ და ობიექტურ განხილვაზე დაფუძნებული შინაგანი მრწამსის საფუძველზე კანონისა და მართლშეგნების გათვალისწინებით.

აქედან გამომდინარე, მორალური ზიანის ანაზღაურების შეფასების საკითხში სასამართლო ხელმძღვანელობს: „შინაგანი მრწამსით“, „კანონით“ და „მართლშეგნებით“.

სასამართლო აფასებს რა მტკიცებულებებს, გამოაქვს დასკვნა საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებების არსებობის ან არარსებობის შესახებ.

მოსაზრებები, რომლებიც საფუძველად უდევს სასამართლოს შინაგან რწმენას, უნდა აისახოს გადაწყვეტილებაში (საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 105-ე მუხლი).

ეს არის მტკიცებულებათა შეფასების საერთო წესი. მაგრამ ხომ უნდა არსებობდეს რაღაც საწყისი, კრიტერიუმი მიყენებული მორალური ზიანის თანხის შეფასებისთვის? ან იქნებ იგი მართლაც არ არის საჭირო? საგულისხმოა, რომ მოქმედ კანონმდებლობაში არ მოიძებნება დადებითი პასუხები ამ კითხვაზე.

მორალურ ზიანს შეიძლება ზანგრძლივი ხასიათი ჰქონდეს, მან თავი იჩინოს როგორც სარჩელის წარდგენისას, ისე გადაწყვეტილების გამოტანის შემდეგ (ზიანი დაკავშირებული ბავშვის მკვლელობასთან, მხედველობის დაკარგვასთან და სხვ.). ზოგიერთ შემთხვევაში კი, მორალური ზიანი ღროის შეზღუდული მონაკვეთის განმავლობაში ვლინდება, ყოველგვარი შედეგებისა და განმეორებების გარეშე (მაგალითისთვის, კბილის ცუდი მკურნალობის გამო ტკივილი, მაინც ნელდება; შიში, შანტაჟისტის დაპატიმრების შედეგად ქრება). მორალური ზიანის ანაზღაურებასთან დაკავშირებით ა. ერდელევსკი გვთავაზობს მისეულ კონცეფციას.

ავტორი ეყრდნობა პრინციპს, რომლითაც სასამართლოს უფლება

აქვს საქმეთა გადაწყვეტის დროს იხელმძღვანელოს კანონმდებლობის საერთო საწყისებით, აზრით და ათვლის წერტილად მიიჩნიოს ისინი (მაშინ, როდესაც არ არსებობს სადავო სამართალური თიერობების მარეგულირებელი მატერიალური კანონი).

თავის კონცეფციაში ა. ერდელევსკი გვთავაზობს მივმართოთ ანაზღაურებებისა და მიყენებული ზიანის ექვივალენტურობის (თანასწორობის) პრინციპს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, დიდ მორალურ ზიანს ანაზღაურების დიდი ოდენობა მოჰყვება და პირიქით¹.

მორალური ზიანი წარმოიქმნება ფასეულობათა და პიროვნულ უფლებათა კანონსაწინააღმდეგო დამცირებებისა და შებღალვის შედეგად. კონსტიტუციის თანახმად, ადამიანი, მისი უფლებები და თავისუფლებები უმაღლეს ფასეულობას წარმოადგენენ, რის გამოც ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა აღიარება, დაცვა და შესრულება სახელმწიფოს მოვალეობაა.

ყველაზე მკაცრი ზომა, გამოყენებული სახელმწიფოს მიერ კანონდარღვევის ჩადენისთვის, არის სისხლის სამართლის სასჯელი. ამიტომ, გონივრული იქნება იმის ვარაუდი, რომ სისხლის სამართლის კოდექსის ნორმების მაქსიმალური სანქციების თანაფარდობა ყველაზე ობიექტურად ასახავს დაცულ ფასეულობათა საზოგადოებრივ მნიშვნელობას და მიზანშეწონილი იქნება ამ თანაფარდობათა გათვალისწინება პრეზუმირებული მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობის განსაზღვრისათვის. სასჯელი, წარმოადგენს რა პიროვნების წინააღმდეგ განხორციელებული დანაშაულის შედეგს, ასახავს პიროვნების უფლებებისა და თავისუფლებების მნიშვნელობას და მათი კანონსაწინააღმდეგო ხელყოფის შემთხვევაში საზოგადოებრივ შეფასებას. რა თქმა უნდა, ასეთი თანაფარდობა საკმაოდ პირობითი ხასიათის იქნება, სწორედ ისე, როგორც სისხლის სამართლის კოდექსის ნორმების სანქციათა თანაფარდობას აქვს დანაშაულის

¹ А. М. Эрделевский. Компенсация морального вреда. М. 1996, с. 44-45.

განსხვავებული სახეობებისთვის პირობითი ზასიათი. მაგრამ სწორედ ასეთი კრიტერიუმების გამოყენება გვესახება ყველაზე შესაფერისად პრეზუმირებული მორალური ზიანის ოდენობათა (ზომათა) სკალის შემუშავებისათვის. პრეზუმირებული მორალური ზიანი არის ტანჯვა, რაც უნდა განიცადოს საზოგადოების „საშუალო“ წევრმა მის მიმართ შესაბამისი კანონსაწინააღმდეგო ქმედების განხორციელების შედეგად. არსებითად, პრეზუმირებული მორალური ზიანი წარმოადგენს კანონსაწინააღმდეგო ქმედების საზოგადოებრივ შეფასებას: კონკრეტული საქმის განხილვისას პრეზუმირებული მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობა შეიძლება მეტობის ან ნაკლებობისკენ იცვლებოდეს კონკრეტულ გარემოებათა შესაბამისად. ასეთი გზით განსაზღვრული ფულადი თანხა (ანაზღაურების ფულადი ფორმის გამოყენების შემთხვევაში, როგორც ეს უმეტესად ხდება) შეადგენს არსებული მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობას. ამასთან, მან არ უნდა გადაუხვიოს მეტობის მხარეს პრეზუმირებული მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობას იმ განსაზღვრულ სიდიდეზე მეტად, რომლის ზომა ქვემოთ იქნება წარმოდგენილი. გადახვევამ ნაკლებობის მხარეს შეიძლება შეადგინოს 100%, მორალური ზიანის ანაზღაურებაზე უარის თქმის ჩათვლით¹.

ავტორის აზრით, ეს მეთოდიკა მიესადაგება სრულიად განსხვავებული კანონდარღვევებიდან გამომდინარე მორალური ზიანის კომპენსაციას, სადაც ზიანის შეფასების კრიტერიუმს წარმოადგენს მინიმალური ხელფასი, ქმედების სახეობისა და სიმძიმის ხარისხის შესაბამისად.

ავტორი წარმოადგენს ცხრილს, რომელშიც მითითებულია როგორც კანონდარღვევათა სახეობა, ისე პრეზუმირებული მორალური ზიანის ანაზღაურების ზომა, როგორც პირობით ერთეულებში, ასევე მინიმალური ხელფასის ოდენობით.

მაგალითად, სხეულის მძიმე დაზიანების მიყენება შეფასებუ-

¹ А. М. Эрделевский. Компенсация морального вреда. М. 1996, с. 44-47.

ლია 482,4 მინიმალურ ხელფასად. ქმედება, რომელიც ტანჯვის ან წამების ხასიათს ატარებს 720 მ.ხ.-ად შეფასდა. ეს ზომა ანაზღაურების აბსოლუტურ ოდენობას წარმოადგენს, თანაც მ.ხ.-ის სიდიდე განისაზღვრება ზიანის მიყენების მომენტში.

საგულისხმოა, რომ ავტორი თავის მეთოდикаში ითვალისწინებს კანონდარღვევის საშიშროების ხარისხს თვით დაზარალებულისთვის. მაგალითად, თუკი ჩვეულებრივი შეურაცხყოფა განისაზღვრება 7,2 მ.ხ.-ით, შეურაცხყოფა დაბეჭდილ ნაწარმოებში ან მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებით „ღირს“ 28,8 მ.ხ.¹.

ა. ერდელევსკის მიერ წარმოდგენილ მეთოდикаს მორალური ზიანის კომპენსაციის მინიმალური ხელფასის (მ.ხ.-ით) კრიტერიუმის საშუალებით შეფასებულს, კანონდარღვევის სიმძიმის ხარისხიდან გამომდინარე, განსაზღვრული შინაარსი აქვს. ზოგიერთი ავტორი მიზანშეწონილად მიიჩნევს, სწორედ ეს მეთოდика იქნეს აღიარებული მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურების საფუძვლად. მაგალითად, ზავიდოვი წერს: „როგორც კი გადაწყდება ეს საკითხი. ყველა დანარჩენი საკითხი, (ანაზღაურების თანხის მიზანშეწონილობის, ანაზღაურების ოდენობის მნიშვნელოვანი შემცირების შესახებ), რომლებიც წამოიჭრება საქმეში მონაწილე მოსარჩელეთა მხრიდან, დღითი დღე იკლებს“².

მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურება შემოღებულ უნდა იქნეს, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ყოველგვარი უსიამოვნებისთვის ფულადი ანაზღაურების დაწესება მიგვაჩნდეს მიზანშეწონილად. პირიქით, მორალური ზიანის თითოეული ტიპური შემთხვევა შეფასებულ უნდა იქნეს სამართლებრივი თვალსაზრისით და ანაზღაურდეს მხოლოდ ისეთი ზიანი, რომელიც მორალური სიკეთის შელახვისაგან წარმოდგება და იმსახურებს დაცვას.

¹ А. М. Эрделевский. Компенсация морального вреда. М. 1996, с. 47-49.

² Заводов Б. Д. Правовые проблемы возмещения морального вреда. М. 1996, с. 235-237.

სასამართლოების მიერ მორალური ზიანის ანაზღაურებასთან დაკავშირებული დავების განხილვისას შეიმჩნევა გარკვეული ბუნდოვანი დამოკიდებულება. აღნიშნული განპირობებულია იმით, რომ შესაბამისი სამართლებრივი ინსტიტუტი (მორალური ზიანის ანაზღაურებისა) იმყოფება დამკვიდრების ეტაპზე და მხოლოდ ახლა ხდება რეალური ცხოვრების შემადგენელი ნაწილი. სამოქალაქო კოდექსში მორალური ზიანის ანაზღაურების შესაძლებლობის ნორმათა გათვალისწინება ქმნის ობიექტურ კეთილგანწყობილ პირობას მოსამართლეთა მენტალიტეტის შეცვლისათვის, აგრეთვე მეცნიერ-იურისტთა შემოქმედებითი აქტივობისა და პრაქტიკული რეკომენდაციების მომზადებისთვის. ჩვენი აზრით, ყოველივე ზემოთქმული ხელს შეუწყობს ამ ინსტიტუტის ეფექტურ ფუნქციონირებას, რაც, თავის მხრივ, განაპირობებს თითოეული მოქალაქისა და იურიდიული პირის კონსტიტუციური უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დაცვას, რომლებიც, თავის მხრივ, უკავშირდებიან არაქონებრივ უფლებებსა და ინტერესებს.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი მიყენებული მორალური ზიანის ფულად ანაზღაურებასთან დაკავშირებით ითვალისწინებს აღნიშნული ნორმის გამოყენებას კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში, სასამართლოს მიერ დადგენილი გონივრული და სამართლიანი ანაზღაურების სახით. სამწუხაროდ, კანონმდებელმა არ მიუთითა თუ რა იგულისხმება „გონივრულ და სამართლიან“ ანაზღაურებაში, რაც ბუნებრივია, დიდ სიძნელეებს ქმნის სასამართლო ორგანოებისათვის მორალურ ზიანთან დაკავშირებული კონკრეტული საქმეების განხილვისას.

მორალური ზიანის ფულად ანაზღაურებასთან დაკავშირებული საზღვარგარეთის ზოგიერთი ქვეყნის სასამართლო პრაქტიკის ანალიზი ცხადყოფს, რომ შესაძლებელია შემუშავებულ იქნეს გარკვეული ორიენტირები ანუ კრიტერიუმები, რომლებიც, ჩვენი აზრით, ხელს შეუწყობს სასამართლო ორგანოებს მიყენებული

მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურების საქმეთა განხილვისას „გონივრული და სამართლიანი“ ანაზღაურების დადგენაში. მართალია, ჩვენ კონკრეტული საკითხების განხილვისას საუბარი უკვე გვქონდა ასეთი კრიტერიუმების შესახებ ცალ-ცალკე, მაგრამ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მათი ერთად თავმოყრა და ამ სახით მიწოდება სასამართლო ორგანოებისათვის. კერძოდ, მიყენებული მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურებისას სასამართლომ მხედველობაში უნდა მიიღოს დაზარალებულის ინდივიდუალურ თავისებურებებთან დაკავშირებული ფიზიკური და ზნეობრივი განცდების მოცულობა და ხასიათი; ზიანის მიმყენებლის ბრალის ხარისხი; პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის შეურაცმყოფელი ინფორმაციის გავრცელების არეალი; დაზარალებულისა და ზიანის მიმყენებლის მატერიალური მდგომარეობა და სხვა ყურადღების ღირსი პატივსაღები გარემოებები.

თავი მეხუთე

მორალური ზიანის კომპენსაციის ოქმების განსაზღვრა ცალკეული სამართალდარღვევებისათვის

§ 1. სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის უფლების დარღვევა

ქონებრივი სიკეთის ხელყოფისას, ზიანის ანაზღაურება უფრო მარტივ ხასიათს ატარებს და გამოიხატება მისი ნატურით აღდგენაში ან მისი ღირებულების ექვივალენტური თანხის გადახდევინებაში.

მდგომარეობა რთულდება მაშინ, როდესაც დაზიანებულია ისეთი სიკეთე, როგორიც არის ადამიანის ჯანმრთელობა ან სიცოცხლე. სწორედ ამით აიხსნება ის ყურადღება, რასაც ამ საკითხისადმი იჩენს საქართველოს კონსტიტუცია.

იგი ადამიანის ძირითად უფლებებს შორის პირველ ადგილზე აყენებს თითოეული ადამიანის დაბადებიდან კუთვნილ უფლებას სიცოცხლესა და ჯანმრთელობაზე, რაც, ბუნებრივია, არ ნიშნავს იმას, რომ უფლება სიცოცხლეზე უფრო მნიშვნელოვანია ადამიანის სხვა ძირითად უფლებათა შორის. პირიქით, ის ერთხელ კიდევ უსვამს ხაზს იმ გარემოებას, რომ „დაბადებისა“ და „სიცოცხლის“ ცნებები განუყოფელი ხასიათისაა.

აღსანიშნავია, რომ ეს ცნებები არსებობენ ჩვენს კანონმდებლობაში, მაგრამ დღემდე არ არსებობს მათი საკანონმდებლო წესით განსაზღვრა. თუმცა, ასეთი მდგომარეობა დამახასიათებელია არა მხოლოდ ჩვენი, არამედ საზღვარგარეთის ქვეყნების კანონმდებლობისთვისაც, რაც შესაბამისად იწვევს რამდენიმე კონცეფციის არსებობას.

უდიდესი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს ადამიანის სიცოცხ-

ლის დაწყებისა და შეწყვეტის მომენტის დადგენას, რადგანაც სწორედ ამით განისაზღვრება კონკრეტული ადამიანის მიმართ შესაბამისი სამართლებრივი ნორმების მოქმედების დაწყება და მოსპობა.

ადამიანის დაბადების მომენტად მიჩნეულია დედის ორგანიზმიდან ნაყოფის ფიზიკური განცალკევების მომენტი და მისი გადასვლა ავტონომიურ ფიზიოლოგიურ ფუნქციონირებაზე, რაც იწყება ბავშვის პირველი ჩასუნთქვით და, განპირობებულია მის ორგანიზმში ჟანგბადის დამოუკიდებელი ცვლით. აქედან გამომდინარე, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-11 მუხლი ადამიანის უფლებაუნარიანობის წარმოშობის მომენტად მიიჩნევს მისი დაბადების მომენტს.

უფლებაუნარიანობის წარმოშობის მომენტთან დაკავშირებით არსებობს სხვაგვარი მოსაზრებაც. კერძოდ, ზოგიერთი გერმანელი მეცნიერი ვარაუდობს, რომ ადამიანის უფლებაუნარიანობა (თვით არამატერიალური სიკეთე, სიცოცხლეც) წარმოიშობა არა დაბადების მომენტიდან, არამედ ემბრიონის ჩასახვიდან, რაც იმას ნიშნავს, რომ ემბრიონს დაბადებამდე უკვე გააჩნია სიცოცხლისა და სხვა უფლებები¹.

რაც შეეხება სიკვდილის მომენტს, იგი განსაზღვრულია სამოქალაქო კოდექსის ამავე მუხლში და ასეთად მიჩნეულია თავის ტვინის ფუნქციონირების შეწყვეტა. თუმცა, მედიკოს-მეცნიერთა ერთი ნაწილი ადამიანის სიცოცხლის შეწყვეტად მიიჩნევს გულის მუშაობის გაჩერებას.

საქართველოს კონსტიტუციაში პირდაპირ არ მოიხსენიება ადამიანის უფლება ჯანმრთელობაზე. მაგრამ, იგი თავისი შინაარსით წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან უფლებას, რომელიც მას

¹ L.Enneccerus, Th., Kipp, V. Wolf. М.Маленца, Нематериальные блага и перспективы их развития, ж. "Законодательство, документы и комментарии", 1996., N 7, გვ. 102.

გააჩნია დაბადებიდან. ასეთი პოზიცია განმტკიცებულია კონსტიტუციით, რომელიც ადგენს უფლებას ჯანმრთელობის დაცვაზე; ამის გარანტს წარმოადგენს ასევე საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 413-ე მუხლის მე-2 ნაწილი, სადაც სიცოცხლე და ჯანმრთელობა აღიარებულია მოქალაქისათვის დაბადებიდან მინიჭებულ არამატერიალურ სიკეთედ. თავისი შინაარსით ადამიანის უფლება ჯანმრთელობის დაცვაზე დამოუკიდებელი პირადი არაქონებრივი უფლებაა, რომელიც მჭიდრო კავშირშია ჯანმრთელობის უფლებასთან და უზრუნველყოფილია სამართლის სხვადასხვა დარგების შესაბამისი ნორმებით.

ადამიანის ჯანმრთელობა ეს არის სრული ფიზიკური და ფსიქიკური კეთილდღეობის მდგომარეობა, რის დაზიანებამაც შესაბამისად, უნდა გამოიწვიოს ადამიანის სრული კეთილდღეობის დაკარგვა. ჯანმრთელობაზე უფლებას აქვს აბსოლუტური ხასიათი და მას შეესაბამება ამ უფლების დამრღვევ პირთა თავშეკავების მოვალეობა.

ადამიანს აქვს უფლება შესაბამისი ქმედუნარიანობის არსებობისას გამოიყენოს თავისი უფლებები ჯანმრთელობასა და მის დაცვაზე. მაგალითად, დათანხმდეს სამედიცინო ჩარევაზე ან უარი თქვას მასზე. თუ ზემოთ მითითებულ უფლებას ჯანმრთელობაზე შეესაბამება სხვა დანარჩენ პირთა მოვალეობები თავი შეიკავონ ამ უფლების დარღვევისაგან, მაშინ ჯანმრთელობის დაცვის უფლება უშვებს ამ უფლების ვალდებულებების არსებობას სპეციალური სუბიექტებისათვის, რომლებიც კანონმდებლობის შესაბამისად, უნდა იღებდნენ აუცილებელ ზომებს ადამიანის ჯანმრთელობის შესანარჩუნებლად და გასაუმჯობესებლად მისი აქტიური და მრავალწლიანი სიცოცხლისათვის, ჯანმრთელობის დაკარგვის შემთხვევაში კი, სამედიცინო დახმარების გაწევისათვის.

ჯანმრთელობის უფლებების დარღვევათა შორის ერთერთ ყველაზე მნიშვნელოვან დარღვევად ითვლება მისთვის ისეთი ვნების

მიყენება, რომელიც გამოიწვევს მხედველობის, მეტყველების, სმენის ან რომელიმე ორგანოს დაკარგვას ან ფუნქციის მოშლას, სულიერი ტკივილი ან ჯანმრთელობის სხვაგვარი მოშლა, რაც დაკავშირებულია შრომისუნარიანობის მდგრადობის არანაკლებ ერთი მესამედით მოშლასთან, ან გამოიწვევს ორსულობის შეწყვეტას, ან სახის გამოუსწორებელ დამახინჯებას. ჯანმრთელობისთვის მიყენებული ვნების სიმძიმის ხარისხი განისაზღვრება სასამართლო-სამედიცინო ექსპერტიზით. ადამიანის ჯანმრთელობისთვის მიყენებული ვნება იწვევს როგორც მატერიალურ, ისე მორალურ ზიანს. მორალური ზიანის კომპენსაციისათვის სრულიად არ არის აუცილებელი, რომ მიყენებული სხეულის მძიმე დაზიანება იყოს დანაშაულებრივი. საკმარისია, რომ ეს იყოს მართლსაწინააღმდეგო. ჯანმრთელობისათვის ვნების მიყენება საშიშია სიცოცხლისათვის. ფიზიკური და ზნეობრივი ტანჯვა შეიძლება იყოს როგორც უმნიშვნელო, ასევე მნიშვნელოვანიც (მაგალითად, მსხვილი სისხლძარღვის დაზიანებას, დროული სამედიცინო დახმარებისას, შეუძლია არ გამოიწვიოს ტკივილის შეგრძნება, ხოლო ზნეობრივი ტანჯვა შეიძლება გამოიხატოს საკუთარი სიცოცხლის დაკარგვის ხანმოკლე განცდით, რაც შეიძლება განიცადო მანამ, სანამ აღმოფხვრილი იქნება სიცოცხლის საფრთხე). ამიტომ, ეს ვითარებები გათვალისწინებული უნდა იყოს სასამართლოს მიერ, მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობის განსაზღვრისას.

სხვა შემთხვევაში, თუ დადგინდა, რომ ადამიანს აქვს ტკივილის რეაქციის უფრო მაღალი ან დაბალი დონე ნორმალურთან შედარებით, იგი შესაძლებელია გათვალისწინებულ იქნეს მორალური ზიანის კომპენსაციის განსაზღვრისას. მაგალითად, თუ წყდება ორსულობა ისე, რომ შენარჩუნებულია შემდგომი ჩასახვის უნარი, მაშინ დაწესებული კომპენსაციის ზომა უნდა იყოს დაბალი, ვიდრე მაშინ, როცა ეს შესაძლებლობა დარღვეულია და

შეიძლება აღდგეს მხოლოდ შესაბამისი მკურნალობის შემდეგ. მაგრამ, თუ ჩასახვის შესაძლებლობა დაკარგულია და შეუძლებელია მისი აღდგენა, მაშინ მორალური ზიანის კომპენსაციის ზომა უნდა გაიზარდოს, ხოლო დაზარალებულისათვის სხვა შეილების არყოლის შემთხვევაში, მიაღწიოს მაქსიმალურ სიდიდეს.

ორსულობის შეწყვეტით მიყენებული მორალური ზიანის კომპენსაციის ოდენობის განსაზღვრისას, სასამართლოს მიერ უნდა დადგინდეს, ჰქონდა თუ არა ადგილი ფაქტის დადგომამდე სხვა ორსულობებს და მთავრდებოდა თუ არა ისინი ქალის ნება-სურვილის თანახმად ხელოვნური შეწყვეტით. თუ ასეთი დადგენილი იქნება, მაშინ მორალური ზიანისათვის კომპენსაციის ოდენობა შეიძლება შემცირდეს, მაგრამ თუ იქნება წარმოდგენილი მტკიცებულებანი ქალის სურვილის შესახებ, რომ შეწყვიტოს ხელოვნურად უკანასკნელი ორსულობა, მაშინ სასამართლოს შეუძლია აღიაროს, რომ ორსულობის შეწყვეტით გამოწვეულ ზნეობრივ ტრავმას ადგილი არა აქვს. ამით მტკიცდება, რომ მორალური ზიანი მდგომარეობს მხოლოდ ფიზიკური ტკივილის გადატანაში, რომელიც დაკავშირებულია ორსულობის ნების საწინააღმდეგო შეწყვეტასთან. ასეთ დროს პასუხისმგებლობის აუცილებელი პირობაა ორსულობის შეწყვეტასა და ჯანმრთელობისათვის ზიანის მიყენებას შორის მიზეზობრივი კავშირის არსებობა;

ჯანმრთელობისათვის მძიმე ზიანის მიყენებამ, რომელიც განხორციელებულია დაზარალებულის მიმართ განსაკუთრებული სისასტიკით, წამებით ან შეურაცხყოფით, არსებითად უნდა იმოქმედოს მორალური ზიანის კომპენსაციის ოდენობაზე. ამასთან, განსაკუთრებულ სისასტიკეში უნდა ვიგულისხმოთ დაზარალებულის მიმართ წამების ან სხვა მოქმედების გამოყენება, რომელიც განსაკუთრებული ტანჯვის მიზეზი ხდება (სხეულისთვის მძიმე დაზიანების მიყენება, შხამის გამოყენება, რაც იწვევს ადამიანის ტანჯვას, ცოცხლად დაწვა, საჭმლის, წყლის ხანგრძლივი აკრძალვა

და ა.შ.), აგრეთვე ჯანმრთელობაზე მძიმე ზიანის მიყენება დაზარალებულის ახლობელი პირების თანდასწრებით. როგორც ზემოთ აღნიშნეთ, ტანჯვა ეს არის ადამიანის ისეთი ფიზიკური და ფსიქიკური მდგომარეობა, რომელიც იწვევს განსაკუთრებულად ძლიერი ტკივილის შეგრძნებას, მაშინ, როცა დამცირება იწვევს ძლიერ ნეგატიურ განცდებს (შიში, უსუსურობა, მწუხარება და ა.შ.).

ანალოგიური მიდგომა შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ჯანმრთელობისათვის სხვა უფრო მსუბუქი ზიანის მიყენებისას.

სამოქალაქო კოდექსის 413-ე მუხლით განსაზღვრულია, რომ ჯანმრთელობისათვის ვნების მიყენებისას, მხოლოდ დაზარალებულს შეუძლია მოითხოვოს ანაზღაურება არაქონებრივი (მორალური) ზიანისათვის. მაგრამ როგორ უნდა გადაწყდეს საკითხი იმ შემთხვევებში, როდესაც ჯანმრთელობა უზიანდებათ პირებს, რომლებმაც აღნიშნული განიცადეს ახლობელი ადამიანის სიკვდილით. რადგან ჯანმრთელობა გვესმის, როგორც სრული ფსიქიკური და ფიზიკური მდგომარეობის კეთილდღეობა, ამიტომ უეჭველია, რომ ამ შემთხვევაში ირღვევა ნათესავის ან ოჯახის წევრის ფსიქოლოგიური კეთილდღეობა, ე.ი. ირღვევა მისი უფლება ჯანმრთელობაზე, რაც შესაბამისად ბაღებს მორალური ზიანის კომპენსაციის უფლებას.

მორალური ზიანის კომპენსაციის ოდენობის განსაზღვრისას მნიშვნელოვანია დაზარალებულის კონკრეტული პირის ან ოჯახის წევრის ნათესაობის ხარისხის დადგენა. ზიანის კომპენსაციის ოდენობის განსაზღვრისას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს იმას, მაგალითად დაღუპული, იყო თუ არა ერთადერთი შვილი მშობლებისა და შეუძლიათ თუ არა მათ მომავალში იყოლიონ შვილი და ა.შ. ცხადია, ამის გათვალისწინებით, კომპენსაციის ოდენობა უნდა იყოს უფრო მეტი, ვიდრე იმ შემთხვევაში, როდესაც შვილის სიკვდილის შემდეგ მშობლებს კიდევ ჰყავთ შვილები ან შეუძლიათ იყოლიან ისინი. მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობა

ექვივალენტობის პრინციპით კი არ უნდა განისაზღვროს, არამედ კონკრეტული შემთხვევის თავისებურების შესაბამისად, რომლის ჩარჩოებში შეიძლება მხედველობაში მივიღოთ დაზიანების ხარისხი, დაზარალებულის ქონებრივი მდგომარეობა და ზიანის მიმყენებელი სხვა ფაქტორები. მორალური ზიანის ანაზღაურების ექვივალენტური პრინციპის მიუღებლობა დაუშვებელს ხდის განცდების, ტანჯვის, ფიზიკური ტკივილის ანაზღაურების სრულად შესაბამისობას ფულად კომპენსაციასთან. მაგალითად, ბავშვის გარდაცვალებისას შეუძლებელია დადგინდეს ექვივალენტი ბავშვის სიკვდილით გამოწვეულ განცდებსა და ფულადი კომპენსაციის ოდენობას შორის. რა თქმა უნდა, ფულადი კომპენსაცია არ ანაზღაურებს ბავშვის დაკარგვას, მაგრამ თუ ეს კომპენსაცია ფროებით მაინც დაუშვებს გარემოების შეცვლას უკეთესობისაკენ, მაშინ გარდუვალი მწუხარება ცოტათი მსუბუქდება.

მორალური ზიანის ფულადი კომპენსაცია მიზანშეწონილია ადამიანის დასახიჩრების, სახის წარუშლელი დამახინჯების, საერთო და პროფესიული შრომისუნარიანობის სრული დაკარგვის შემთხვევებში, რადგანაც ასეთ ვითარებაში პიროვნებას მინიმუმამდე ეზღუდება თავისი სოციალური მდგომარეობის აღდგენისა და განვითარების შესაძლებლობა.

მოქალაქის დასახიჩრების, საერთო და პროფესიული შრომის უნარის სრული დაკარგვის შემთხვევებში დამდგარი მორალური ზიანის ანაზღაურება კომპენსაციური ბუნებისაა. დაზარალებულის მოთხოვნა მორალური ზიანის ანაზღაურების თაობაზე ფაქტობრივი მოთხოვნაა. მისი შესრულების შემდეგ დაზარალებულს ექმნება შესაძლებლობა დაიკმაყოფილოს სხვა სულიერი თუ ქონებრივი ინტერესები.

რესტიტუცია, რომელიც ვნების მიყენებამდე არსებული მდგომარეობის სრულ აღდგენას გულისხმობს, ზემოთ გათვალისწინებულ შემთხვევებში მიუღწეველია.

მორალური ზიანი „შეიძლება გამოძეულდეს პიროვნების ფიზიკური შესაძლებლობის ფარგლებში... თავისუფლად გადაადგილდეს ფეხების ამპუტაციის გამო, დაინახოს ან გაიგონოს მხედველობის ან სმენის დაკარგვისას...“ აღნიშნულის შეზღუდვა – ეს არის სხეულის დაზიანების ფაქტობრივი მდგომარეობის გამოვლინება. მორალური ზიანის გამოვლინება კი არის, განცდა, გამოწვეული აღნიშნული შეზღუდვებით. ამავე დროს, მოყვანილი მაგალითები ზიანის ანაზღაურებაზე, ტელევიზორის, რადიოს, მაგნიტოფონის, კომპიუტერის ყიდვა იძლევა განცდების შემსუბუქების საშუალებას. თუ აპარატურის შეძენა მათ არ შეუძლიათ შეძლონ უკეთესად სიარული, დანახვა ან მოსმენა, ეს იძლევა საშუალებას მათ ჰქონდეთ დაკარგული კეთილდღეობის დაახლოებითი ექვივალენტური მდგომარეობა და, ამასთანავე, შეიმსუბუქონ საფრთხით მიყენებული განცდები, რომელიც გამოძინარეობს სიარულის, დანახვისა და სმენის შეუძლებლობისაგან. თუ ფეხების ამპუტაციისას, პიროვნებას გაუკეთდა მაღალხარისხოვანი პროთეზი, რომლითაც შესაძლებელია დამოუკიდებელი გადაადგილება და მას შეუძენენ მანქანას (ე.ი. მოხდება სხეულის დაზიანების ანაზღაურება ქონებრივი ზარალის ანაზღაურებით), მაშინ ტელევიზორის ყიდვა მორალური ზიანის კომპენსაციისათვის აუცილებელი არ იქნება. რასაკვირველია, ამ შემთხვევაშიც კომპენსაციას დაქვემდებარებულ მორალურ ზიანს ექნებოდა ადგილი განცდების სახით, რომელიც დაკავშირებულია პროთეზების ხმარებასთან და იმასთან, რომ ის დაზარალებულია და ის ისეთი აღარაა, როგორც იყო ან როგორიც არიან სხვები და ა.შ.

მსგავს შეხედულებას ამ საკითხზე გამოთქვამს მ. მალენინა. იგი არაქონებრივი ზიანის კომპენსაციის გამოყოფას საფუძვლად უდებს დამატებითი ხარჯების ანაზღაურებას¹.

¹ Маленни М.Н. Компенсация за имущественный вред. "Вестник Верх. Суда СССР", 1991., с. 27.

რამდენადაც სხეულის დასახიჩრებით მიყენებული ზიანი, უმეტეს შემთხვევაში გამოიხატება ქონებრივი ზიანით, დღის წესრიგში დგება მისი მორალური ზიანისაგან გამიჯვნის საკითხი.

გამიჯვნის სიძნელე ისაა, რომ მორალური და ქონებრივი ზიანის ანაზღაურება უნდა მოხდეს ფულადი ფორმით, რადგანაც იგი წარმოადგენს უნივერსალურ ქონებრივ ექვივალენტს, რაც პიროვნებას აძლევს აუცილებელი ქონების შეძენის საშუალებას.

მათი გამიჯვნის პრინციპი შეიძლება ჩამოყალიბდეს შემდეგი სახით: ქონებრივი ზიანის და სხეულისათვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურება მიმართულია თვით სხეულის დისფუნქციის ან შინაგანი გამოვლინების აცილებისაკენ, მაშინ, როცა მორალური ზიანის კომპენსაცია მიმართულია სხეულის დაზიანებით მიყენებული განცდების, მწუხარების აცილებისა ან შემსუბუქებისაკენ.

§ 2. პატივის, ღირსებისა და საქმიანი

რეპუტაციის უფლების დარღვევა

პოლიტიკური და იდეოლოგიური მრავალფეროვნების თანამედროვე პირობებში, რეალური სიტყვისა და მასობრივი ინფორმაციის თავისუფლების, მწვავე წინასაარჩევნო დისკუსიების, სამეწარმეო-ეკონომიკური მოღვაწეობის სფეროში კონკურენციის არსებობის, კავშირის საშუალებების მძლავრი განვითარებისა და გლობალური ინფორმაციული სივრცის შექმნის პირობებში, იზრდება ისეთ არაქონებრივ სიკეთეთა მნიშვნელობა, როგორიცაა: პატივი, ღირსება და საქმიანი რეპუტაცია, რომლებიც თავიანთი არსით ზნეობრივ კატეგორიებს წარმოადგენენ.

აღსანიშნავია, რომ ამ ზნეობრივ კატეგორიათა საკანონმდებლო თვალსაზრისით დაცვა, არ არის აქტუალურად მიმდინარე დემოკრატიული პროცესების მონაპოვარი. ჯერ კიდევ კომუნის-

ტური იდეოლოგიის მატარებელი საბჭოური კანონმდებლობა ცნობდა პატივისა და ღირსების სამოქალაქო-სამართლებრივი დაცვის შესაძლებლობას, რაც გამოხატული იყო 1964 წლის საქართველოს სამოქალაქო სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლში, რომლის თანახმადაც „მოქალაქეს ან ორგანიზაციას უფლება აქვს მოითხოვოს სასამართლოს საშუალებით მისი პატივისა და ღირსების შემლახველი ცნობების უარყოფა, თუ ასეთი ცნობების გამავრცელებელი მათ სინამდვილეს ვერ დაამტკიცებს“. აქვე მითითებული იყო იმ მექანიზმებზე, რაც აღნიშნულ პირებს საშუალებას აძლევდა განეხორციელებინათ კანონით მათთვის მინიჭებული უფლება. კერძოდ, თუ მოქალაქის ან ორგანიზაციის პატივისა და ღირსების შემლახველი ცნობები გავრცელებული იყო პრესაში და სინამდვილეს არ შეეფერებოდა, მათი უარყოფა პრესის საშუალებითვე უნდა მომხდარიყო. იმ შემთხვევაში, თუ მოქალაქის პატივისა და ღირსების შემლახველ ცნობებს, რომლებიც სინამდვილეს არ შეეფერებოდა, შეიცავდა ორგანიზაციის მიერ გაცემული დოკუმენტი, ასეთი დოკუმენტი უნდა შეცვლილიყო. სხვა შემთხვევებში, უარყოფის წესს ადგენდა სასამართლო. რაც შეეხება პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის შელახვას მის ფულად ანაზღაურებას კანონი არ ითვალისწინებდა.

პიროვნების პატივისცემა ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივი ურთიერთობის არსიდან გამომდინარეობს. თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ განხორციელებულმა დემოკრატიულმა გარდაქმნებმა, საშუალება მისცა ადამიანს შეეგნო თავისი სოციალური ღირებულება, აემაღლებინა მოქალაქეობრივი ღირსების გრძნობა. ამიტომ, იმ ადამიანთა ქმედებას, რომელთაც არაფრად უღირთ პიროვნების დამცირება და შეურაცხყოფა, მისთვის სულიერი სიმშვიდის დარღვევა, სისხლის სამართლის კანონი დანაშაულად მიიჩნევს და ითვალისწინებს როგორც სისხ-

ლის სამართლის პასუხისმგებლობას, ასევე აღნიშნული დანაშაულით მიყენებული მატერიალური და მორალური ზიანის ანაზღაურებას. ამ დანაშაულებათა რიცხვს განეკუთვნება ცილისწამება და შეურაცხყოფა.

პირველი გულისხმობს შეგნებულად მონაჭორის გავრცელებას, რომელიც სახელს უტეხს სხვა პირს, ზოლო მეორე კი პიროვნების პატივისა და ღირსების განზრახ დამცირებას უწესო ფორმით. ორივე შემთხვევაში, დანაშაულის გარდა, ადგილი აქვს პიროვნების ფიზიკურ და მორალურ განცდებს, რაც როგორც არაერთხელ აღვნიშნეთ, ექვემდებარება ანაზღაურებას ფულადი ფორმით, მხოლოდ აუცილებლად სასამართლოს მეშვეობით.

რაც შეეხება პატივსა და ღირსებას, მას სულ სხვაგვარი გაგება გააჩნია სამოქალაქო სამართალში. ამ კატეგორიათა შეურაცხყოფისთვის სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობაც მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურებაში გამოიხატება. ჩვენი მიზანიც სწორედ ეს არის, რომ მოვახდინოთ ამ ზნეობრივ კატეგორიათა (პატივისა და ღირსების, აგრეთვე საქმიანი რეპუტაციის) ხელყოფის სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის სამართლებრივი ასპექტების შესწავლა და ანალიზი.

პატივი — ეს არის პიროვნების სოციალური და სულიერი თვისებების საზოგადოებრივი შეფასება, ღირსება კი — საკუთარი თვისებების, შესაძლებლობებისა და მსოფლმხედველობის საზოგადოებრივი მნიშვნელობის შინაგანი შეფასება. საქმიანი რეპუტაცია წარმოადგენს თვისებებისა და შეფასებების კრებულს, რომლის მატარებელი პიროვნება ასოცირდება თავისი კონტრაგენტების, კლიენტების, მომხმარებლების, თაყვანისმცემლების (შოუ-ბიზნესში), ამომრჩევლების თვალში და პერსონიფიცირდება ამ სფეროში მოღვაწე სხვა პროფესიონალთა შორის. საქმიანი რეპუტაციის გვერდით არსებობს კიდევ უფრო ფართო ცნება — მეწარმის

იმიჯი, რომელიც განისაზღვრება საზოგადოებრივი შეფასებით არა მარტო საქმიანი თვისებების გამო, არამედ მეწარმის ადგილით საზოგადოებაში და მისი პრესტიჟით (ეკონომიკურ, ახალგაზრდულ, კულტურულ პროგრამებში მონაწილეობა, სპონსორობა, ქველმოქმედება და სხვა).

პატივი, ღირსება და საქმიანი რეპუტაცია შეიძლება გააჩნდეთ როგორც ფიზიკურ, ასევე იურიდიულ პირებს. მ. მაღვინა წერს: „საუბარი საწარმოს ღირსებაზე, პატივზე, საქმიან რეპუტაციაზე შეიძლება დაიწყოს მაშინ, როცა ფასდება საწარმოს არა მხოლოდ ცალკეული თანამშრომლების მოღვაწეობა, არამედ მთელი კოლექტივის ქცევა“.

ხშირად (მართალია, ყოველთვის არა), იურიდიული პირის საქმიანი რეპუტაციის დარღვევა დისკრედიტაციას უწევს თავის თანამშრომლებს, მოსამსახურეებს, აქციონერებსა და პირიქით.

უფლება პატივზე, ღირსებასა და საქმიან რეპუტაციაზე, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მიეკუთვნება მოქალაქეთა არაქონებრივ უფლებებს, რომლის არამატერიალური ხასიათი გამოიხატება იმაში, რომ მას არ გააჩნია ეკონომიკური შინაარსი, ე.ი. არ შეიძლება ზუსტად შეფასდეს (მაგალითად, ფულით). მისთვის არ არის დამახასიათებელი სასყიდლიანობა. მიგვაჩნია, რომ საქმიანი რეპუტაციის მიახლოებითი შეფასება მაინც შესაძლებელია. ამიტომ, არაქონებრივი უფლების არამატერიალური ხასიათის მითითება არ შეიძლება გავიგოთ იმდაგვარად, რომ თითქოს მათ საერთოდ არ გააჩნიათ ღირებულება. შეუძლებელია მხოლოდ მათი ზუსტი ფულადი გამოხატულების განსაზღვრა.

პირს აქვს უფლება სასამართლო წესით მოითხოვოს მისი ღირსების, პატივისა და საქმიანი რეპუტაციის შემლახველი ცნობების უარყოფა, თუ ასეთი ცნობები არ შეესაბამება სინამდვილეს. აქედან გამომდინარე, სარჩელის დასაკმაყოფილებლად აუცილებელია შემდეგი პირობები — ინფორმაცია უნდა

იყოს: ა) შემლახველი; ბ) სინამდვილესთან შეუფერებელი; გ) გავრცელებული.

არ დაიშვება ისეთი ცნობების უარყოფის მოთხოვნა, რომლებიც აისახება სასამართლო ორგანოების გადაწყვეტილებებში, განაჩენებში, აგრეთვე წინასწარი გამოძიების ორგანოთა დადგენილებებსა და სხვა ოფიციალურ დოკუმენტებში, რომელთა გასაჩივრებისათვის კანონით დადგენილია სხვა წესი.

შემლახველად ითვლება ცნობები, რომლებიც საზოგადოების ან ცალკეული მოქალაქის თვალში ამცირებენ პირის პატივსა და ღირსებას კანონმდებლობის ან მორალური პრინციპების თვალთახედვით. მეწარმეები ასეთი ცნობების საკმაოდ ფართო წრეს მიიჩნევენ. მაგალითად, საწარმოო გაერთიანებამ „რიონი“ სახელის გამტეხად ჩათვალა ტელეგადაცემაში გაშვებული (1996 წ.) განცხადება, თავისი საქმიანობის საეჭვო ხასიათზე, რომელმაც, გაერთიანებას მიაყენა როგორც მორალური, ისე მნიშვნელოვანი მატერიალური ზარალი – რიგ მომზადებულ ხელშეკრულების პროექტზე ხელმოწერის ჩაშლით.

შეიძლება თუ არა კონკრეტული პირის მიმართ გავრცელებული სამართალდარღვევის ჩადენის ცნობების უარყოფა? სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლი არ ითვალისწინებს რაიმე გამონაკლისს ამის შესახებ. მაგალითად, ფინანსური გაერთიანების ხელმძღვანელმა მიმართა სასამართლოს სარჩელით პატივისა და ღირსების დაცვის თაობაზე, დაკავშირებულს პრესაში გამოქვეყნებულ ცნობებთან იმის შესახებ, რომ აღნიშნული გაერთიანება შექმნილი იყო თავმჯდომარის პირადი გამდიდრებისათვის და რომ უკანასკნელმა გადასახადებიდან მიითვისა 14 ათასი ლარი. ასეთი სარჩელების განხილვისას სასამართლო ვალდებულია, მხარეების შუამდგომლობით ან საკუთარი ინიციატივით, მოითხოვოს კომპეტენტური ორგანოებისაგან (პოლიციისაგან, პროკურატურისაგან და ა.შ.) განსახილველ საქმესთან

დაკავშირებული დოკუმენტები და სხვა მონაცემებთან ერთად მისცეს ობიექტური შეფასება, რაც საფუძვლად დაედება სასამართლო გადაწყვეტილებას.

როგორც უკვე აღინიშნა, პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის შესახებ სარჩელის დაკმაყოფილების აუცილებელი პირობაა მათ მიმართ გავრცელებული ცნობების სინამდვილესთან შეუფერებლობის ფაქტის დადგენა.

მტკიცების ტვირთი, რომელიც შეესაბამება მოსარჩელის სახელის გამტეხ ინფორმაციას, ეკისრება მოპასუხეს.

შემლახველი ცნობების გავრცელებაში იგულისხმება მათი შეტყობინება პირთა წრისათვის ან თუნდაც ერთი პირისათვის (მხოლოდ არა იმისთვის, ვისაც ეს ეხება).

წერილობით გავრცელების ხერხებში შედის პუბლიკაციები პრესაში (მათ შორის კედლის გაზეთში), წერილები, განცხადებები, საჩივრები, დოკუმენტები, შედგენილი ორგანიზაციებისა და თანამდებობის პირების მიერ. ზეპირი გავრცელება კი წარმოადგენს ცნობების შეტყობინებას, კრებაზე სიტყვით გამოსვლით, კერძო შემთხვევაში ერთ ან რამდენიმე პირისთვის სამუშაო ადგილზე, სასწავლებელში, რადიოში, ტელევიზიაში.

მოსარჩელე შეიძლება იყოს როგორც ფიზიკური, ისე იურიდიული პირი. ზოგჯერ შემლახველი ცნობების გავრცელების დროს სახელგატეხილის ვინაობა მითითებული არ არის, მაგრამ იგი ცნობს თავის თავს ინფორმაციაში და მიმართავს სასამართლოს სარჩელით, რათა დაიცვას თავისი პატივი, ღირსება და საქმიანი რეპუტაცია. მსგავს შემთხვევაში სასამართლო სხვადასხვანაირად იქცევა. მაგალითად, ერთ-ერთ გაზეთში ლაპარაკი იყო საავიაციო ქარხნის ტექნიკური კონტროლის განყოფილების უმოქმედობასა და იქ არსებული მეურნეობის მოუწესრიგებლობაზე. სტატიის ავტორისა და რედაქციის წინააღმდეგ სარჩელი შეიტანა ტექნიკური კონტროლის განყოფილების უფროსმა,

რომლის გვარი პუბლიკაციაში არ იხსენიებოდა, თუმცა ივარაუდებოდა. საგულისხმოა, რომ ყოველ კონკრეტულ სიტუაციაში სასარჩელო განცხადების მიღების დროს რამდენად შეიცნობა გავრცელებულ ინფორმაციაში მოსარჩელე, წყვეტს სასამართლო.

პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის დაცვის უფლება, როგორც უკვე აღენიშნეთ, ეძლევათ იურიდიულ პირებსაც (საწარმოებსაც), მაგრამ აქ მხედველობაში მისაღებია ის, რომ მათ სტრუქტურულ დანაყოფებს (ბრიგადა, საამქრო, სამმართველო, კომისია და ა.შ.), რომლებიც არ წარმოადგენენ იურიდიულ პირებს, თვითონ არ შეუძლიათ სარჩელის წარდგენა. ამ უფლებას ფლობენ იურიდიული პირები (ამ შემთხვევაში საწარმო), რომელთა შემადგენლობაშიც შედიან ისინი.

პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის შესახებ სარჩელის მოპასუხეებს წარმოადგენენ პირები, რომლებიც ავრცელებენ სინამდვილისთვის შეუფერებელ ცნობებს, ან ის პირები, რომლებიც ხელს აწერენ ცნობებს და ან საწარმო, დაწესებულება, ორგანიზაცია, რომელთა სახელით გაცემულია ინფორმაცია.

თუ სარჩელი შეიცავს მოთხოვნას მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებით გავრცელებული ცნობების უარყოფის შესახებ, მოპასუხეებად ითვლებიან, შესაბამისად, ინფორმაციის ავტორი და რედაქცია.

პუბლიკაციის ან სხვა საშუალებებით გავრცელებული ასეთი ცნობები თუ უსახელოა ან ფსევდონიმითაა, მაშინ მოპასუხეს ამ საქმეში წარმოადგენს რედაქცია, რომელსაც არა აქვს უფლება გაამხილოს ავტორის გვარი. იმ შემთხვევაში, თუ რედაქცია წარმოადგენს იურიდიულ პირს, საქმეში მოპასუხის სახით მონაწილეობს მოცემული მასობრივი ინფორმაციის საშუალების ხელმძღვანელი.

შესაძლებელია, რომ არასწორი ცნობები ავტორს ან რედაქციას

გადასცა მესამე პირმა (წერილები რედაქციაში, ზეპირი შეტყობინება, ოფიციალური დოკუმენტი). საფუძვლებს, რითაც პასუხისმგებლობისაგან თავისუფლდება რედაქცია, მთავარი რედაქტორი, ჟურნალისტი, მიეკუთვნება შემდეგი: თუ ცნობები არის სავალდებულო შეტყობინებაში; თუ ისინი მიღებულია საინფორმაციო სააგენტოდან; თუ მოიცავს საავტორო ნაწარმოებებს, რომელიც გადის ეთერში წინასწარი ჩაწერის გარეშე და სხვა. თუმცა, ამ გარემოებების არსებობა არ გამორიცხავს შესაძლებლობას, სასამართლომ განიხილოს სარჩელი ინფორმაციის გასაბათილებლად, რომელიც შეურაცყოფს პირის პატივს, ღირსებასა და საქმიან რეპუტაციას. ამასთანავე, ასეთ საქმეში მონაწილეობა უნდა მიიღონ ფიზიკურმა და იურიდიულმა პირებმა (ორგანიზაციებმა), რომელთაგანაც შემოვიდა ეს ცნობები და რომლებმაც უნდა დაამტკიცონ, რომ ისინი შეესაბამებიან სინამდვილეს. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების რედაქციას შეიძლება დაეკისროს ვალდებულება, გამოაქვეყნოს სასამართლოს გადაწყვეტილება.

სარჩელის დაკმაყოფილებისას სასამართლო ვალდებულია სარეზოლუციო ნაწილში მიუთითოს სახელის გამტეხი ცნობების გასაბათილებელი საშუალება. თუ ასეთი ცნობები გავრცელებულია მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებით, ისინი აგრეთვე უნდა იქნენ უარყოფილი შესაბამისი საშუალებით.

რადიოსა და ტელევიზიაში უარყოფა უნდა გადაიცეს დღის იმავე დროს და როგორც წესი, იმავე გადაცემაში, რომლითაც გადაიცა გასაბათილებელი მასალის არასწორი ინფორმაცია.

იმ შემთხვევაში, თუ მითითებული ცნობები გადმოცემულია დოკუმენტში, იგი ექვემდებარება შეცვლას და ამის შესახებ. ეცნობება დაინტერესებულ პირებს და ა.შ.

უარყოფის წესებს სხვა შემთხვევებში ადგენს სასამართლო, რომელიც დამოკიდებულია საქმის კონკრეტულ გარემოებაზე. ეს შეიძლება იყოს მოსარჩელის წინაშე სახალხოდ ბოდიშის მოხდა,

გავრცელებული ცნობების უარყოფა კრებაზე, ორგანიზაციაში წერილობითი გაბათილების გაგზავნა, რომელშიც იყო მოსარჩელეზე შემლახველი ცნობების შეტყობინება და ა.შ. სასამართლოს შეუძლია აირჩიოს მოსარჩელის დარღვეული უფლების აღდგენის რამდენიმე ფორმა ერთად.

თუ გავრცელებული ცნობები აღმოჩნდება არასწორი ნაწილობრივ და არა მთლიანად, სასამართლო გამოიტანს გადაწყვეტილებას სარჩელის ნაწილობრივი დაკმაყოფილების შესახებ, დააკისრებს რა მოპასუხეს გააბათილოს დაუმტკიცებელი მონაცემები, ზოლო სარჩელის დანარჩენ ნაწილს უარყოფს. აუცილებლობის შემთხვევაში, სასამართლო ვალდებულია გადაწყვეტილებაში გადმოსცეს უარყოფის ტექსტი.

სასამართლოს მიერ შემლახველი ცნობების უარყოფისათვის დადგენილი ვადა უნდა იყოს რეალური. თუ უარყოფის მოთხოვნა წაყენებული იყო მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებისადმი, რომლითაც გავრცელდა შემლახველი ცნობები, მაშინ სასამართლოს მიერ ასეთი სარჩელი განიხილება იმ პირობით, თუ რედაქცია სადავო პუბლიკაციის უარყოფაზე უარს იტყვის (კანონი „პრესისა და მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებების შესახებ“).

მორალური ზიანის ანაზღაურება შეიძლება მოთხოვნილ იქნეს უარყოფის მოთხოვნასთან ერთად ან დამოუკიდებლად;

მიყენებული მორალური ზიანის კომპენსაციის ზომის განსაზღვრისას, აუცილებელია სასამართლომ გაითვალისწინოს შემდეგი: პირველ რიგში მნიშვნელოვანია გავრცელებული ცნობების ზასიათის საზოგადოებრივი შეფასება, სასამართლოს არ შეუძლია იხელმძღვანელოს დაზარალებულის სუბიექტური აღქმით, რადგან ზნეობრივი განცდის გამომწვევი ვითარებები სხვადასხვანაირად ფასდება. მეორეც, კომპენსაციის ზომის განსაზღვრისათვის, კრიტერიუმად შეიძლება მივიღოთ ცნობების

გავრცელების სფერო (არეალი). ამგვარად, ისინი შეიძლება იყვნენ გავრცელებული ცენტრალური ან ადგილობრივი ტელევიზიით, ან ახალი ფირმის პრეზენტაციისას, ან პირადი საუბრის დროს. კომპენსაციის ოდენობა უნდა იზრდებოდეს ცნობების მიმწოდებელი პირების რაოდენობის გათვალისწინებით. ყურადღება უნდა მიექცეს პირთა შემადგენლობას, რომლებსაც შეეხო შემლახველი ცნობები. ცხადია, კომპენსაციის ოდენობა უნდა იყოს მაღალი, თუ მათ შორის იყვნენ კონტრაგენტები ხელშეკრულებით, პოტენციური პარტნიორები ბიზნესში, თანამშრომლები, კლუბის ამხანაგები, ნათესავები და სხვა ადამიანები ან უშუალოდ დაზარალებულთან, დაკავშირებული საწარმო ან ორგანიზაცია.

კომპენსაციის ოდენობის გაზრდის საფუძვლებს შეიძლება მივაკუთვნოთ მორალური ზიანის დადგომა რამდენიმე არაქონებრივი უფლების ერთდროულ დარღვევასთან დაკავშირებით. მაგალითად, არაკანონიერი გაკიცხვისას ირღვევა ან იზღუდება არაქონებრივი უფლება პატივზე, ღირსებასა და საქმიან რეპუტაციაზე, გადაადგილების თავისუფლებაზე (თავისუფლების აღკვეთით დასჯისას), პირადი ცხოვრების საიდუმლოზე (საფოსტო გზავნილების ცენზურა და სხვა), ინდივიდუალურ გარეგნობაზე (ჩაცმულობაზე, ვარცხნილობაზე) და ა.შ.

სამოქალაქო კოდექსის ნოველას წარმოადგენს მე-19 მუხლი, რომლის მიხედვით დასაშვებია დაინტერესებული პირის მოთხოვნით მოქალაქის პატივისა და ღირსების დაცვა მისი გარდაცვალების შემდეგაც.

კანონში არაა მითითებული თუ ვინ შედის დაინტერესებულ პირთა წრეში. ჩვენი თვალსაზრისით, მათ უნდა მივაკუთვნოთ ახლო ნათესავები და ოჯახის წევრები (მეუღლე, შვილები, მშობლები, ძმები, დები, ბებიები, ბაბუები, შვილიშვილები), რამდენადაც ოჯახისა და საგვარეულოს ღირსება უკავშირდება დასახ-

ელეზულ პირთა შორის ურთიერთკავშირსა და ღირსების ურთიერთშერწყმას.

დაინტერესებულ პირად შეიძლება ჩავთვალოთ გარდაცვლილის მემკვიდრეები, რადგან მემკვიდრეობის მიღებით მათ ხელში გადადის ქონებრივი უფლებები და მოვალეობები, რომელთა განხორციელება ნაწილობრივ განსაზღვრულია გარდაცვლილის რეპუტაციით; ნათესავების, ოჯახის წევრებისა და მემკვიდრეების არყოლისას შესაძლებელია გარდაცვლილის ღირსების დაცვა დაეკისროთ მის მეგობრებსაც.

აღნიშნული პირების სახით გარდაცვლილის შემოთავაზებული ახლობლები სასამართლოსათვის წარმოადგენენ რეალურ საშუალებას, დაადგინოს სიმართლე.

სამოქალაქო კოდექსის მე-19 მუხლში ლაპარაკია მხოლოდ პატივისა და ღირსების დაცვაზე და არა გარდაცვლილის საქმიან რეპუტაციაზე, რაც, ჩვენი შეხედულებით, ეწინააღმდეგება პიროვნების ინტერესების დაცვის კონცეფციას. რადგანაც, გარდაცვლილის სახელის გამტეხი ცნობები, მაგალითად, სამსახურში თაღლითობა, გულგრილობა, ლახავს მის პატივს და ამას გარდა, სახელს უტეხს სამუშაო ადგილსაც. მიზანშეწონილი იქნებოდა კანონით გათვალისწინებულიყო მოქალაქის საქმიანი რეპუტაციის დაცვის შესაძლებლობა მისი გარდაცვალების შემდეგაც, ხოლო დაინტერესებულ პირებად აღიარებულიყვნენ თანამშრომლებიც, სამუშაო ადგილის მიხედვით.

როგორც არაერთხელ აღვნიშნეთ, ფიზიკური პირის საქმიანი რეპუტაციის დაცვის წესი, შესაბამისად, გამოიყენება იურიდიული პირის საქმიანი რეპუტაციის დაცვისთვისაც. თუ გავითვალისწინებთ, რომ საწარმოზე მიყენებული მორალური ზიანის კომპენსაცია დაიშვება მხოლოდ საქმიანი რეპუტაციის დარღვევისას, იურიდიული პირები თავიანთი ინტერესებიდან გამომდინარე, ცდილობენ გააფართოონ საქმიანი რეპუტაციის ცნება, რომელშიც ითვალისწინებენ მის სახ-

ელწოდებას, სასაქონლო ნიშანს, კომერციული საიდუმლოებასა და სხვა. როგორც ჩანს, გამოსავალი უნდა იყოს კანონის მიერ ისეთი დაცვის საშუალებების მექანიზმების მონახვა, როგორიცაა მორალური ზიანის კომპენსაცია იურიდიული პირის ნებისმიერი არაქონებრივი უფლების დარღვევისას.

სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლი ითვალისწინებს პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის შელახვისას მორალური ზიანის კომპენსაციას მხოლოდ ბრალეული ქმედების შემთხვევაში. მაგრამ, რადგანაც პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის შელახვას, როგორც ბრალეული, ისე არაბრალეული ქმედების დროს, თან სდევს სულიერი განცდები და ფიზიკური ტანჯვა, მიგვაჩნია, რომ ამ არაქონებრივი უფლებების დარღვევისათვის მორალური ზიანის კომპენსაცია გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ბრალის მიუხედავად, განხორციელებული მოქმედების შესაბამისად. თუმცა, იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმული იყო მოსაზრებები, რომ იურიდიული პირისათვის მიყენებული მორალური ზიანი არ შეიძლებოდა ანაზღაურებულყო¹.

ჩამოყალიბებული პოზიცია განმტკიცებულია კონკრეტულ საქმეებთან დაკავშირებულ სასამართლო გადაწყვეტილებებში. ერთ-ერთ სასამართლოში განხილულ იქნა სადაზღვევო კომპანიის სარჩელი მასობრივი ინფორმაციის საშუალებაზე. სარჩელის საგანი იყო სადაზღვევო კომპანიის მოთხოვნა იმ ცნობების უარყოფაზე, რომლებიც სახელს უტეხდა მის საქმიან რეპუტაციას (საქმიანობის შესრულება შესაბამისი ლიცენზიის უქონლობით) და დაკავშირებული იყო ზარალის ანაზღაურების მოთხოვნასთან და მორალური ზიანის კომპენსაციასთან. სასამართლომ დააკმაყოფილა მოთხოვნა ცნობების გაბათილების შესახებ, მაგრამ უარი უთხრა მორალური ზიანის კომპენსაციის მოთხოვნის დაკმაყოფილებაზე.

¹ Брагинский М., Суханов Е., Ярошенко К. Комментарий к ГК РФ. Объекты гражданских прав. ж. "Хозяйство и право", 1995., N 5, с. 23.

საჭიროა აღინიშნოს, რომ არაკანონიერ ქმედებას, რომელიც მდგომარეობს ყალბი ცნობების გავრცელებაში და ხელყოფს იურიდიული პირის საქმიან რეპუტაციას, გააჩნია განსაკუთრებული სპეციფიკა. იგი იმაში მდგომარეობს, რომ ამ ცნობებს, მისი ხასიათისაგან დამოუკიდებლად, შეუძლიათ ერთდროულად აღმოაჩნდეთ პატივის, ღირსების ან საქმიანი რეპუტაციის შემლახველი საფუძველი. იურიდიული პირი საქმიან რეპუტაციას მოიპოვებს განსაზღვრული ხანგრძლივი და ნაყოფიერი საქმიანობის შედეგად. ყალბი ცნობების გავრცელება საწარმოს მიერ წუნიანი პროდუქციის გამოშვებაზე არა მარტო სახელს უტეხს საწარმოს საქმიან რეპუტაციას, არამედ, იმავედროულად, შეიძლება შელახოს იმ კონკრეტული მუშაკის ღირსებაც, რომელიც დაკავებულია ამ პროდუქციის დამზადებით ან აკონტროლებს მის ხარისხს. სახელგამტეხად ითვლება ყალბი ცნობები, რომელიც მოიცავს მტკიცებულებას ფიზიკური ან იურიდიული პირის მიერ მოქმედი კანონმდებლობის ან მორალური პრინციპების დარღვევის შესახებ.

საწარმოს მიერ წუნიანი პროდუქციის გამოშვებაზე ყალბი ცნობების გავრცელებად უნდა მივიჩნიოთ გაზეთ „დროს“ 1998 წლის 9-15 აპრილის № 14-ში გამოქვეყნებული სტატია სათაურით: „ამალთა“ ანუ ხაჭო ქვებით, მხოლოდ პარლამენტარებისთვის!“, რომლითაც სტატიის ავტორი ჩირქს სცხებს ს.ს. „ამალთას“ ხანგრძლივი და ნაყოფიერი შრომის შედეგად მოპოვებულ საქმიან რეპუტაციას. ამასთან, სტატიის გამოქვეყნების შემდეგ სააქციო საზოგადოებამ „ამალთა“ – განიცადა მატერიალური ზარალი, რაც გამოიხატა პროდუქციის რეალიზაციის მკვეთრ შემცირებაში. გარდა ამისა, აღნიშნული სტატიით შეილახა ს.ს. „ამალთას“ პატივი, ღირსება და რაც მთავარია, საქმიანი რეპუტაცია.

სახელის გამტეხი ცნობების უარყოფის მიზნით, სააქციო სა-

ზოგადოება „ამალთეამ“ მიმართა იმავე გაზეთს სტატიით: „ხაჭო ქიშმიშით, ქვებით თუ ანგარებით...“, რომლითაც მოითხოვა შელახული ზნეობრივი კატეგორიების (პატივი, ღირსება და საქმიანი რეპუტაცია) რეაბილიტაცია.

საგულისხმოა, რომ გაზეთმა „დრომ“ „პრესისა და მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებების შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად, გამოაქვეყნა საპასუხო წერილი, რაც შესაძლებელია მივიჩნიოთ შელახული საქმიანი რეპუტაციის აღდგენად¹.

ამგვარად, იურიდიული პირის საქმიანი რეპუტაციის სახელგამტეხ ცნობებს შეუძლია მიაყენოს ზიანი სხვა კონკრეტული პირის ან პირების ღირსებას, პატივსა ან საქმიან რეპუტაციას, რომელთა ქმედებით ზორციელდება იურიდიული პირის საქმიანობა. პრაქტიკაში შესაძლებელია არ წარმოიშვას ერთდროულად როგორც იურიდიული პირის, ასევე მასში გაერთიანებული ფიზიკური პირების მორალური ზიანის ანაზღაურების საკითხი. მაგალითად, ბანკის საწესდებო კაპიტალის მითითება შემცირებული სახით, ვიდრე სინამდვილეშია, ამცირებს ბანკის საქმიან რეპუტაციას შესაძლო კონტრაგენტების თვალში, მაგრამ არ ეხება მისი თანამშრომლების რეპუტაციას. იმ პირთათვის, რომელთა ღირსება, პატივი ან საქმიანი რეპუტაცია შელახულია გავრცელებული ცნობებით, მისი გამავრცელებლებისაგან კანონით გათვალისწინებულია მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურება. ეს საკითხი უნდა განიხილოს სასამართლომ საქმის კონკრეტული მდგომარეობის გათვალისწინებით.

კომპენსაციის ოდენობის განსაზღვრისას ყურადღება უნდა მიექცეს იურიდიული პირის სტრუქტურაში იმ პირის მდგომარეობას, რომელიც დაკავშირებულია გავრცელებული ცნობების ხასიათთან.

¹ გაზეთი „დრო“, 1998 წლის 9-15 აპრილი, 14, გვ. 3; გაზეთი „დრო“, 1998 წლის 25-28 აპრილი, 17, გვ. 6.

აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით, ჩვენს კანონმდებლობაში მოხდა პრინციპული პოზიტიური ცვლილებები, კერძოდ, სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლი ითვალისწინებს მორალური ზიანის კომპენსაციის შესაძლებლობას; მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ სამოქალაქო კოდექსი მხოლოდ ითვალისწინებს და არ იძლევა მორალური ზიანის განმარტებას, არ გვთავაზობს მექანიზმს მოცემული სამართალურთიერთობის ეფექტური მოწესრიგებისათვის, რაც, ჩვენი აზრით, აუცილებლად გამოიწვევს სიძნელებებს სასამართლო პრაქტიკაში.

იურიდიული პირის უფლება მორალური ზიანის ანაზღაურებაზე საქმიანი რეპუტაციის შელახვის გამო, თითქოს ეწინააღმდეგება მის მიერ ფიზიკური ან ზნეობრივი ტანჯვის შეგრძნებას, რაც, თავის მხრივ, არ შეესაბამება იურიდიული პირის ბუნებას, როგორც ხელოვნურად შექმნილი სუბიექტის უფლებას, რომელსაც არ გააჩნია ფსიქიკა და არ შეუძლია ჰქონდეს ემოციები წუხილის ან ტანჯვის სახით.

იმის დაშვება, რომ მორალური ზიანის მიყენება იურიდიული პირისათვის არის რაღაც სხვა კატეგორია, ვიდრე მორალური ზიანი ფიზიკური პირისათვის (ე.ი. ასეთი ზიანის შინაარსი წარმოადგენს არა ფიზიკურ და ზნეობრივ ტანჯვას, არამედ რაღაც სხვას), არ ექვემდებარება კრიტიკას, რადგან ასეთ შემთხვევაში ჩვენ ვაწყდებით ფენომენს, რომელიც სამოქალაქო კოდექსით არ განისაზღვრება და არც რეგულირდება.

შეხედულება იმის თაობაზე, რომ მატერიალური და მორალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება შესაძლებელია მივაკუთვნოთ როგორც ფიზიკურ, ასევე იურიდიულ პირებს, დასაშვებად მიგვაჩნია. წესი, რომელიც არეგულირებს მორალური ზიანის კომპენსაციას ყალბი ცნობის გავრცელებასა და ფიზიკური პირის საქმიანი რეპუტაციის სახელის გატეხვასთან დაკავშირებით, შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს იურიდიული პირის მიმართაც.

მორალური ზიანის პრობლემა სავსებით იმსახურებს უფრო ყურადღებიან და ღრმა შესწავლას, რამაც ასახვა უნდა პოვოს კანონმდებლობაში. მიგვაჩნია, რომ საჭიროა მორალური ზიანის კომპენსაციის შესახებ ცალკეული ნორმების შემოღება ამა თუ იმ კონკრეტულ ნორმატიულ აქტებში, როგორც ამას ადგილი ჰქონდა წარსულში.

მხოლოდ ერთი ფუძემდებლური ნორმის არსებობა სამოქალაქო კოდექსში და ისიც მისი გამოყენების მექანიზმების გარეშე, ვერ უზრუნველყოფს პრაქტიკაში დღეს ესოდენ მოჭარბებული მორალური ზიანის კომპენსაციასთან დაკავშირებულ საკითხების გადაწყვეტას.

აღნიშნული მოსაზრება ეფუძნება პრინციპს, რომ ნებისმიერი სამართალდარღვევა იწვევს გარკვეულ მორალურ განცდებს, რასაც ლოგიკურად თან სდევს მისი ფულადი ანაზღაურების საკითხი¹. ამიტომ, სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლი, საშუალებას მისცემს პირს, ნებისმიერ შემთხვევაში (ნაკლებადმნიშვნელოვანი განცდების დროსაც), სარჩელით მიმართოს სასამართლოს მორალური ზიანის ფულადი ანაზღაურებისთვის.

თუ კანონმდებელმა მე-18 მუხლი მიიჩნია ფუძემდებლურ ნორმად, რომელსაც შემდგომში დაეყრდნობოდა ყველა ის შემთხვევა, სადაც კი ადგილი ექნებოდა მორალურ ზიანს, მაშინ 413-ე მუხლის 1-ელ ნაწილში მოცემულ მოსაზრებას არაქონებრივი ზიანისათვის ფულადი ანაზღაურების შესაძლებლობაზე, ადგილი უნდა ეპოვა ამავე მე-18 მუხლში იმ მითითებით, რომ ეს შესაძლებლობა მოთხოვილ იქნებოდა მხოლოდ კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში.

¹ თუმცა, ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობის გათვალისწინებით, მორალური ზიანი შესაძლებელია ანაზღაურდეს არა მხოლოდ ფულადი, არამედ, ქონებრივი ფორმით (მაგალითად, ინვალიდის სავარძლის შეძენა და სხვა).

§ 3. თავისუფლებისა და პირადი ხელშეუხებლობის უფლებათა დარღვევა

ადამიანის თავისუფლებისა და პირადი ხელშეუხებლობის უფლება წარმოადგენს კონსტიტუციურ უფლებათა შორის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან უფლებას.

კონსტიტუციის მე-18 მუხლი ადგენს:

1. ადამიანის თავისუფლება ხელშეუვალია;
2. თავისუფლების აღკვეთა ან პირადი თავისუფლების სხვაგვარი შეზღუდვა დაუშვებელია სასამართლოს გადაწყვეტილების გარეშე.

ზემოთ დასახელებული უფლებების დარღვევის ყველა შემთხვევას თან ახლავს მორალური ზიანის მიყენებაც.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლი ითვალისწინებს არამატერიალური ზიანის კომპენსაციას, აღნიშნულ უფლებებთან მიმართებაში. კერძოდ კი, ადამიანის პირად ხელშეუხებლობას, მაგრამ არ არის გამოკვეთილი, თუ რა იგულისხმება პირადი ხელშეუხებლობის ცნებაში. აღნიშნულთან დაკავშირებით ამოსავალ პრინციპად შეიძლება მივიჩნიოთ ზემოთ აღნიშნული კონსტიტუციის ნორმა, რომელიც ადამიანის პირად ხელშეუხებლობაში გულისხმობს როგორც თავისუფლების ხელშეუვალობას, ასევე თავისუფლების აღკვეთის ან მისი სხვაგვარად შეზღუდვის დაუშვებლობასაც. აქედან გამომდინარე, სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლში მოცემული პირადი ხელშეუხებლობა მოიცავს კონსტიტუციის ნორმით გათვალისწინებულ უფლებათა შეზღუდვის დაუშვებლობას.

რეაბილიტირებული პირისათვის უკანონო მსჯავრდების, სისხლის სამართლის პასუხისგებაში უკანონოდ მიცემის, აღკვეთის ღონისძიების სახით პატიმრობის ან გაუსვლელობის ხელწერილის უკანონოდ გამოყენების, პატიმრობის ან გამასწორებელი სა-

მუშაოების სახით ადმინისტრაციული სახელმწიფოს არასწორად დაკისრების შედეგად მიყენებული ზიანი ანაზღაურდება სახელმწიფოს მიერ მოკვლევის, წინასწარი გამოძიების, პროკურატურის ორგანოებისა და სასამართლოს თანამდებობის პირთა ბრალის მიუხედავად. განზრახვის ან უხეში გაუფრთხილებლობისას ეს პირები სახელმწიფოსთან ერთად სოლიდარულად აგებენ პასუხს. აღნიშნული ეხება ამ პირთა მატერიალურ პასუხისმგებლობას (საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1005-ე მუხლი).

ამავე დროს, საქართველოს კონსტიტუციის მე-18 მუხლში ერთმნიშვნელოვნად არის ნათქვამი, რომ ადამიანის თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის უკანონოდ დარღვევა ისჯება კანონით და უკანონოდ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს აქვს კომპენსაციის მიღების უფლება.

სამოქალაქო კოდექსის 1005-ე მუხლი ეყრდნობა რა კონსტიტუციის მე-18 მუხლს, გულისხმობს კომპენსაციის მიღების უფლებას, როგორც მატერიალური, ისე მორალური ზიანის მიყენებისათვის, რადგანაც პირის თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის დარღვევას ყოველთვის თან სდევს, როგორც წესი, მძიმე ზარისხის სულიერი განცდები და ფიზიკური ტანჯვა. აქედან გამომდინარე, მორალური ზიანის კონსტიტუციურმა გაგებამ ასახვა უნდა პოვოს სამოქალაქო კოდექსში. სხვა შემთხვევაში აზრს კარგავს მორალური ზიანის ანაზღაურების პრინციპი.

სამოქალაქო კოდექსის 1005-ე მუხლში დასახელებული თანამდებობის პირების მიერ პირთა უკანონოდ თავისუფლების შეზღუდვა ლოგიკურად იწვევს დაზარალებულთა სულიერ განცდებსა და ფიზიკურ ტანჯვას. სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლის თანახმად, ასეთი განცდებისათვის მორალური ზიანის ანაზღაურება ფულადი თანხით დაიშვება მხოლოდ ბრალეული მოქმედებისათვის¹.

¹ ზ. ახვლედიანი, ვალდებულებითი სამართალი, თბ, 1998, გვ. 58.

ასეთი კატეგორიული მითითება ბრალის არსებობის შესახებ, ყოვლად მიუღებლად მიგვაჩნია, ვინაიდან მორალური ზიანის ანაზღაურებასთან დაკავშირებით, კანონმდებლობის ანალიზი გვარწმუნებს, რომ პიროვნების ხელშეუხებლობა, მისი პატივისა და ღირსების, აგრეთვე საქმიანი რეპუტაციის დაცვა უნდა მოხდეს ზიანის მიმყენებლის არა მარტო ბრალეული მოქმედებით, ასევე ბრალის მიუხედავად, ისე, როგორც ამას ითვალისწინებს ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობა ანალოგიური შემთხვევებისათვის (მაგალითად, უზბეკეთის, რუსეთის, სამოქალაქო კოდექსები).

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ადამიანის თავისუფლებისა და პირადი ხელშეუხებლობის უფლებების დარღვევის შედეგად მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურების საკითხის უკეთ გაგებისათვის, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი, რომელიც უშუალოდ უკავშირდება თავისუფლებისა და პირადი ხელშეუხებლობის უფლების დარღვევისას ადამიანის სულიერ განცდებსა და ფიზიკურ ტანჯვას.

თავისუფლებისა და პირადი ხელშეუხებლობის უფლების დარღვევა შეიძლება გამოვლინდეს თავისუფლების უკანონო აღკვეთაში იმ პირის მიერ, რომელიც არავითარ შემთხვევაში არ არის უფლებამოსილი აღკვეთოს სხვა პირთა თავისუფლება, ან იმ პირის მიერ, რომელსაც აღნიშნული უფლებამოსილება კანონით დადგენილ პირობათა დაცვით მას მინიჭებული აქვს, მაგრამ უხეშად არღვევს ამ უფლებას.

თავისუფლების აღკვეთას ყოველთვის მოსდევს მორალური ზიანი, თუკი ადამიანი აცნობიერებს, რომ მას წაართვეს თავისუფლება, მაგრამ მორალური ზიანი ანაზღაურებას შეიძლება დაექვემდებაროს მხოლოდ თავისუფლების უკანონო აღკვეთის შემთხვევაში.

ვინაიდან თავისუფლების უკანონო აღკვეთა ხანგრძლივი დროით იწვევს ადამიანის თავისუფლების შელახვას, მორალური ზიანის კომპენსაციის ოდენობა, ჩვენი აზრით, უნდა გაიზარდოს იმ მო-

საზრებიდან გამომდინარე, რომ კანონდარღვევას ყოველდღიურად აქვს ადგილი პატიმრობის მთელი ვადის განმავლობაში¹.

როდესაც თავისუფლების აღკვეთა წარმოადგენს მოკვლევისა და წინასწარი გამოძიების ორგანოების, სასამართლოსა და პროკურატურის უკანონო ქმედებების შედეგს, მხედველობაშია მისაღები სხვა გარემოებებიც. პირველ ყოვლისა, ეს იქნება დაზარალებულის ინდივიდუალური თავისებურებები. თუ თავისუფლების არაკანონიერი აღკვეთა შეეხო პიროვნებას, რომელსაც არაერთხელ აქვს მოხდილი კანონიერი სასჯელი უკვე ნახსენები სახით, ლოგიკური იქნება იმის ვარაუდი, რომ პატიმრობის გარემოსა და შესაბამის კონტინგენტთან გარღვევადი კონტაქტის შედეგად მიყენებული ზნეობრივი ტანჯვა ნაკლები იქნება იმ პიროვნების განცდებთან შედარებით, ვისაც პირველად აღეკვეთა თავისუფლება. ამ გარემოებამ გავლენა უნდა იქონიოს მორალური ზიანის კომპენსაციის ოდენობაზე.

თავისუფლების ხელყოფის შემთხვევებს შეიძლება მივაკუთვნოთ მოსარჩელის სქესობრივი თავისუფლების ხელყოფაც. იგი შეიძლება გამოვლინდეს ქალის გაუპატიურებაში, ქალზე ძალდატანებაში სქესობრივი კავშირის დამყარების მიზნით, იძულებით მამათმავლობაში. მორალური ზიანის კომპენსაციის ოდენობის განსაზღვრისას, გათვალისწინებულ უნდა იქნეს რიგი მაკვალიფიცირებული გარემოებები, მაგალითად: მოკვლით დამუქრება ან სხეულის მძიმე დაზიანებათა მიყენება გაუპატიურების პროცესში, არასრულწლოვანი ან მცირეწლოვანი გოგონას ჯგუფური გაუპატიურება და ა. შ.

გაუპატიურების შედეგად მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობის განსაზღვრისას ანგარიშგასაწევია დაზარალებულის ინდივიდუალური თავისებურებანი. ცხადია, რომ პროფესიონ-

¹ А.М. Эрделевский. Компенсация морального вреда. М., 1996., гл. 60-61.

ალი მეძავი გაცილებით ნაკლები სიმწვავით განიცდის მომხდარს, ვიდრე ზნეობრივი ცხოვრების წესის მქონე ქალი.

პიროვნების თავისუფლებისა და პირადი ხელშეუხებლობის უფლებათა დარღვევა დღეს ჩვენი ცხოვრების არცთუ იშვიათი შემადგენელი ნაწილია. ამიტომ, მათი დაცვა საკანონმდებლო თვალსაზრისით მსჯელობის საგანი გახდა არა მხოლოდ მეცნიერებისათვის, არამედ პრაქტიკოსი იურისტებისთვისაც. მის მნიშვნელობაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ პიროვნების თავისუფლებისა და პირადი ხელშეუხებლობის კონსტიტუციურ უფლებათა დაცვა გახდა არა მხოლოდ სამოქალაქო, არამედ სისხლის სამართლის კანონმდებლობის ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპი.

ყოველივე ცხადი გახდება თუ თვალს გადავავლებთ ახალ სისხლის სამართლისა და სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობას. კერძოდ, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი ითვალისწინებს უკანონო ან დაუსაბუთებელი დაპატიმრების შედეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურებას (მუხლი 165-ე), რომლის თანახმადაც ქონებრივი ზიანი პირს სრული მოცულობით უნაზღაურდება, თუ დადგინდა, რომ მისი დაკავება ან დაპატიმრება უკანონო ან დაუსაბუთებელი იყო. ზიანი ანაზღაურდება, თუ გამოტანილია გამამართლებელი განაჩენი ან საქმე შეწყდა იმ მოტივით, რომ არ არსებობს დანაშაულის შემთხვევა ან ქმედება, რის გამოც აღძრული იყო სისხლის სამართლის საქმე ან პირს არ მიუღწევია იმ ასაკისათვის, რომლიდანაც დგება სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა.

ქონებრივი ზიანი ანაზღაურდება სახელმწიფოს მიერ თანხის გადახდით, მეურნეობის ხარჯების, შრომისუნარიანობის დაკარგვის ან დაქვეითების საკომპენსაციოდ, თუ დაავადება გამოიწვია საპატიმრო ადგილებში დაპატიმრებულის ყოფნის რეჟიმის დარღვევამ. რაც შეეხება ასეთ დროს მორალური ზიანის ანაზღაურებას, მას ადგილი აქვს პრესაში ან მასობრივი ინფორმაციის სხვა

საშუალებით ბოდიშის მოხდის გზით, აგრეთვე ფულადი კომპენსაციით.

სისხლის სამართალწარმოების ორგანოების უკანონო ან დაუსაბუთებელი ქმედების შედეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურების საკითხებთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ ანაზღაურებას ექვემდებარება საქმის შედეგის მიუხედავად, ზიანი, რომელიც პირს მიაღება უკანონო ან დაუსაბუთებლად დაკავების, დაპატიმრების, ანდა, სამედიცინო დაწესებულებაში ექსპერტიზისათვის მოთავსების შედეგად, აგრეთვე თანამდებობიდან გადაყენების, ჩხრეკის, ამოღების, ქონებაზე ყადაღის დადების, საგამოძიებო ექსპერიმენტის, შემოწმების, სამართალწარმოების ორგანოების სხვა უკანონო ან დაუსაბუთებელ ქმედებათა შედეგად, რომლებმაც ბრალდებულსა თუ სხვა პირს ქონებრივი, ფიზიკური ან მორალური ზიანი მიაყენა.

ცხადია, რომ რეაბილიტაციის დროს უკანონო ან დაუსაბუთებელი მოქმედების შედეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას მნიშვნელოვანია აგრეთვე ბრალის საკითხის გარკვევაც, რომელიც მოწესრიგებულია სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 222-ე მუხლით, კერძოდ, რეაბილიტაციის დროს სისხლის სამართალწარმოების ორგანოების უკანონო ან დაუსაბუთებელი მოქმედების შედეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას ყველა გადასახდელი გადაიხდევინება, ამ ორგანოების თანამდებობის პირთა ბრალის მიუხედავად. გადასახდელი არ ინიშნება, თუ უდანაშაულო პირისათვის მსჯავრის დადება და მის მიმართ იძულებითი ღონისძიების გამოყენება გამოწვეული იყო წინასწარ განზრახვლად ცრუ აღიარებით (თვითგატყმით), რომელიც მიღებულია რაიმე იძულების გარეშე. როგორც ჩანს, სისხლის სამართალში მორალური ზიანის ანაზღაურების საკითხი წყდება იმავე პრინციპებზე დაყრდნობით, როგორც სამოქალაქო სამართალში. სისხლის სამართლის საპროცესო ნორმები ითვალისწინებს მორალური ზიანის ანაზღაურებას ბრალის მიუხედავად. აღნიშნული

კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხ-
ლში ბრალთან დაკავშირებული საკითხების უმართებულებასა და
მისი მოწესრიგების აუცილებლობაში.

კანონმდებლისა და სასამართლო პრაქტიკის ამოცანას შესა-
ბამისად წარმოადგენს ისეთი ნორმებისა და სასამართლო გადა-
წყვეტილებების თუ განაჩენების (ან განჩინების) გამოტანა,
რომელიც მაქსიმალურად გამორიცხავს პიროვნების უკანონო ან
დაუსაბუთებელ დაკავებას და, მით უმეტეს, მის უკანონო გასა-
მართლებას. მაგრამ თუ ასეთს სამწუხაროდ, პრაქტიკაში, მაინც
ექნება ადგილი, კანონმდებელი აქაც ფხიზლად არის, რაც
ვლინდება ისეთი საპროცესო ნორმების შემოღებაში, რომლებიც
უზრუნველყოფენ უკანონო ან დაუსაბუთებელი საპროცესო
მოქმედების შედეგად რეაბილიტირებულისა და დაზარალებუ-
ლისთვის მიყენებული ქონებრივი და მორალური ზიანის ანაზღაუ-
რებას. უნდა ანაზღაურდეს ხელფასი ან სხვა შემოსავალი,
რომელიც სარეაბილიტაციო პირს მოაკლდა, მათ შორის, ანაცდენი
სარგებელი; პენსია, დახმარება – თუ მათი გადახდა შეჩერებუ-
ლი იყო; ფული, ფულადი ანაბრები და მათი პროცენტები,
ობლიგაციები და მათი წილხვედრი მოგება, სხვა ფასიანი
ქაღალდები და მათზე მიღებული შემოსავალი; სასამართლო გა-
ნაჩენის ან სხვა გადაწყვეტილების საფუძველზე გადახდევინებუ-
ლი ჯარიმები და სასამართლო ხარჯები; სასამართლო განაჩენის
ან სხვა გადაწყვეტილების საფუძველზე სახელმწიფო ბიუჯეტ-
ში შეტანილი ნივთებისა და სხვა ქონების ღირებულება; თანხა,
რომელიც გადახდა მსჯავრდებულის დანიშნით დაცვის განხ-
ორციელებისათვის; ადვოკატისათვის გადახდილი ჰონორარი
დაცვის განხორციელებისათვის; სისხლის სამართლის საქმის
წარმოებასთან დაკავშირებით გაწეული ხარჯები.

საგულისხმოა, რომ იმ პირის გარდაცვალებისას, რომელსაც ზიანი
მიადგა, ზიანის ანაზღაურების უფლება გადადის მის მემკვიდრეებზე.

დასაბრუნებელი ფულისა და ნივთების ღირებულების ინდექსაცია ხდება გადახდის დღეს არსებული საშუალო-საბაზრო ფასებით, ინფლაციის გათვალისწინებით.

რაც შეეხება უკანონო ან დაუსაბუთებელი საპროცესო მოქმედების შედეგად რეაბილიტირებულისა და დაზარალებულისათვის მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურებას, სისხლის სამართლის საპროცესო ნორმების შესაბამისად, ასეთს განეკუთვნება ისეთი მოქმედებები, რომელიც ხელს შეუწყობს ასეთი პირების შელახული არაქონებრივი უფლების აღდგენას. კერძოდ, პუბლიკაცია სრული ან ნაწილობრივი რეაბილიტაციის ყველა შემთხვევის შესახებ უნდა გამოქვეყნდეს საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს ოფიციალურ გამოცემაში. მოსამართლე, პროკურორი ან გამომძიებელი, რომელიც მიიღებს გადაწყვეტილებას რეაბილიტაციის შესახებ, ვალდებულია დაუყოვნებლივ შეატყობინოს ამის თაობაზე საწარმოს, დაწესებულებისა თუ ორგანიზაციის ადმინისტრაციასა და შრომით კოლექტივს, სადაც მუშაობდა ან სწავლობდა რეაბილიტირებული.

თუ ცნობები დაკავების, დაპატიმრების, სამედიცინო დაწესებულებაში მოთავსების, თანამდებობიდან გადაყენების, ჩხრეკის, სხვა იძულებითი მოქმედების, ბრალდების შინაარსისა და გამამტყუნებელი განაჩენის შესახებ გაავრცელეს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებმა, ისინი ვალდებული არიან გამოაქვეყნონ ინფორმაცია რეაბილიტაციისა თუ სათანადო საპროცესო მოქმედების უკანონოდ ან დაუსაბუთებლად ცნობის შესახებ. ორგანო, რომელმაც მიიღო გადაწყვეტილება რეაბილიტაციის შესახებ, რეაბილიტირებულს აძლევს მისი უდანაშაულობის დამადასტურებელ დოკუმენტს. თუ რომელიმე საპროცესო მოქმედების შედეგად პირს ქონებრივი, ფიზიკური ან მორალური ზიანი მიაღება, ამ ზიანის ანაზღაურების გარდა, სამართალწარმოების შესაბამისი ორგანო დაზარალებულს წერილობით უხდის ბოდიშს.

როგორც ზემოაღნიშნულიდან ირკვევა, კანონმდებელი ზრუნავს რეაბილიტირებული ან დაზარალებული პირის ქონებრივი და მორალური ზიანის ანაზღაურების არა მხოლოდ პროცესუალური ნორმების დამკვიდრებაზე, არამედ ნორმის საშუალებით ხელს უწყობს მათი განხორციელების გზებისა და მექანიზმების სრულყოფას, ანუ იმას, თუ რა გზითა და ხერხებით უნდა მოახდინოს რეაბილიტირებულმა ან დაზარალებულმა პირმა დარღვეული უფლებების აღდგენა და მიიღოს კანონით გათვალისწინებული ანაზღაურება, როგორც ქონებით, ისე ფულადი სახით. აღნიშნული მოწესრიგებულია სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 227-ე მუხლით, სადაც ნათქვამია, რომ თუ არსებობს მონაცემები, რომ ზიანი მიყენებულია მომკვლევის, გამოძიებლისა თუ პროკურორის უკანონო ან დაუსაბუთებელი მოქმედების შედეგად, პირს, რომელსაც თავი დაზარალებულად მიაჩნია, უფლება აქვს საჩივარი შეიტანოს სასამართლოში წინასწარი გამოძიების დამთავრებამდე. მოსამართლე საჩივარს განიხილავს ერთპიროვნულად, მომჩივანისა და იმ ორგანოს წარმომადგენლის მონაწილეობით, რომლის მოქმედებაც საჩივრდება. მოსამართლის დადგენილება უნდა შეიცავდეს მიყენებული ზიანის სახეობისა და ოდენობის დასაბუთებულ მითითებას და მოთხოვნას ზიანის ანაზღაურების შესახებ, ან საჩივრის დაკმაყოფილებაზე უარის დასაბუთებას.

მოსამართლეს, რომელმაც მოკვლევისა და წინასწარი გამოძიების დროს განიხილა საჩივარი მიყენებული ზიანის ანაზღაურების შესახებ, უფლება არა აქვს შემდგომში განიხილოს სისხლის სამართლის საქმე, რომლის გამოც შეტანილი იყო საჩივარი. მოსამართლის დადგენილება შეიძლება გასაჩივრდეს სააპელაციო წესით¹. სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული დადგენილება

¹ აღნიშნული შესაძლებელი იქნება საპროცესო კანონმდებლობის (სისხლის სამართლის საპროცესო და საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსების) ძალაში შესვლით.

გამორიცხავს სასამართლოში სამოქალაქო სამართალწარმოების წესით იმავე მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად მიმართვის შესაძლებლობას.

მას შემდეგ, რაც მომკვლევი ან გამოძიებელი შეწყვეტს სისხლის სამართლის საქმეს იმ საფუძველით, რომელსაც რეაბილიტაცია მოსდევს, იგი განსაზღვრავს რეაბილიტირებულისათვის მიყენებული ზიანის ოდენობას, რის შემდეგაც პროკურორი შეწყვეტილ საქმეს გადასცემს სასამართლოს, რომლის განსჯადიც იყო ეს საქმე და ეს იმავე დღეს უნდა ეცნობოს რეაბილიტირებულს. საქმის მიღებიდან არა უგვიანეს ერთი თვისა, მოსამართლე ატარებს სხდომას ამ მუხლის პირველ ნაწილში აღნიშნული წესების მიხედვით და გამოაქვს დასაბუთებული დადგენილება რეაბილიტირებულისათვის მიყენებული ყველა სახის ზიანის ანაზღაურების შესახებ.

მოსამართლის დადგენილება შეიძლება გასაჩივრდეს სააპელაციო წესით. თუ რეაბილიტაციის საფუძველი გამოვლინდა სასამართლოში, მან საქმის შეწყვეტის შესახებ გამამართლებელ განაჩენში ან განჩინებაში (დადგენილებაში), რომელსაც რეაბილიტაცია მოსდევს, უნდა ცნოს რეაბილიტირებულისათვის მიყენებული ყველა სახის ზიანის ანაზღაურების უფლება, განაჩენის ან განჩინების (დადგენილების) ასლი რეაბილიტირებულს უნდა გადაეცეს ხელზე ან გაეგზავნოს ფოსტით. მას განემარტება, რომ ზიანის ანაზღაურება და უფლებების აღდგენა უნდა მოხდეს გამამართლებელი განაჩენის ან რეაბილიტაციის სხვა აქტის გამოტანის დღიდან 6 თვის განმავლობაში. რეაბილიტირებულს უფლება აქვს მიმართოს რეაბილიტაციის შესახებ გადაწყვეტილების გამოძთან სასამართლოს, რომელიც რეაბილიტირებულის განცხადების მიხედვით განსაზღვრავს მისთვის მიყენებული ზიანის ოდენობას, ზოლო საჭიროების შემთხვევაში, მოითხოვს საფინანსო ორგანოებისა და სოციალური უზრუნველყოფის ორგანოების გაანგარიშებას. თუ სასამართლომ საქმე შეწყვიტა მისი საკასაციო ან სარევიზიო წესით განხილვისას, ზიანის

ოდენობას განსაზღვრავს სასამართლო, რომელმაც განაჩენი გამოიტანა, ოღონდ სხვა შემადგენლობით.

ზიანის ოდენობის განსაზღვრის შემდეგ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება (დადგენილება) ყველა სახის ზიანის ანაზღაურების შესახებ. გერბიანი ბეჭდით დამოწმებული განჩინების (დადგენილების) ასლი გადაეცემა ან ეგზავნება რეაბილიტირებულს, ხოლო მისი გარდაცვალების შემთხვევაში, მის მემკვიდრეებს, რათა ასლი წარუდგინონ ორგანოებს, რომლებიც ვალდებული არიან აანაზღაურონ ყველა სახის ზიანი.

რეაბილიტაციის შესახებ განჩინების (დადგენილების) შესრულება სავალდებულოა ყველა დაწესებულების, საწარმოსა და ორგანიზაციისათვის, საკუთრების ფორმის მიუხედავად.

რეაბილიტირებულისათვის ყველა სახის ზიანის ანაზღაურების შესახებ განჩინება (დადგენილება) შეიძლება სააპელაციო წესით გაასაჩივრონ რეაბილიტირებულმა, პროკურორმა, დაინტერესებულმა პირმა და ორგანიზაციამ, რომლებსაც ეხება სასამართლოს მოთხოვნა რეაბილიტირებულისათვის ყველა უფლების აღდგენის შესახებ.

მართალია, იშვიათად, მაგრამ მაინც დასაშვებად უნდა მივიჩნიოთ შესაძლებლობა, როდესაც გამამართლებელი განაჩენი ან განჩინება (დადგენილება) რეაბილიტაციის შესახებ გაუქმებულია და გამოტანილია გამამტყუნებელი განაჩენი. ასეთ შემთხვევაში სასამართლომ შეიძლება შეცდომით რეაბილიტირებულს დააკისროს ზიანის ასანაზღაურებლად მიღებული თანხის გადახდა. სასამართლოს აგრეთვე შეუძლია გააუქმოს რეაბილიტაციის სხვა ღონისძიებები.

§4. პირადი საიდუმლოების უფლების დარღვევა

კონსტიტუციის თანახმად, თითოეულ ადამიანს გააჩნია პირადი საიდუმლოების უფლება. აღნიშნული უფლება, როგორც წესი, ხშირად უკავშირდება ოჯახური ურთიერთობებიდან გამომდინარე საიდუმლოების დაცვასაც. ამიტომ, მსჯელობისას ჩვენ მკვეთრად არ გაემიჯნავთ ამ ორ ცნებას ერთმანეთისაგან და ვიტყვი, რომ პირადი და ოჯახური საიდუმლო მოქალაქის პირად არაქონებრივ უფლებებს განეკუთვნება და მათ იცავს სამართლის სხვადასხვა დარგის მომწესრიგებელი ნორმები. პირადი და ოჯახური საიდუმლოს საგანს წარმოადგენს ინფორმაცია პიროვნების შესახებ. კანონის მიერ ეს ინფორმაცია დახურულად არის გამოცხადებული და კრძალავს მის გახმაურებას. დღესდღეობით კანონმდებლობა ითვალისწინებს პიროვნების უფლებას მიმოწერის, სატელეფონო საუბრებისა და სატელეგრაფო შეტყობინებების საიდუმლოებების თაობაზე (საქართველოს კონსტიტუციის მე-20 მუხლი). გარდა ამისა, კანონმდებლობა ცნობს საადვოკატო, საექიმო და სანოტარო საქმის საიდუმლოებებს. მაგალითად, საადვოკატო საიდუმლოების უფლების თანახმად, ადვოკატს აკრძალული აქვს მარწმუნებლის მიერ იურიდიული დახმარების მიღების მიზნით მისთვის განდობილი ინფორმაციის გახმაურება.

ბანკებმა „ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის შესახებ“ კანონის თანახმად, უნდა შეინარჩუნონ საიდუმლო კლიენტების ანგარიშებისა და შენატანების თაობაზე

ექიმებსა და ჯანმრთელობის დაცვის დაწესებულებათა სხვა თანამშრომლებს ეკრძალებათ ღონორსა და რეციპიენტზე რაიმე ინფორმაციის გავრცელება. ამავე დროს, გახმაურებას არ ექვემდებარება ინფორმაცია სამედიცინო დახმარებისთვის მიმართვის, ჯანმრთელობის მდგომარეობის, დიაგნოზის და პაციენტის მკურნალობისა და გამოკვლევის შედეგად მიღებული სხვა ცნობების შესახებ.

ლაპარაკი ზედმეტია იმაზე, რომ საიდუმლოდ უნდა შეინახოს ინფორმაცია ჩატარებული ხელოვნური განაყოფიერების, ემბრიონის იმპლანტაციისა და დონორის ვინაობის თაობაზე.

„ნოტარიატის შესახებ“ კანონის მე-9 მუხლის შესაბამისად, ნოტარიუსი ვალდებულია საიდუმლოდ შეინახოს ყველა ის ინფორმაცია, რომელიც მისთვის ცნობილი გახდა მისივე პროფესიული საქმიანობის განხორციელების შედეგად.

მოცემული ნაშრომი მიზნად არ ისახავს იმ საკმაოდ რთულ პრობლემათა დაწვრილებითი კვლევას, რომლებიც ეხება მოქალაქეთა პირად და ოჯახურ საიდუმლოზე უფლების დაცვა-განხორციელებას. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ მორალური ზიანის კომპენსაცია წარმოადგენს პირად ან ოჯახურ საიდუმლოზე უფლების დაცვის ერთ-ერთ სამოქალაქო-სამართლებრივ მეთოდს. მიყენებული მორალური ზიანის კომპენსაციის ოდენობის განსაზღვრის პოზიციიდან საყურადღებოა, რომ სისხლის სამართლის კანონმდებლობა დასჯის შედარებით ღმობიერ საშუალებებს ითვალისწინებს ისეთი მოქმედებისათვის, როგორიცაა შვილად აყვანის საიდუმლოს გამჟღავნება. „ჩვენი აზრით, პრეზუმირებული მორალური ზიანი მსგავსი დარღვევისთვის, ისევე როგორც ხელოვნური განაყოფიერების საიდუმლოს გამჟღავნებისათვის, უნდა გაუთანაბრდეს სხეულის ნაკლებად მძიმე დაზიანების მიყენებით გამოწვეულ მორალურ ზიანს“.¹ ასეთი სახის დარღვევები შეუქცევადი ხასიათის შედეგებს იძლევა და საფრთხის წინაშე აყენებს ოჯახურ ურთიერთობებს განუსაზღვრელი დროის მანძილზე.

ხშირად, შვილად აყვანის საიდუმლოს გამჟღავნება ოჯახში ისეთ დაძაბულ ვითარებას ქმნის, რომ პრაქტიკულად შეუძლებელია მშვილდებელთა მიერ ნორმალურად ბავშვის შემდგომი აღზრდა. ეს გასაგებიცაა, ბავშვი დარწმუნებულია, რომ აქვს ოჯახი,

¹ А.М. Эрделевский, Компенсация морального вреда, М., 1996., с. 64.

კყავს მშობლები, რომლებიც ზრუნავენ მასზე, ზრდიან და აი, უცებ ჩნდება სინანულის ცრემლმომდგარი დედა, რომელსაც ათიოდ წელი დასჭირდა გონზე მოსასვლელად მშობიარობის შემდეგ და ახლა მტკიცედ გადაუწყვეტია დაიბრუნოს თავისი—შვილი. ასეთ მოვლენას თავისთავად შესწევს ძალა დააქციოს ერთი ოჯახის ცხოვრება, მაგრამ ვაი, რომ როგორც წესი, არ ძალუძს საფუძველი ჩაუყაროს ახალ ოჯახს¹.

შვილად აყვანის საიდუმლოს უეცარი გამჟღავნება ხშირად ბავშვის ტრავმირების მიზეზი ხდება. პრაქტიკა ცხადყოფს და მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები აღწერენ შემთხვევებს, როდესაც ზემოაღნიშნული საიდუმლოს გახმაურება სავალალო შედეგებს იწვევს, მძიმე მდგომარეობაში აყენებს ოჯახებს.

ამის საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ მაგალითს: უშვილო მეუღლეებმა გადაწყვიტეს ეშვილათ ბავშვი. იმისათვის, რომ ეს ფაქტი არ გახმაურებულიყო, საცხოვრებლად გადავიდნენ სხვა ქალაქში, სადაც აიყვანეს ბავშვი და გარკვეული დროის შემდეგ კვლავ დაბრუნდნენ იმ ქალაქში, სადაც ისინი ადრე ცხოვრობდნენ, ამჯერად ბავშვთან ერთად. ცხადია, მშობლები არწმუნებდნენ ყველას, რომ ბავშვი მათ შეეძინათ სხვა ქალაქში დროებით ცხოვრების დროს. საზოგადოებასაც სჯეროდა მათი, რამეთუ მშობლებსა და შვილს შორის კეთილი განწყობა და ურთიერთდამოკიდებულება ეჭვს არ ბადებდა მათი არაბიოლოგიური კავშირის შესახებ. ასე გრძელდებოდა დაახლოებით 15 წლის განმავლობაში, ვიდრე ნაშვილებმა ბოროტი ენების საშუალებით არ გაიგო, რომ იგი ნამდვილი შვილი არ იყო. ამის შეტყობიდან რადიკალურად შეიცვალა ბავშვის ცხოვრება (უარყოფითისაკენ), რამაც გავლენა იქონია თვით მშობლების (მშვილებლების) მიმართ დამოკიდებულებაზეც. ბავშვი გამუდმებით ცდილობდა ოჯახიდან წასვლას

¹ См. Красавчикова Л.О. Личная жизнь граждан под охраной закона, "Юридическая литература", М., 1983.. с. 138-139.

და საბოლოოდ წავიდა კიდეც. ამ ფაქტმა სასიკვდილო ტრავმა მიაყენა მშობლებს და ერთ-ერთი მათგანი (დედა) ძლიერი სულიერი განცდებისა და ფიზიკური ტანჯვის გამო ლოგინად ჩავარდა. დაინგრა ოჯახი, გაორდა ბავშვის პიროვნება.

შვილად აყვანის საიდუმლოს გამჟღავნებამ განუზომელი ტკივილი მიაყენა ორივე მხარეს, ერთი მხრივ, ნაშვილებს, მეორე მხრივ კი, მშვილებლებს.

ბავშვს, როგორც წესი, სჩვევია მშობლების დაკარგვის სიმწარის განცდა მაშინ, როდესაც ისინი, ვისაც იგი ასეთებად მიიჩნევდა, უეცრად მისთვის უცხო ადამიანები აღმოჩნდებიან. მშვილებელთა მდგომარეობა ორჯერ უფრო სავაღალაოა: ისინი კარგავენ ბავშვს (შვილს), რომელიც მათთვის სისხლი და ზორცი გახდა; მაგრამ, ამას გარდა, განიცდიან მრავალ უსიამოვნებას იმ საიდუმლოს გამჟღავნების გამო, რომ მათ არა ჰყავთ და არც შეეძლოთ ჰყოლოდათ საკუთარი შვილები. განა შეიძლება ასეთ დროს კანონმა გაითვალისწინოს საიდუმლოს გამჟღავნებისათვის მხოლოდ სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა? განა შეიძლება ყურადღების მიღმა დაგვრჩეს ის მორალური ზიანი, რაც ამ ფაქტის გამო განიცადა ოჯახმა? ამიტომ, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, რომ სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის გარდა, კანონი აუცილებლად ითვალისწინებდეს დაზარალებულთათვის მორალური ზიანისთვის პასუხისმგებლობას, მით უმეტეს, რომ ზმირ შემთხვევაში, ზიანი აღგება მშვილებლისა და ნაშვილების ჯანმრთელობას, იწვევს მათ ფიზიკურ და სულიერ ტანჯვას.

ნებისმიერი სახის საიდუმლოს გახმაურების დროს ყურადსაღებ და გასათვალისწინებელ გარემოებას წარმოადგენს გახმაურებულ ცნობათა ხასიათი, მაგალითად, საბანკო საიდუმლოს გამჟღავნებისას, მორალური ზიანის კომპენსაციის ოდენობა დამოკიდებული უნდა იყოს იმაზე, თუ რა გახმაურდა — თვით შენატანის არსებობის ფაქტი თუ მისი კონკრეტული ოდენობა.

საადვოკატო საიდუმლოს დარღვევის დროს არსებითია, რა ხასიათის საქმესთან დაკავშირებით გახმაურდა ცნობები და გააუარესა თუ არა მან დასაცავი პირის პოზიცია სასამართლო საქმის მსვლელობისას.

საექიმო საიდუმლოს დარღვევასთან დაკავშირებული საქმეების განხილვისას, დიდ მნიშვნელობას იძენს პაციენტის დაავადების ხასიათი და ის შედეგები, რომლებიც საიდუმლოს გამჟღავნებას მოჰყვა (ოჯახის დანგრევა, სამსახურიდან დათხოვნა, საცხოვრებელი ადგილის შეცვლის აუცილებელობა).

ყოველთვის, როცა საქმე ეხება პირად ან ოჯახური საიდუმლოს ხელყოფას, საყურადღებოა, თუ რამდენად ფართოა წრე იმ პირებისა, ვინც უკვე შეიტყო ან მომავალში შეიტყობს ცნობებს, რომლებიც პირადად ოჯახის საიდუმლოს შეადგენენ.

РЕЗЮМЕ

После принятия новой Конституции и Гражданского Кодекса Грузия порвала с тоталитарной юридической системой и взяла курс на превращение в подлинное правовое государство, в котором права и свободы человека являются высшей ценностью, а их признание, соблюдение и защита вменяются в обязанность государства.

Право на жизнь, здоровье, честь, достоинство, деловую репутацию, свободу, личную неприкосновенность, неприкосновенность жилища и другие личные неимущественные права возведены в нашей стране в ранг естественных и неотчуждаемых прав личности. Эти права делают личность подлинно свободной, позволяя гармонически развивать свои духовные, нравственные и физические силы.

Новый Гражданский кодекс усиливает охрану неимущественных прав и впервые в грузинском законодательстве вводит институт денежного возмещения морального вреда, что служит ярким доказательством реальности прав и свобод человека, провозглашенных Конституцией Грузии.

Прибегая к сравнительному анализу грузинского гражданского законодательства с гражданским законодательством передовых стран мира /США, Великобритания, Франция, Германия, Россия, Швейцария и др./ в работе выявляются достоинства и

недостатки отдельных норм нашего законодательства, регулирующих личные/неимущественные/ отношения.

Имея в виду, что судебная практика по делам о возмещении морального вреда в Грузии только складывается, а теоретических работ по этим вопросам пока еще нет, в книге рассматриваются кардинальные вопросы, связанные с возмещением морального вреда.

В Грузии до принятия нового Гражданского кодекса о возможности компенсации морального вреда упоминалось лишь в отдельных нормативных актах / „О средствах массовой информации, “Об иностранных инвестициях” и др./, однако они являлись мертворожденными, поскольку не содержали реального механизма функционирования института возмещения морального вреда. Не внес полной ясности в этот вопрос и новый Гражданский кодекс Грузии, посвятивший этой проблеме статьи 18, 19, 413, в которых предусматривается лишь допустимость денежного возмещения морального вреда, однако и в них отсутствует реальный механизм такого возмещения. С целью восполнения создавшегося пробела в законодательстве и судебной практике, в работе, состоящей из пяти глав, исследуются понятия: моральный вред, гражданско-правовая ответственность за причинение морального вреда, общие принципы определения размеров компенсации морального вреда и наконец, подробно рассматривается порядок определения размера компенсации морального вреда для отдельных видов правонарушений. В первой главе книги исследуется понятие морального вреда, которое в грузинском законодательстве отсутствует. На основе анализа законодательства передовых стран

Европы / Франция, Великобритания, Германия, Россия и др. / указывается, что моральный вред представляет собой физические и нравственные страдания, причиненные противоправными действиями, / бездействиями / причинителя вреда, посягающими на принадлежащие гражданину от рождения или в силу закона нематериальные блага / жизнь, здоровье, честь, достоинство, деловая репутация, неприкосновенность частной жизни, личная и семейная тайна и т. п. / или нарушающими его личные неимущественные права.

Термин „страдание“ как ключевой в определении понятия морального вреда, предопределяет, что действия причинителя морального вреда должны найти отражение в сознании потерпевшего, вызвать определенную психическую реакцию в форме ощущений и представлений. Наиболее близкими к понятию „нравственные страдания“ следует считать понятие „переживания“. Моральный вред может заключаться в страхе, унижении, беспомощности, стыде, в переживании иного дискомфортного состояния в связи с утратой родных и близких, невозможностью продолжить активную общественную жизнь, потерей работы, раскрытием семейной, врачебной тайны, распространением сведений, не соответствующих действительности, временным ограничением или лишением каких-либо прав и др. Физический вред выражается в причинении физической боли.

Статья 18 ГК Грузии устанавливает что моральный вред / физические и нравственные страдания / причиненный гражданину неправомерными действиями, возмещается причинителем этого вреда при наличии его вины. Моральный вред возмещается независимо от

возмещения материального (имущественного) вреда в денежной форме и в размерах определяемых судом. Отсюда следует, что гражданин или юридическое лицо, в отношении которого распространены сведения, порочащие его честь, достоинство или деловую репутацию вправе, наряду с опровержением таких сведений, требовать возмещения убытков и морального вреда в денежной форме.

Допустимость возмещения морального вреда юридическому лицу в теории и судебной практике вызывает разные мнения. Высказываются сомнения о возможности претерпевания юридическим лицом физических и нравственных страданий /М.И. Брагинский, Э. А. Суханов, К.Б. Ярошенко, А. М. Ерделевский/. На первый взгляд авторы подобных утверждений правы. Действительно, исходя из природы юридического лица они не обладают психикой и не способны испытывать эмоциональные реакции в виде страданий и переживаний. Несмотря на это с таким утверждением согласиться нельзя. Неимущественные права юридических лиц охватывают их деловую репутацию, недопустимость разглашения коммерческой тайны, незаконное использование товарного знака и др. Посягательство на эти права могут причинить юридическому лицу как материальный, так и моральный вред.

Статья 18 ГК Грузии, говоря о допустимости возмещения морального вреда, пользуется термином „Лица“. Если под этим термином имеются в виду только физические лица, то этим, на наш взгляд, неимущественные права юридических лиц остаются незащищенными. Поэтому в интересах охраны неимущественных прав юридических лиц в статью 18 ГК Грузии следовало бы внести

соответствующие уточнения, указав, что право на денежное возмещение морального вреда имеют как физические, так и юридические лица.

Говоря о субъектах, имеющих право на возмещение морального вреда следует указать, что в случае смерти потерпевшего право на возмещение морального вреда имеют лица, находящиеся на его иждивении /статья 1006/, а в случае повреждения здоровья – сам потерпевший.

Во второй главе работы на основе большого фактического материала исследуется история развития института возмещения морального вреда.

В передовых капиталистических странах в течение столетий накоплена богатейшая практика применения института возмещения морального вреда. Прежде всего это относится к англосаксонской /прецедентной/ системе права, применяемой в Великобритании, США и ряде государств, а также и в странах континентального права, где компенсация морального вреда довольно эффективно используется для защиты личных неимущественных прав граждан. В бывшем Советском Союзе, /что в равной степени относится и к Грузии/ вопрос о компенсации морального вреда в течении долгого времени рассматривался в плане существовавшей идеологии, в основе которой лежал принцип недопустимости и невозможности денежного возмещения морального вреда. После развала Советского Союза появились первые нормативные акты, в которых упоминается (всего лишь) о допустимости возмещения морального вреда. После принятия Гражданского Кодекса был сделан еще один шаг вперед (всего лишь шаг), так как в таком важнейшем правовом документе также отсутствует меха-

низм возмещения морального вреда в денежной форме. В этих условиях вряд ли следует ждать от судебной практики, без законодательной и научной ориентации, правильного и справедливого применения компенсации морального вреда и определения денежного размера такой компенсации.

В третьей главе работы рассматривается гражданско-правовая ответственность за причинение морального вреда. Отмечается, что такая ответственность возникает при наличии одновременно следующих условий:

1. **Наличие морального вреда**, то есть негативные изменения в психической сфере человека, выражающиеся в претерпевании последним физических и нравственных страданий. При применении этого основания действует презумпция морального вреда, содержание которого выражается в том, что любое лицо, в отношении которого совершено неправомерное действие / бездействие / признается потерпевшим моральный вред, если совершивший деяние не докажет обратное.

2. **Противоправность действия / бездействия /**, которое выражается в нарушении требований закона, других нормативных актов, а в соответствующих случаях нарушении условий договора. От противоправных действий / бездействий / следует отличать последствия, наступающие в результате правомерных действий, которые хотя и могут повлечь материальный и моральный вред, однако не могут повлечь гражданско-правовую ответственность и вызвать возмещение как материального, так и морального вреда / служебные действия врача при ампутации, действия пожарного при тушении пожара и др. /.

В работе обосновывается идея о том , что если противоправные действия нарушают имущественные права гражданина, несмотря на то, что и такие действие причинили моральный вред, право на его компенсацию возникает только в случаях специально предусмотренных законом.

3. Наличие причинной связи между противоправными действиями и моральным вредом. В работе рассматриваются возможности проявления причинной связи во времени и пространстве/ такая связь между противоправными действиями и наступившим моральным вредом может наступить не сразу, а по истечении определенного времени/.

4. Наличие вины причинителя морального вреда. В статье 18 ГК Грузии установлено ,что возмещение морального вреда может иметь место только при наличии вины в действиях причинителя морального вреда. С таким правилом согласиться нельзя.

В ГК Грузии предусмотрены ряд случаев, когда ответственность за причинение морального вреда наступает и в случае отсутствия вины в действиях причинителя морального вреда/. К таким случаям относятся, когда: 1) вред причинен жизни и здоровью гражданина источником повышенной опасности; 2) вред причинен гражданину в результате его незаконного осуждения, незаконного привлечения к уголовной ответственности, незаконного применения в качестве меры пресечения заключения под стражу или подписи о невыезде, незаконно наложения административного взыскания в виде ареста или исправительных работ; 3) вред причинен распространением сведений порочащих честь, достоинст-

во и деловую репутацию. Кроме перечисленных законов может предусматривать и иные случаи.

В связи с этим представляется необходимым статьи 18, 19, 413, 1005, ГК Грузии привести в соответствие между собой, указав, что наряду с виновными действиями причинителя морального вреда, ответственность наступает в соответствующих случаях и при отсутствии такой вины.

В главе четвертой работы исследуются общие принципы определения размера компенсации морального вреда.

ГК предусматривает возмещение морального вреда только в денежной форме. Однако следует иметь в виду, что деньги в данном случае рассматриваются не в качестве эквивалента перенесенных страданий и переживаний, а в качестве источника положительных эмоций, способных полностью или частично, погасить негативные последствия причиненные психике человека, в результате нарушения его права.

Компенсация морального вреда и размер такой компенсации может иметь место как по соглашению между причинителем морального вреда и потерпевшим, так и в судебном порядке. В работе на конкретных примерах обосновывается недопустимость возмещения морального вреда за легкие душевные переживания. Возмещению подлежат „продолжительные, физические и нравственные страдания и переживания“, которые влекут за собой серьезные последствия /смерть, повреждения здоровья, тяжкие мучения, нервный шок, нарушения дискомфорта образа жизни и др./ . Отсюда следует, что моральный вред возникает вследствие противоправного умаления прав личности.

ГК Грузии по вопросу денежного возмещения

причиненного морального вреда содержит лишь общее правило о том, что необходимо учитывать требования разумности и справедливости.

К сожалению, что следует понимать под этими понятиями в ГК ничего не сказано, в связи с чем в судебной практике создаются значительные трудности.

Анализ судебной практики ряда зарубежных стран позволяет выработать определенные ориентиры, которые, на наш взгляд, окажут судам помощь для „разумного и справедливого“ разрешения споров о возмещении причиненного морального вреда. Среди подлежащих учету судам при определении денежного возмещения морального вреда могут быть: характер и объем физических и нравственных страданий, связанные с индивидуальными особенностями потерпевшего, степень вины причинителя вреда, характер и содержание публикации и степень распространения порочающих сведений (при нарушении чести, достоинства и деловой репутации), материальное положение как потерпевшего, так и причинителя вреда и др.

В пятой главе работы исследуются частные вопросы определения размера компенсации морального вреда для отдельных видов правонарушений, в частности: права на жизнь и здоровье, право на честь, достоинство и деловую репутацию, право на свободу и личную неприкосновенность, право на личную и семейную тайну. По всем этим проблемам, в работе, в соответствии с нормами Конституции Грузии, высказываются собственные соображения и вносятся предложения, направленные на охрану неимущественных прав и свобод как физических, так и юридических лиц.

RESUME

After passing the New Constitution and Civil Code Georgia cut with totalitarian juridical system and works towards transforming itself to the really legal state, where peoples rights and freedoms are the highest value and their recognition, observance and protection are the duty of the state.

The rights of existence and health, honour, dignity, professional reputation, personal freedom and immunity, inviolability and other personal nonproperty rights are raised in our country to the level of natural and not alienated personal rights. These rights make personality really free, giving opportunity to develop his spiritual, moral and physical strength.

The new Civil Code strengthens the protection of nonproperty rights and for the first time in Georgian Legislation brings in the institution of indemnifying of moral hurt, that is striking demonstration of reality of peoples rights and freedoms, declared in the Constitution of Georgia.

Having recourse to comparative analysis of Georgian Civil legislation with the same in advanced countries (USA, GREAT BRITAIN, FRANCE, GERMANY, RUSSIA, SWITZERLAND), in my work are shown merits and demerits of various norms of our legislation, regulating the personal (nonproperty) relations.

Meaning that the juridical practice the cases about the compensation of moral harm in Georgia is only taking shape and there are no yet theoretical works about that points, in

the book are considered some cardinal issues, that are connected with the compensation of moral harm.

Before the adoption of the new Civil Code about the possibility of the compensation of moral harm in Georgia was mentioned only in some separate normative acts ("About Mass Media", "About Foreign Investments" and so on).

But they were abortive as had no real gear (mechanism) of the functioning institution of the compensation of moral harm. The new Civil code did not make things clear about the point, which was devoted to the problem of articles 18,19, 413, where there were only the possibilities of monetary compensation of moral harm, but was not real gear (mechanism) of such compensation.

For the purpose of filling up of the blanks in the legislation and juridical practice of the work that consists of five chapters, are investigated ideas of „Moral harm“, „Civil-juridical responsibility for causing moral harm“, „Common principles of definition of the degree of compensation of moral harm“ and at last, are considered in details „The order (procedure) of definition of some kinds of breaking of the law,“ which is not in the Georgian legislation.

In the first chapter of the book is investigating the idea of moral harm. On the base of the analyses of the legislation of the progressive European countries (France, Great Britain, Germany, Russia and others) is shown, that moral harm is physical and moral sufferings, caused by action against law, that are infringed upon civil from the birth or by law immaterial wealth (life, health, honour, dignity of the person, business reputation, personal inviolability, personal and family mystery (secret) and so on) or the violation of his personal rights about property.

The term "suffering" as key term in the definition of the idea of moral harm, predetermines, that the actions of the harmer of moral harm must find its reflection in the consciousness of the victim, cause the definite physical reaction in the form of sensation and notions. The more close sense to the notion „moral sufferings" must be considered the notion „emotional experience".

Moral harm must be in fear humiliation, helplessness, shame in the suffering of other discomfort state in connection of the loss of near ones, impossibility of going on the active life, losses of work, the disclosing of family, doctor's mystery (secret), spreading false reductions, temporal limitation or deprivation of some rights and so on. Physical harm is expressed in causing of physical pain.

Article 18 of the Georgian Civil Code fixes, that moral harm (physical and moral sufferings) are against law and are compensated by the harmer, in the availability of his fault. Moral harm is compensated in terms of money and in the size, that is determined by the Court of Law independently of the compensation of material (property) harm. Hence it appears, that the citizen or juridical person in regard for which the vicious information about his honor, dignity or business reputation is spread, can demand refutation of such information and compensate losses and moral harm. The permissibility of compensation of moral harm toward juridical person in the theory of juridical practice causes different opinions. Some doubts are suggesting about the possibility of physical and mental sufferings (M. Braginsky, A. Sukhanov, K. B. Jarochenko, A. M. Herdelevsky). To the first sight the authors of such statements are right. Indeed, hence from the nature of juridical person they have no

psychics and can not have any emotional reactions such as sufferings and feelings experience. In spite of this, we can not agree with such affirmation. The unproperty rights of juridical persons consume their business reputation, inadmissibility of divulging of the commercial Secret, illegal use of trade mark and so on. The infringe upon those rights can make to the juridical person material and moral harm.

Article 18 of the Georgian Civil Code telling about the possibility of the compensation of moral harm uses the term „persons”.

If they mean only physical persons, then, to our mind, the unproperty rights of juridical persons remain undefended. That is why it is to the benefit of the protection of undefended rights of juridical persons in Article 18 of the Georgian Civil Code to give the corresponding and more precise definitions, that the right to the monetary compensation of moral harm have physical and juridical persons.

Speaking about subjects, that have right for compensation of moral harm we must point, that in mortal case of the victim, his right for compensation of moral harm have those persons, who are on his dependant. (article 1006), and in case of his illness _ he himself.

In the second chapter of the work on the base of factual material is investigated the development of the institution of compensation of moral harm. In the developed capitalist countries for ages there is big practice of use of the institution of compensation of moral harm. First it concerns to the anglo-saxon system of Law, that is used in Great Britain, USA and some other countries and in the countries of continental Law, where the compensation of moral harm is rather effective and is used for defence of personal rights

for unproperty. In former Soviet Union (and in Georgia) the issue about the compensation of moral harm, for long time was considered in the existing ideology where there was the principle of inadmissibility and impossibility of monetary compensation of moral harm. After the disintegration (break down) of the Soviet Union appeared the first normative acts where it was mentioned only about permissibility of the compensation of moral harm. After the adoption of the Civil Code the first step forward was made (but only step), as in such important Law document there was not the mechanism of putting into practice the order of compensation of moral harm in monetary form. Under such condition there is no need to wait from the juridical practice, without legislative and scientific orientation right and just use of the compensation of moral harm and is fixed the monetary sum of such compensation.

In the third chapter of the work is considered civil-Law responsibility for makins moral harm. It is noted, that such responsibility appears in the presence of the following terms:

1. The presence of moral harm that is negative changes in physical sphere of a person, that are expressed in undergoing by that person physical and moral sufferings. Conformity to this term acts presumption of moral harm, that is expressed in the fact, that any person towards which was made action against law (or inaction) is pleaded (admitted) as a victim can not prove different version.

2. The unlawfulness of the action (or inaction), that is expressed in violation of law, other normative acts, and in corresponding cases violation of the terms of any treaty. We must differentiale the unlawfulness of the action (inaction) from the consequences, that come as a result of lawful

actions which can entail material and moral harm, but they cannot entail civil-lawful responsibility and cause the compensation of material and moral harm (professional doctor's actions during the process of amputation, actions of a fireman during extinguishing and so on.)

There is the following idea in the work, that if the unlawful actions violate person's rights for property, then despite of the fact, that such actions made moral harm, his right for compensation appears only in cases, that are specially provided by law.

3. The availability of causative tie (relation) between unlawful actions and moral harm. Some possibilities of the appearing of causative tie (relation) in time and (space) are considered in this work (such tie between unlawful actions and coming moral harm cannot begin at once, but after some definite period of time.).

4. The availability of fault of the harmer of moral harm. In article 18 of the Georgian Civil Code is fixed, that the compensation of moral harm can have place in the presence of fault in the actions of the harmer of moral harm. We can't agree with such rule.

In the Georgian Civil Code there are specified some cases, when the responsibility for moral harm comes in case of lack of fault in the actions of the harmer of moral harm (the encroachment upon honour, dignity, business reputation, life, health and so on.).

In connection with that there is necessary to bring into accord with one another articles 18, 413, 1005, 408 of the Georgian Civil Code and point, that parallel with guilty actions of the harmer of moral harm the responsibility comes in corresponding cases and during the lack of such fault.

In chapter 4 are investigated general principles of determination of the size of compensation of moral harm.

The Civil Code provides the compensation of moral harm only in terms of money. But we must have into consideration, that money in this concrete case are considered not as the equivalent of suffers and emotional experience, but as the source of positive emotions, which can partly or as a whole liquidate negative consequences caused to man's psychics in the result of his rights.

The compensation of his moral harm and the Size of the compensation can have place as according to the agreement between the harmer of moral harm and the victim and by law in legal form. During the definition of the size of compensation is taking into consideration the character of the fault of the harmer of moral harm, the subjective information of the victim and the peculiarity of physical and moral emotional experiences, material state of the defendant. At the same time on concrete examples is based inadmissibility of coming the responsibility and compensation of moral harm for easy emotional experiences.

The prolonged physical and moral Sufferings and emotional experience must be compensated, as they involve Serious consequence (death, damages of health, hard sufferings, nervous shock, violence of discomfort, way of living and others).

Hence it follows, that moral harm appears in consequence of unlawful derogation of human rights.

In chapter 5 of the work are investigated private items about the determination of the size of compensation of moral harm for some kinds of breaking the law such as right for living, health and personal immunity, honour, dignity, business reputation, freedom, personal and family secret.

About all these problems in the work and according with standard norms of the Constitution of the Georgian Republic some different personal considerations are expressed and suggestions are made while are, directed to the protection of property rights and freedoms of physical and juridical persons.

დანართი

საქართველოს კონსტიტუცია

**მიღებულია საქართველოს პარლამენტის მიერ
1995 წლის 24 აგვისტოს**

(თავი მეორე)

**საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი
უფლებანი და თავისუფლებანი**

მუხლი 15

1. სიცოცხლე ადამიანის ხელშეუვალი უფლებაა და მას იცავს კანონი.

2. სასჯელის განსაკუთრებული ღონისძიება – სიკვდილით დასჯა, მის სრულ გაუქმებამდე, შეიძლება გათვალისწინებულ იქნეს ორგანული კანონით სიცოცხლის წინააღმდეგ მიმართული განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისათვის. ამ სასჯელის შეფარდების უფლება აქვს მხოლოდ საქართველოს უზენაეს სასამართლოს.

მუხლი 17

1. ადამიანის პატივი და ღირსება ხელშეუვალია.

2. დაუშვებელია ადამიანის წამება, არაჰუმანური, სასტიკი ან პატივისა და ღირსების შემლახველი მოპყრობა და სასჯელის გამოყენება.

მუხლი 18

1. ადამიანის თავისუფლება ხელშეუვალია.

2. თავისუფლების აღკვეთა ან პირადი თავისუფლების სხვაგ-

ვარი შეზღუდვა დაუშვებელია სასამართლოს გადაწყვეტილების გარეშე.

3. ადამიანის დაკავება დასაშვებია კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში საგანგებოდ უფლებამოსილი პირის მიერ. დაკავებული თუ სხვაგვარად თავისუფლებაშეზღუდული პირი უნდა წარედგინოს სასამართლოს განსჯადობის მიხედვით არა უგვიანეს 48 საათისა. თუ მომდევნო 24 საათის განმავლობაში სასამართლო არ მიიღებს გადაწყვეტილებას დაპატიმრების ან თავისუფლების სხვაგვარი შეზღუდვის შესახებ, პირი დაუყოვნებლივ უნდა გათავისუფლდეს.

4. დაუშვებელია დაკავებული თუ სხვაგვარად თავისუფლებაშეზღუდული პირის ფიზიკური ან ფსიქიკური იძულება.

5. დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს დაკავების ან დაპატიმრებისთანავე უნდა განემარტოს მისი უფლებები და თავისუფლების შეზღუდვის საფუძველი. მას დაკავების ან დაპატიმრებისთანავე შეუძლია მოითხოვოს დამცველის დახმარება, რაც უნდა დაკმაყოფილდეს.

6. დანაშაულის ჩადენაში ეჭვმიტანილის დაკავების ვადა არ უნდა აღემატებოდეს 72 საათს, ხოლო ბრალდებულის წინასწარი პატიმრობა — 9 თვეს.

7. ამ მუხლის მოთხოვნათა დარღვევა ისჯება კანონით. უკანონოდ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს აქვს კომპენსაციის მიღების უფლება.

მუხლი 20

1. ყოველი ადამიანის პირადი ცხოვრება, პირადი საქმიანობის ადგილი, პირადი ჩანაწერი, მიმოწერა, საუბარი სატელეფონო და სხვა სახის ტექნიკური საშუალებით, აგრეთვე ტექნიკური საშუალებებით მიღებული შეტყობინებანი ხელშეუხებელია. აღნიშნული უფლებების შეზღუდვა დაიშვება სასამართლოს გადაწყ-

ყვეტილებით ან მის გარეშეც, კანონით გათვალისწინებული გადაუდებელი აუცილებლობისას.

2. არავის არა აქვს უფლება შეევიდეს საცხოვრებელ ბინაში და სხვა მფლობელობაში მფლობელ პირთა ნების საწინააღმდეგოდ, აგრეთვე ჩაატაროს ჩხრეკა, თუ არ არის სასამართლოს გადაწყვეტილება ან კანონით გათვალისწინებული გადაუდებელი აუცილებლობა.

მუხლი 37

1. ყველას აქვს უფლება ისარგებლოს ჯანმრთელობის დაზღვევით, როგორც ხელმისაწვდომი სამედიცინო დახმარების საშუალებით. კანონით დადგენილი წესით განსაზღვრულ პირობებში უზრუნველყოფილია უფასო სამედიცინო დახმარება.

2. სახელმწიფო აკონტროლებს ჯანმრთელობის დაცვის ყველა დაწესებულებას, სამკურნალო საშუალებათა წარმოებას და ამ საშუალებებით ვაჭრობას.

3. ყველას აქვს უფლება ცხოვრობდეს ჯანმრთელობისათვის უვნებელ გარემოში, სარგებლობდეს ბუნებრივი და კულტურული გარემოთი. ყველა ვალდებულია გაუფრთხილდეს ბუნებრივ და კულტურულ გარემოს.

4. ადამიანის ჯანმრთელობისათვის უსაფრთხო გარემოს უზრუნველსაყოფად, საზოგადოების ეკოლოგიური და ეკონომიკური ინტერესების შესაბამისად, ახლანდელი და მომავალი თაობების ინტერესების გათვალისწინებით, სახელმწიფო უზრუნველყოფს გარემოს დაცვასა და რაციონალურ ბუნებათსარგებლობას.

5. ადამიანს უფლება აქვს მიიღოს სრული, ობიექტური და დროული ინფორმაცია მისი სამუშაო და საცხოვრებელი გარემოს მდგომარეობის შესახებ.

1. ყოველ ადამიანს უფლება აქვს თავის უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად მიმართოს სასამართლოს.

2. ყოველი პირი უნდა განსაჯოს მხოლოდ იმ სასამართლომ, რომლის იურისდიქციასაც ექვემდებარება მისი საქმე.

3. დაცვის უფლება გარანტირებულია.

4. არავის არ შეიძლება განმეორებით დაედოს მსჯავრი ერთი და იმავე დანაშაულისათვის.

5. არავინ არ აგებს პასუხს იმ ქმედებისათვის, რომელიც მისი ჩადენის დროს სამართალდარღვევად არ ითვლებოდა. კანონს, თუ ის არ ამსუბუქებს ან არ აუქმებს პასუხისმგებლობას, უკუძალა არა აქვს.

6. ბრალდებულს უფლება აქვს მოითხოვოს თავისი მოწმეების ისეთსავე პირობებში გამოძახება და დაკითხვა, როგორიც აქვთ ბრალდების მოწმეებს.

7. კანონის დარღვევით მოპოვებულ მტკიცებულებას იურიდიული ძალა არა აქვს.

8. არავინ არ არის ვალდებული მისცეს თავისი ან იმ ახლობელთა საწინააღმდეგო ჩვენება, რომელთა წრეც განისაზღვრება კანონით.

9. ყველასათვის გარანტირებულია სახელმწიფო და თვითმმართველობის ორგანოთა და მოსამსახურეთაგან უკანონოდ მიყენებული ზარალის სასამართლო წესით სრული ანაზღაურება სახელმწიფო სახსრებიდან.

კონსტიტუციაში მითითებული ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, მათი შინაარსის გათვალისწინებით, ვრცელდება აგრეთვე იურიდიულ პირებზე.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი

მიღებულია საქართველოს პარლამენტის მიერ
1997 წლის 26 ივნისს

მუხლი 18. პირადი არაქონებრივი უფლებები

1. ვისაც სახელის ტარების უფლებას შეეცილებიან, ან ვისი ინტერესებიც ილახება მისი სახელით უნებართვო სარგებლობით, მას უფლება აქვს ხელმოფოს მოსთხოვოს მოქმედების შეწყვეტა ან უარის თქმა მასზე.

2. პირს უფლება აქვს სასამართლოს მეშვეობით მოითხოვოს იმ ცნობების უარყოფა, რომლებიც ლახავს მის პატივს, ღირსებას, პირადი ცხოვრების საიდუმლოებას, პირად ხელშეუხებლობას ან საქმიან რეპუტაციას. თუ ამ ცნობების გამავრცელებელი არ დაამტკიცებს, რომ ისინი სინამდვილეს შეეფერება, იგივე წესი გამოიყენება ფაქტობრივი მონაცემების არასრულად გამოქვეყნებისათვის, თუკი ამით ილახება პირის პატივი, ღირსება ან საქმიანი რეპუტაცია.

3. თუ პირის პატივის, ღირსების, საქმიანი რეპუტაციის ან პირადი ცხოვრების საიდუმლოების შემლახველი ცნობები გავრცელებულია მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებით, მაშინ მათი უარყოფაც უნდა მოხდეს ამავე საშუალებებით. თუ ამგვარ მონაცემებს შეიცავს ორგანიზაციის მიერ გაცემული საბუთი, მაშინ ეს საბუთი უნდა შეიცვალოს და ამის შესახებ ეცნობოს დაინტერესებულ პირებს.

4. პირს, რომლის პატივისა და ღირსების შემლახველი ცნობებიც გამოქვეყნდა მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში, უფლება აქვს გამოაქვეყნოს საპასუხო ცნობები ინფორმაციის იმავე საშუალებებში.

5. ამ მუხლის პირველ და მე-2 ნაწილებში გათვალისწინებუ-

ლი მოთხოვნის უფლება აქვს პირს მაშინაც, როცა მისი გამო-
სახულება (ფოტოსურათი, კინოფილმი, ვიდეოფილმი და ა.შ.)
გამოქვეყნდება მისი თანხმობის გარეშე. პირის თანხმობა არ არის
საჭირო, როცა ფოტოგადაღება (ვიდეოგადაღება და ა.შ.) დაკავ-
შირებულია მის საზოგადოებრივ აღიარებასთან, დაკავებულ თან-
ამდებობასთან, მართლმსაჯულების ან პოლიციის მოთხოვნებთან,
სამეცნიერო, სასწავლო ან კულტურულ მიზნებთან, ანდა ფოტო-
გადაღება (ვიდეოგადაღება და ა.შ.) მოხდა საზოგადო ვითარებაში,
ანდა პირმა პოზირებისათვის მიიღო საზღაური.

6. ამ მუხლით გათვალისწინებული სიკეთის დაცვა ხორციელდ-
ება, მიუხედავად ხელმყოფის ბრალის. ზოლო, თუ დარღვევა
გამოწვეულია ბრალეული მოქმედებით, პირს შეუძლია მოითხო-
ვოს ზიანის (ზარალის) ანაზღაურებაც. ზიანის ანაზღაურება შეი-
ძლება მოთხოვილ იქნეს იმ მოგების სახით, რომელიც წარმოექმ-
ნა ხელმყოფს. ბრალეული ხელყოფის შემთხვევაში უფლებამო-
სილ პირს უფლება აქვს მოითხოვოს არაქონებრივი (მორალური)
ზიანის ანაზღაურებაც. მორალური ზიანის ანაზღაურება შეიძლე-
ბა ქონებრივი ზიანის ანაზღაურებისაგან დამოუკიდებლად.

მუხლი 19. პირადი უფლებების დაცვა გარდაცვალების შემდეგ

მე-18 მუხლში აღნიშნული უფლებები შეუძლია გამოიყენოს
იმ პირმაც, რომელიც, თუმცა თვითონ არ არის სახელის ან
პირადი ღირსების უფლების მატარებელი, მაგრამ საამისოდ აქვს
დაცვის ღირსი ინტერესი. მას შეუძლია სახელისა და ღირსების
ისეთი დაცვის მოთხოვნის განხორციელება, რომელიც პიროვნე-
ბის არსების განმსაზღვრელია და გრძელდება სიკვდილის შემდე-
გაც. სახელის, პატივის, ღირსების ან საქმიანი რეპუტაციის
შელახვისათვის მორალური ზიანის ქონებრივი ანაზღაურების
მოთხოვნა სიკვდილის შემდეგ დაუშვებელია.

**მუხლი 408. პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენის მოვ-
ალმობა**

1. იმ პირმა, რომელიც ვალდებულია აანაზღაუროს ზიანი, უნდა აღადგინოს ის მდგომარეობა, რომელიც იარსებებდა, რომ არ დამდგარიყო ანაზღაურების მავალდებულებელი გარემოება.

2. თუ სხეულის დაზიანებით ან ჯანმრთელობისათვის ენების მიყენების შედეგად დაზარალებულს წაერთვა შრომის უნარი ან შეუმცირდა იგი, ანდა იზრდება მისი მოთხოვნილებები, დაზარალებულს უნდა აუნაზღაურდეს ზიანი ყოველთვიური საარჩოს გადახდით.

3. დაზარალებულს უფლება აქვს მკურნალობის ხარჯები მოითხოვოს წინასწარ. იგივე წესი მოქმედებს მაშინაც, როცა აუცილებელი ხდება პროფესიული გადამზადება.

4. საარჩოს ნაცვლად დაზარალებულს შეუძლია მოითხოვოს კომპენსაციის მიღება, თუ არსებობს საამისო მნიშვნელოვანი საფუძველი.

**მუხლი 413. ზიანის ანაზღაურება არაქონებრივი ზიანი-
სათვის**

1. არაქონებრივი ზიანისათვის ფულადი ანაზღაურება შეიძლება მოთხოვილ იქნეს მხოლოდ კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში გონივრული და სამართლიანი ანაზღაურების სახით.

2. სხეულის დაზიანების ან ჯანმრთელობისათვის ენების მიყენების შემთხვევებში დაზარალებულს შეუძლია მოითხოვოს ანაზღაურება არაქონებრივი ზიანისთვისაც.

**მუხლი 1005. სახელმწიფოს კასუხისმგებლობა მისი მო-
სამსახურის მიერ მიყენებული ზიანისათვის**

1. თუ სახელმწიფო მოსამსახურე განზრახ ან უხეში გაუფრთხილებლობით არღვევს თავის სამსახურებრივ მოვალეობას სხვა

პირთა მიმართ, მაშინ სახელმწიფო ან ის ორგანო, რომელშიც მოსამსახურე მუშაობს, ვალდებულია ანაზღაუროს დამდგარი ზიანი. განზრახვის ან უხეში გაუფრთხილებლობის დროს მოსამსახურე სახელმწიფოსთან ერთად სოლიდარულად აგებს პასუხს.

2. ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება არ წარმოიშობა, თუ დაზარალებული განზრახ ან უხეში გაუფრთხილებლობით არ შეეცადა სამართლებრივი გზებით თავიდან აეცილებინა ზიანი.

3. რეაბილიტირებული პირისათვის უკანონო მსჯავრდადების, სისხლის სამართლის პასუხისგებაში უკანონოდ მიცემის, აღკვეთის ღონისძიების სახით პატიმრობის ან გაუსვლელობის ხელწერილის უკანონოდ გამოყენების, პატიმრობის ან გამასწორებელი სამუშაოების სახით ადმინისტრაციული სახდელის არასწორად დაკისრების შედეგად მიყენებული ზიანი ანაზღაურდება სახელმწიფოს მიერ მოკვლევის, წინასწარი გამოძიების, პროკურატურის ორგანოებისა და სასამართლოს თანამდებობის პირთა ბრალის მიუხედავად. განზრახვის ან უხეში გაუფრთხილებლობისას ეს პირები სახელმწიფოსთან ერთად სოლიდარულად აგებენ პასუხს.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი

*მიღებულია საქართველოს პარლამენტის მიერ
1998 წლის 20 თებერვალს*

*მუხლი 12. პიროვნების ხელშეუხებლობა, მისი პატივი-
სა და ღირსების დაცვა*

4. უკანონოდ და დაუსაბუთებლად თავისუფლებაშეზღუდულ პირს აქვს მისთვის მიყენებული ზიანის სრულად ანაზღაურების უფლება.

მუხლი 13. პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა

4. პირს, რომელსაც ზიანი მიადგება მისი პირადი ცხოვრების შესახებ ცნობების უკანონო გამჟღავნებით, ზიანის სრულად ანაზღაურების უფლება აქვს.

*მუხლი 90. სამოქალაქო მოვასუხის უფლება-მოვალე-
ობანი*

3. პატივისა და ღირსების დაცვის შესახებ და მომეტებული საფრთხის წყაროთი მიყენებული ზიანის ანაზღაურების შესახებ საქმეებზე სამოქალაქო მოსარჩელის მტკიცებათა უარყოფის ტვირთი ეკისრება სამოქალაქო მოპასუხეს.

*მუხლი 136. მოაპრობა პირისადმი, რომლის მიმართაც
გამოყენებულია სისხლის სამართლის საპრო-
ცესო სამართლებრივი იმუღმებითი ღონისძ-
იება*

5. აღნიშნული პირის განთავსების ადგილის პირობები უნდა უზრუნველყოფდეს ადამიანის ღირსეულ არსებობას, მისი პატივ-

ისა და ღირსების პატივისცემას, პიროვნების ხელშეუხებლობას, ჯანმრთელობის შენარჩუნებას, თავისი ინტერესების დაცვის უნარს. დაკავებულისადმი ან დაპატიმრებულისადმი სასტიკი მოპყრობა, მისთვის ფიზიკური და ზნეობრივი ტანჯვის მიყენება ისჯება კანონით.

მუხლი 165. უკანონო ან დაუსაბუთებელი დაპატიმრების შემდეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურება

1. ქონებრივი ზიანი პირს სრული მოცულობით უნაზღაურდება, თუ დადგინდა, რომ მისი დაკავება ან დაპატიმრება უკანონო ან დაუსაბუთებელი იყო. ზიანი ანაზღაურდება, თუ გამოტანილია გამამართლებელი განაჩენი ან საქმე შეწყდა 28-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ და „ე“ ქვეპუნქტებში აღნიშნული საფუძვლებით.

2. ფიზიკური ზიანი ანაზღაურდება სახელმწიფოს მიერ თანხის გადახდით, მკურნალობის ხარჯების, შრომისუნარიანობის დაკარგვის ან დაქვეითების საკომპენსაციოდ, თუ დაავადება გამოიწვია საპატიმრო ადგილებში დაპატიმრებულის ყოფნის რეჟიმის დარღვევამ.

3. მორალური ზიანის ანაზღაურება ხდება პრესაში ან მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებით ბოდიშის მოხდის გზით, აგრეთვე, ფულადი კომპენსაციით.

მუხლი 221. სისხლის სამართალწარმოების ორგანოების უკანონო ან დაუსაბუთებელი მოქმედების შემდეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურების საფუძვლები

უნდა ანაზღაურდეს, საქმის შედეგის მიუხედავად, ზიანი, რომელიც პირს მიადგა უკანონოდ ან დაუსაბუთებლად დაკავების, დაპატიმრების, ანდა, სამედიცინო დაწესებულებაში ექსპერტიზისათვის მოთავსების შედეგად, აგრეთვე თანამდებობიდან გა-

დაყენების, ჩხრეკის, ამოღების, ქონებაზე ყადაღის დადების, საგამოძიებო ექსპერიმენტის, შემოწმების, სამართალწარმოების ორგანოების სხვა უკანონო ან დაუსაბუთებელ მოქმედებათა შედეგად, რომლებმაც ბრალდებულსა თუ სხვა პირს ქონებრივი, ფიზიკური ან მორალური ზიანი მიაყენა.

მუხლი 222. ბრალმულობის საკითხი რეაბილიტაციის დროს უკანონო ან დაუსაბუთებელი მოქმედების შედეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას

1. რეაბილიტაციის დროს სისხლის სამართალწარმოების ორგანოების უკანონო ან დაუსაბუთებელი ქმედების შედეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას ყველა გადასახდელი გადაიხდევენება, ამ ორგანოების თანამდებობის პირთა ბრალის მიუხედავად.

მუხლი 223. უკანონო ან დაუსაბუთებელი საპროცესო მოქმედების შედეგად რეაბილიტირებულისა და დაზარალებულისათვის მიყენებული ქონებრივი ზიანის ანაზღაურება

1. რეაბილიტირებულისათვის უკანონო ან დაუსაბუთებელი მოქმედების შედეგად მიყენებული ქონებრივი ზიანი სრული მოცულობით ანაზღაურდება.

2. უნდა ანაზღაურდეს:

ა) ხელფასი ან სხვა შემოსავალი, რომელიც სარეაბილიტაციო პირს მოაკლდა, მათ შორის, ანაცდენი სარგებელი;

ბ) პენსია, დახმარება, – თუ მათი გადახდა შეჩერებული იყო;

გ) ფული, ფულადი ანაბრები და მათი პროცენტები, ობლიგაციები და მათი წილხვედრი მოგება, სხვა ფასიანი ქაღალდები და მათზე მიღებული შემოსავალი;

დ) სასამართლო განაჩენის ან სხვა გადაწყვეტილების საფუძველზე სახელმწიფო ბიუჯეტში შეტანილი ნივთებისა და სხვა ქონების ღირებულება;

ე) სასამართლო განაჩენის ან სხვა გადაწყვეტილების საფუძველზე გადახდევინებული ჯარიმები და სასამართლო ხარჯები;

ვ) თანხა, რომელიც გადახდა მსჯავრდებულს, დანიშნით დაცვის განხორციელებისათვის;

ზ) ადვოკატისათვის გადახდილი ჰონორარი შეთანხმებით დაცვის განხორციელებისათვის;

თ) სისხლის სამართლის საქმის წარმოებასთან დაკავშირებით გამოწვეული ხარჯები.

3. იმ პირის გარდაცვალებისას, რომელსაც ზიანი მიადგა, ზიანის ანაზღაურების უფლება გადადის მის მემკვიდრეებზე.

4. დასაბრუნებელი ფულისა და ნივთების ღირებულების ინდექსაცია ხდება გადახდის დღეს არსებული საშუალო-საბაზრო ფასებით, ინფლაციის გათვალისწინებით.

5. ამ მუხლის მე-2 ნაწილის „ა“, „ბ“, „დ“, „ე“, „ვ“, „ზ“ და „თ“ ქვეპუნქტებში აღნიშნულ ზიანს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ანაზღაურებენ საფინანსო ორგანოები, ხოლო იმავე ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტში აღნიშნულ ზიანს – სოციალური უზრუნველყოფის ორგანოები.

მუხლი 225. უკანონო ან დაუსაბუთებელი საპროცესო მოქმედების შედეგად რეაბილიტირებულისა და დაზარალებულისათვის მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურება

1. პუბლიკაცია სრული ან ნაწილობრივი რეაბილიტაციის ყველა შემთხვევის შესახებ უნდა გამოქვეყნდეს საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს ოფიციალურ გამოცემაში.

2. მოსამართლე, პროკურორი ან გამომძიებელი, რომელიც

მიიღებს გადაწყვეტილებას რეაბილიტაციის შესახებ, ვალდებულია დაუყოვნებლივ შეატყობინოს ამის თაობაზე საწარმოს, დაწესებულებისა თუ ორგანიზაციის ადმინისტრაციასა და შრომით კოლექტივს, სადაც მუშაობდა ან სწავლობდა რეაბილიტირებულნი.

3. თუ ცნობები დაკავების, დაპატიმრების, სამედიცინო დაწესებულებაში მოთავსების, თანამდებობიდან გადაყენების, ჩხრეკის, სხვა იძულებითი მოქმედების, ბრალდების შინაარსისა და გამამტყუნებელი განაჩენის შესახებ გააერცვლეს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებმა, ისინი ვალდებული არიან გამოაქვეყნონ ინფორმაცია რეაბილიტაციისა თუ სათანადო საპროცესო მოქმედების უკანონოდ ან დაუსაბუთებლად ცნობის შესახებ.

4. ორგანო, რომელმაც მიიღო გადაწყვეტილება რეაბილიტაციის შესახებ, რეაბილიტირებულს აძლევს მისი უდანაშაულობის დამადასტურებელ დოკუმენტს.

5. თუ რომელიმე საპროცესო მოქმედების შედეგად პირს ქონებრივი, ფიზიკური ან მორალური ზიანი მიაღება, ამ ზიანის ანაზღაურების გარდა, სამართალწარმოების შესაბამისი ორგანო დაზარალებულს წერილობით უხდის ბოდიშს.

მუხლი 227. რეაბილიტაციისა და სისხლის სამართალწარმოების ორგანოების უკანონო ან დაუსაბუთებელი მოქმედების შედეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურების საპროცესო წესი

1. თუ არსებობს მონაცემები, რომ ზიანი მიყენებულია მომკვლევის, გამოძიებლისა თუ პროკურორის უკანონო ან დაუსაბუთებელი მოქმედების შედეგად, პირს, რომელსაც თავი დაზარალებულად მიაჩნია, უფლება აქვს საჩივარი შეიტანოს სასამართლოში წინასწარი გამოძიების დამთავრებამდე, მოსამართლე საჩივარს განიხილავს ერთპიროვნულად, მომჩივანისა და იმ

ორგანოს წარმომადგენლის მონაწილეობით, რომლის მოქმედებაც საჩივრდება. მოსამართლის დადგენილება უნდა შეიცავდეს მიყენებული ზიანის სახეობისა და ოდენობის დასაბუთებულ მითითებას და მოთხოვნას ზიანის ანაზღაურების შესახებ ან საჩივრის დაკმაყოფილებაზე უარის დასაბუთებას.

2. მოსამართლეს, რომელმაც მოკვლევისა და წინასწარი გამოძიების დროს განიხილა საჩივარი მიყენებული ზიანის ანაზღაურების შესახებ, უფლება არა აქვს შემდგომში განიხილოს სისხლის სამართლის საქმე, რომლის გამოც შეტანილი იყო საჩივარი. მოსამართლის დადგენილება შეიძლება გასაჩივრდეს სააპელაციო წესით; მოსამართლის კანონიერ ძალაში შესული დადგენილება გამორიცხავს სასამართლოში სამოქალაქო სამართალწარმოების წესით იმავე მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად მიმართვის შესაძლებლობას.

3. მას შემდეგ, რაც მომკვლევი ან გამომძიებელი შეწყვეტს სისხლის სამართლის საქმეს იმ საფუძველით, რომელსაც რეაბილიტაცია მოსდევს, იგი განსაზღვრავს რეაბილიტირებულისათვის მიყენებული ზიანის ოდენობას, რის შემდეგაც პროკურორი შეწყვეტილ საქმეს გადასცემს სასამართლოს, რომლის განსჯადიც იყო ეს საქმე და ეს იმავე დღეს უნდა ეცნობოს რეაბილიტირებულს. საქმის მიღებიდან არა უგვიანეს ერთი თვისა მოსამართლე ატარებს სხდომას ამ მუხლის პირველ ნაწილში აღნიშნული წესების მიხედვით და გამოაქვს დასაბუთებული დადგენილება რეაბილიტირებულისათვის მიყენებული ყველა სახის ზიანის ანაზღაურების შესახებ, მოსამართლის დადგენილება შეიძლება გასაჩივრდეს სააპელაციო წესით.

4. თუ რეაბილიტაციის საფუძველი გამოვლინდა სასამართლოში, მან საქმის შეწყვეტის შესახებ გამამართლებელ განაჩენში ან განჩინებაში (დადგენილებაში), რომელსაც რეაბილიტაცია მოსდევს, უნდა ცნოს რეაბილიტირებულისათვის მიყენებული ყველა სახის

ზიანის ანაზღაურების უფლება, განაჩენის ან განჩინების (დადგენილების) ასლი რეაბილიტირებულს უნდა გადაეცეს ხელზე ან გაეგზავნოს ფოსტით, მას განემარტება, რომ ზიანის ანაზღაურება და უფლებების აღდგენა უნდა მოხდეს გამამართლებელი განაჩენის ან რეაბილიტაციის სხვა აქტის გამოტანის დღიდან 6 თვის განმავლობაში. რეაბილიტირებულს უფლება აქვს მიმართოს რეაბილიტაციის შესახებ გადაწყვეტილების გამომტან სასამართლოს, რომელიც რეაბილიტირებულის განცხადების მიხედვით განსაზღვრავს მისთვის მიყენებული ზიანის ოდენობას, ხოლო საჭიროების შემთხვევაში მოითხოვს საფინანსო ორგანოებისა და სოციალური უზრუნველყოფის ორგანოების გაანგარიშებას. თუ სასამართლომ საქმე შეწყვიტა მისი საკასაციო ან სარევიზიო წესით განხილვისას, ზიანის ოდენობას განსაზღვრავს სასამართლო, რომელმაც განაჩენი გამოიტანა, ოღონდ სხვა შემადგენლობით.

5. ზიანის ოდენობის განსაზღვრის შემდეგ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება (დადგენილება) ყველა სახის ზიანის ანაზღაურების შესახებ, გერბიანი ბეჭდით დამოწმებული განჩინების (დადგენილების) ასლი გადაეცემა ან ეგზავნება რეაბილიტირებულს, ხოლო მისი გარდაცვალების შემთხვევაში – მის მემკვიდრეებს, რათა ეს ასლი წარუდგინონ ორგანოებს, რომლებიც ვალდებული არიან აანაზღაურონ ყველა სახის ზიანი.

6. რეაბილიტაციის შესახებ განჩინების (დადგენილების) შესრულება სავალდებულოა ყველა დაწესებულების, საწარმოსა თუ ორგანიზაციისათვის, საკუთრების ფორმის მიუხედავად.

7. რეაბილიტირებულისათვის ყველა სახის ზიანის ანაზღაურების შესახებ განჩინება (დადგენილება) შეიძლება სააპელაციო წესით გაასაჩივრონ რეაბილიტირებულმა, პროკურორმა, დაინტერესებულმა პირმა და ორგანიზაციამ, რომლებსაც ეხება სასამართლოს მოთხოვნა რეაბილიტირებულისათვის ყველა უფლების აღდგენის შესახებ.

*პუბლი 229. რეაბილიტაციის შესახებ გადაწყვეტილებ-
ის გაუქმება*

თუ გამამართლებელი განაჩენი ან განჩინება (დადგენილება) რეაბილიტაციის შესახებ გაუქმებულია და გამამტყუნებელი განაჩენი გამოტანილია, სასამართლომ შეიძლება შეცდომით რეაბილიტირებულს დააკისროს ზიანის ასანაზღაურებლად მიღებული თანხის გადახდა. სასამართლოს აგრეთვე შეუძლია გააუქმოს რეაბილიტაციის სხვა ღონისძიებები.

საქართველოს კანონი
„პრემისა და მასობრივი ინფორმაციის
სხვა საშუალებების შესახებ“

*მიღებულია საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს
მიერ 1991 წლის 10 აგვისტოს*

*მუხლი 12. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების
საქმიანობის შეჩერება ან შეწყვეტა*

მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების საქმიანობა შეიძლება შეჩერდეს ან შეწყდეს, თუ განმეორებით დაირღვა ამ კანონის მე-4 მუხლის მოთხოვნები ან იმ შემთხვევაში, თუ მისი საქმიანობა დაკავშირებულია მატერიალურ ზარალთან, რამაც შეიძლება ზიანი მიაყენოს საქართველოს რესპუბლიკას.

მასობრივი ინფორმაციის საშუალების საქმიანობის შეჩერება ნიშნავს ბეჭდვითი გამოცემის ერთი ან რამდენიმე ნომრის აკრძალვას, აგრეთვე განკარგულებას ტელე-რადიომაუწყებლობის დროებითი შეწყვეტის შესახებ.

მასობრივი ინფორმაციის საშუალების საქმიანობის დროებითი (არა უმეტეს ერთი თვისა) შეჩერების უფლება აქვს იმ ორგანოს, რომელმაც იგი რეგისტრაციაში გაატარა.

შეჩერება ეხება როგორც სახელმწიფო, ასევე კერძო მასობრივი ინფორმაციის საშუალებას. ყველას შეუძლია გაასაჩივროს გადაწყვეტილება მასობრივი ინფორმაციის საშუალების საქმიანობის შეჩერების შესახებ. სასამართლო ვალდებულია ორი კვირის განმავლობაში განიხილოს აღძრული საკითხი. თუ სასამართლო დაადგენს შეჩერების უკანონობას, აუცილებელია დაზარალებული მასობრივი ინფორმაციის საშუალების მატერიალური და მორალური ზარალის კომპენსირება.

მასობრივი ინფორმაციის საშუალების საქმიანობის სრული

შეწყვეტა შეუძლია მხოლოდ სასამართლოს.

თუ დამფუძნებელი გააუქმებს ამა თუ იმ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებას, რედაქციას ან რედაქტორს (მთავარ რედაქტორს) აქვს უპირატესი უფლება დააარსოს ამავე სახელწოდების მასობრივი ინფორმაციის საშუალება (გაზეთი, ჟურნალი, გამომცემლობა, ტელე-რადიომაუწყებლობის რედაქცია).

საქართველოს კანონი
„უცხოური ინვესტიციების შესახებ“

*მიღებულია საქართველოს პარლამენტის მიერ
1995 წლის 30 ივნისს*

მუხლი 11. უცხოელი ინვესტორის ზარალის ანაზღაურება და კომპენსაცია

11.1. უცხოელ ინვესტორს უფლება აქვს კომპენსაციის სახით აინაზღაუროს მისთვის მიყენებული ზარალი, ხელიდან გაშვებული მოგებისა და მორალური ზიანის ჩათვლით, რომელიც გამოწვეულია საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო ორგანოების და ან თანამდებობის პირების უკანონო ქმედებით, აგრეთვე უცხოელ ინვესტორთა და მათ მიერ შექმნილ საწარმოთა მიმართ იმ ვალდებულებების შეუსრულებლობით, რომლებიც გათვალისწინებულია საქართველოს რესპუბლიკის კანონმდებლობით.

11.2. უცხოელი ინვესტორისათვის მიყენებული ზარალი უნდა შეფასდეს დამოუკიდებელი საერთაშორისო ან ქართული ორგანიზაციის ან ექსპერტის მიერ და სრულად უნდა იყოს ანაზღაურებული ასეთი შეფასების მომენტიდან სამი თვის ვადაში, მაგრამ არა უგვიანეს ოთხი თვისა, ზარალის მიყენების მომენტიდან. სარჩელი ზარალის ანაზღაურების თაობაზე შეტანილ უნდა იქნეს შესაბამის ორგანოში ზარალის მიყენებიდან არა უგვიანეს ერთი თვისა.

11.3. ზარალად ითვლება ობიექტის ღირებულებისა და ზარალის მიყენების შემდეგ დარჩენილი ღირებულების სხვაობისა და ყოველი სამუშაო დღისათვის შესაძლო საშუალო მოგების ერთობლიობის ჯამი.

11.4. კომპენსაცია, რომელიც მიეცემა უცხოელ ინვესტორს, უნდა შეესაბამებოდეს რეკვიზირებული ინვესტიციის რეალურ

ღირებულებას უშუალოდ იმ მომენტამდე, როდესაც ფაქტობრივად განხორციელდა რეკვიზიცია.

11.5. კომპენსაციის თანხის გადახდა ხდება იმ ვალუტით, რომლითაც განხორციელდა ინვესტიცია, ანდა უცხოელი ინვესტორისათვის მისაღები ნებისმიერი სხვა ვალუტის სახით, საქართველოს რესპუბლიკის კანონმდებლობის შესაბამისად. კომპენსაციაზე უფლების წარმოქმნის მომენტიდან საკომპენსაციო თანხის გადახდის მომენტამდე საკომპენსაციო თანხას ერიცხება პროცენტები საქართველოს რესპუბლიკის საკრედიტო ბაზარზე დეპოზიტების მიმდინარე პროცენტული განაკვეთების შესაბამისად.

11.6. სახელმწიფოს მიერ უცხოელი ინვესტორის დანაკარგების კომპენსაცია ხდება საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ან საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის მიერ განსაზღვრული სხვა წყაროებიდან.

სასამართლოს დასახელება _____
მოსარჩლე _____
მისამართი _____
მოპასუხე _____
მისამართი _____

*სასარჩელო განცხადება
მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ*

„.....“ „.....“ 199.... წ. მოპასუხემ ჩემთან მიმართებაში ჩაიდ-
ინა მართლსაწინააღმდეგო ქმედება (ან გამოავლინა მართლსაწ-
ინააღმდეგო უმოქმედობა), რომელიც გამოიხატება იმაში, რომ

(მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ან უმოქმედობის აღწერა)

მითითებული ქმედებით (ან უმოქმედობით) დარღვეულ იქნა
ჩემი არაქონებრივი უფლება „მიუთითეთ, კერძოდ, რომელი –
პატივი, ღირსება და ჯანმრთელობა და ა.შ.“, რამაც მომაყენა
ფიზიკური ტანჯვა „მიუთითეთ, კერძოდ, როგორი – ტკივილი,
თავბრუსხვევა და ა.შ.“. აგრეთვე, მორალური ტანჯვა „მიუთითეთ,
კერძოდ როგორი – შიში, წყენა, იმედის გაცრუება და ა.შ.“.

ფაქტობრივი გარემოებები, რომელშიც მიყენებულ იქნა მორ-
ალური ზიანი.... მდგომარეობს შემდეგში: „მიუთითეთ, კერძოდ რა
გარემოებები“.

ჩემ მიერ გადატანილი განცდები და ტანჯვა დამატებით მტკიცდება შემდეგი მტკიცებულებებით „მიუთითეთ, კერძოდ, რომლებით“.

მოპასუხის მიერ ჩემთვის მიყენებული მორალური ზიანი კომპენსირებულ იქნება მოპასუხის მიერ ფულადი კომპენსაციის..... ლარებში გადახდის შემთხვევაში;

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-18, 413-ე და 1005-ე მუხლების თანახმად, დაეკისროს მოპასუხეს ჩემთვის მოყენებული მორალური ზიანისათვის კომპენსაცია ფულადი სახით.

დადართი

1. სასარჩელო განცხადებაში მოხსენიებული წერილობითი მტკიცებულებანი;

2. სასარჩელო განცხადების მიღებისთვის სახელმწიფო ბაჟის გადახდის შესახებ ქვითარი (თუ პირი კანონის თანახმად არ არის გათავისუფლებული ასეთი გადასახადისაგან);

3. სასარჩელო განცხადების ასლი მოპასუხისათვის.

მოსარჩლის ხელმოწერა
თარიღი

სასარჩელო განცხადების ნიმუში

პატივისა და ღირსების დაცვისა და მორალური
ზიანის ანაზღაურების შესახებ

სასამართლოს დასახელება _____

მოსარჩლე _____

მისამართი _____

მოპასუხე _____

მისამართი _____

სასარჩელო განცხადება

„---“ „-----“ 19.... წ. მოპასუხემ ჩემთან მიმართებაში
გავრცელა სინამდვილესთან შეუსაბამო და შემბლაღავი ცნობე-
ბი, რომელიც გამოიხატება შემდეგში _____
აღნიშნული ცნობები გავრცელებულ იქნა _____

(მიუთითეთ გავრცელების საშუალებებზე)

ამ ქმედებებით ზიანი მიაღდა ჩემს არამატერიალურ სიკეთეს,
ჩემს პატივსა და ღირსებას (ან საქმიან რეპუტაციას), რამაც
მომაყენა ფიზიკური _____

(მიუთითეთ, რაში გამოიხატება ისინი)

და მორალური განცდები _____

(მიუთითეთ, რაში გამოიხატება ისინი)

ფაქტობრივმა გარემოებებმა, რომელშიც მე მომადგა მორალური
ზიანი, გაზარდა ჩემი განცდების ხარისხი _____

(მიუთითეთ, რომელმა გარემოებებმა)

მე გამაჩნია შემდეგი ინდივიდუალური თავისებურებანი, რომ-
ლებმაც გაზარდეს ჩემი განცდების ხარისხი _____

(მიუთითეთ, რომელი)

ამ ინდივიდუალობათა არსებობა მტკიცდება შემდეგი მტკიცე-
ბულებებით _____

(მიუთითეთ, კერძოდ რომლები)

ჩემ მიერ მითითებული განცდები დამატებით მტკიცდება შემ-
დეგი მტკიცებულებით _____

(მიუთითეთ, კერძოდ რომლით)

მოპასუხის მიერ ჩემთვის მიყენებული მორალური ზიანი
კომპენსირებულ იქნება მის მიერ ფულადი სახით
_____ ლარებში გადახდის შემთხვევაში.

(თანხა)

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-18 და 413-ე მუხ-
ლების თანახმად, გთხოვთ, დააკისროთ მოპასუხეს ჩემთვის მოყ-
ენებული მორალური ზიანისთვის კომპენსაცია ფულადი სახით.

დანართი

1. სასარჩელო განცხადებაში მოხსენიებული წერილობითი
მტკიცებულებანი;

2. სასარჩელო განცხადებების მიღებისათვის სახელმწიფო ბაჟის
გადახდის შესახებ ქვითარი (თუ პირი კანონის თანახმად არ არის
გათავისუფლებული ასეთი გადასახადისაგან).

3. სასარჩელო განცხადების ასლი მოპასუხისათვის.

მოსარჩლის ხელმოწერა

თარიღი

სასარჩელო განცხადებას ნიმუში

თანამდებობის პირთა და მმართველობის ორგანოთა უკანონო ქმედებითა და გადაწყვეტილებებით მიყენებული მორალური ზიანის კომპენსაციის შესახებ

სასამართლოს დასახელება _____

მოსარჩლე _____

მისამართი _____

მოპასუხე _____

მისამართი _____

სასარჩელო განცხადება

„---“ „-----“ 19..... წ. მოპასუხემ (მმართველობის ორგანო, თანამდებობის პირი) ჩემთან მიმართებაში ჩაიდინა არასამართლებრივი ქმედება (გამოიჩინა არამართლზომიერი უმოქმედობა, მიიღო არამართლზომიერი გადაწყვეტილება), რომელიც გამოიხატება იმაში, რომ _____

(მიუთითეთ, კერძოდ რაში)

მიუთითებული ქმედება (უმოქმედობა, გადაწყვეტილება) უკანონოა შემდეგი საფუძვლებით _____

მიუთითებული ქმედებით (უმოქმედობით) დარღვეულ იქნა ჩემი არაქონებრივი უფლება _____ (ზარალი მიაღება ჩემს (სახელდობრ რომელი)

არამატერიალურ სიკეთეს – ჩემს თავისუფლებას _____

(კერძოდ რომელს)

რამაც მომაცენა ფიზიკური ტანჯვა _____
(მიუთითეთ რომელი)

და ზნეობრივი განცდები _____
(მიუთითეთ რომელი)

ფაქტობრივმა გარემოებებმა, რომელშიც მომადგა მორალური
ზიანი, გაზარდა ჩემი განცდები _____
(მიუთითეთ რომელმა)

მე გამაჩნია შემდეგი ინდივიდუალური თავისებურებანი, რომ-
ლებმაც გაზარდეს ჩემ მიერ გადატანილი განცდების ხარისხი

(მიუთითეთ რომელი)

ამ ინდივიდუალობათა არსებობა მტკიცდება შემდეგი მტკიცე-
ბულებებით _____
(მიუთითეთ)

ჩემ მიერ მითითებული განცდები დამატებით მტკიცდება შემ-
დეგი მტკიცებულებებით _____
(მიუთითეთ, კერძოდ რომელი)

მოპასუხის მიერ ჩემთვის მიყენებული მორალური ზიანი
კომპენსირებულ იქნება მის მიერ ფულადი სახით
_____ ლარებში გადახდის შემთხვევაში;
(თანხა)

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1005-ე მუხლის თანახ-
მად, გთხოვთ, დააკისროთ მოპასუხეს ჩემთვის მოყენებული მორ-
ალური ზიანისათვის კომპენსაცია ფულადი სახით.

დანართი

1. სასამართლო განცხადებაში მოხსენიებული წერილობითი
მტკიცებულებანი;

2. სასარჩელო განცხადების მიღებისათვის სახელმწიფო ბაჟის გადახდის შესახებ ქვითარი (მარკები)

3. სასამართლო განცხადების ასლი მოპასუხისათვის

ხელმოწერა

თარიღი

შეთანხმება

მორალური ზიანის ნებაყოფლობით კომპენსაციის შესახებ (ნიმუში)

ქ. თბილისი

„---“ „-----“ 19..... წ.

შემდგომში

ზიანის მიმყენებლად წოდებული, ერთი მხრივ _____
და შემდგომში დაზარალებულად წოდებული, მეორე მხრივ, გვქონდა
რა მიზანი, რომ სასამართლოს წესის გარეშე შეგვეწყვიტა ზიანის
მიმყენებლის ვალდებულება დაზარალებულისათვის მორალური
ზიანის კომპენსაციისა, დავდეთ შეთანხმება შემდეგზე:

1) მხარეები აღიარებენ იმას, რომ ზიანის მიმყენებლის მიერ
დაზარალებულის მიმართ ჩადენილია მართლსაწინააღმდეგო ქმედება,
რომელიც შემდეგში მდგომარეობს _____

(მართლსაწინააღმდეგო ქმედების აღწერა)

და რითაც დარღვეულია დაზარალებულის პირადი არაქონებრივი
უფლება (ან პირად არაქონებრივ სიკეთეს მიაღება ზარალი)

(მიუთითეთ, კერძოდ რომელი)

2) ზიანის მიმყენებელი აღიარებს, რომ შეთანხმების პირველ
პუნქტში გათვალისწინებული სამართლადარღვევით დაზარალებ-
ულისთვის მიყენებულია ზნეობრივი (მორალური) _____

(მიუთითეთ, კერძოდ რომელი)

და (ან) ფიზიკური _____

(მიუთითეთ, კერძოდ რომელი)

განცდები, ანუ მიყენებულია მორალური ზიანი, რომელიც ექვემდებარება ანაზღაურებას.

3). დაზარალებულმა ყოველმხრივ შეაფასა განცდების ხასიათი და ხარისხი, რომელიც მან განიცადა ამ შეთანხმების ხელისმოწერის მომენტიდან და რომელიც შესაძლებელია განიცადოს მომავალში ამ შეთანხმების პირველ პუნქტში მითითებული მართლსაწინააღმდეგო ქმედებით და თვლის, რომ აღნიშნული განცდები ანაზღაურებულ იქნება ფულადი ფორმით _____
(თანხის დასახელება)

ოდენობით, _____ წლამდე, შემდეგი საშუალებით
(თარიღი)

(ნაღდად გადაცემით, საბანკო ანგარიშზე გადარიცხვით და სხვა).

4) ზიანის მიმყენებელი, იღებს რა მხედველობაში დაზარალებულის შეფასებას მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ, კისრულობს ვალდებულებას გადაუხადოს დაზარალებულს კომპენსაცია შეთანხმების მე-3 პუნქტში მითითებული საშუალებითა და ოდენობით.

5) დაზარალებული ცნობს, რომ ზიანის მიმყენებლის მიმართ მის მიერ სასამართლოში სარჩელის წარდგენის შემთხვევაში, სასამართლოს შეუძლია განსაზღვროს ამ შეთანხმების მე-3 პუნქტში მითითებული მორალური ზიანის კომპენსაციის შედარებით დაბალი ან მაღალი ოდენობა.

სასამართლოს მიერ კომპენსაციის შედარებით მაღალი ოდენობის განსაზღვრის შემთხვევაში, დაზარალებული ითვალისწინებს ზიანის მიმყენებლის მიერ მორალური ზიანის ანაზღაურების ნებაყოფლობით დაკმაყოფილების გარემოებას და ათავისუფლებს ზიანის მიმყენებელს ამ შეთანხმების მე-3 პუნქტით გათვალისწინებული თანხის ზევით სასამართლოს მიერ დადგენილი კომპენსაციის გადახდისაგან.

6) ეს შეთანხმება ძალაში შედის _____ 199__ წლიდან

7) სხვა შემთხვევებში მხარეები ხელმძღვანელობენ მოქმედი კანონმდებლობით:

8) მხარეთა მისამართები და სხვა რეკვიზიტები.

ზიანის მიმყენებელი _____

დაზარალებული _____

ზიანის მიმყენებელი

დაზარალებული

(ხელმოწერა)

(ხელმოწერა)

შინაარსი

წინასიტყვაობა	3
შესავალი	5
<i>თავი პირველი</i>	
მორალური ზიანის ცნება	13
§ 1. მორალური ზიანის ცნება	13
§ 2. მორალური ზიანის ანაზღაურების უფლებათა სუბიექტები	23
<i>თავი მეორე</i>	
მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ მოქმედების ისტორიული განვითარება	30
<i>თავი მესამე</i>	
სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობა მორალური ზიანის მიყენებისათვის	68
<i>თავი მეოთხე</i>	
მორალური ზიანის ანაზღაურების ოდენობის ბანსაზღვრის ზოგადი პრინციპები	88
<i>თავი მესამე</i>	
მორალური ზიანის კომპენსაციის ოდენობის ბანსაზღვრა ცალკეული სახის სამართალდარღვევისათვის	112
§ 1. სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის უფლების დარღვევა ..	112
§ 2. პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის უფლების დარღვევა	120
§ 3. თავისუფლებისა და პირადი ხელშეუხებლობის უფლებათა დარღვევა	136
§ 4. პირადი საიდუმლოების უფლების დარღვევა	147

Резюме	152
Resume	161
დანართი	169
1. ამონაკრები საქართველოს კონსტიტუციიდან	169
2. ამონაკრები საქართველოს სამოქალაქო კოდექსიდან	173
3. ამონაკრები საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსიდან	177
4. ამონაკრები „პრესისა და მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებების შესახებ“ საქართველოს კანონიდან	185
5. ამონაკრები უცხოური ინვესტიციების შესახებ“ საქართველოს კანონიდან	187
6. სასარჩელო განცხადების ნიმუში მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ	189
7. სასარჩელო განცხადების ნიმუში პატივისა და ღირსების დაცვისა და მორალური ზიანის ანაზღაურების შესახებ	191
8. სასარჩელო განცხადების ნიმუში თანამდებობის პირთა და მმართველობის ორგანოთა უკანონო ქმედებითა და გადაწყვეტილებებით მიყენებული მორალური ზიანის კომპენსაციის შესახებ	193
9. მორალური ზიანის ნებაყოფლობით კომპენსაციის შესახებ (ნიმუში)	196

გამომცემლობის რედაქტორები:
ნათელა ჩიკვაშვილი
ნინო ძნელაძე
ტექ. რედაქტორი: ინგა ნაეროზაშვილი
კორექტორი: მანანა ჩიკვილაძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 20.11.98.
პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 12,75
საბეჭდი ქაღალდი №1, 60X84, 1/16
შეკვეთა №187. ტირაჟი 1000
ფასი სახელშეკრულებო

გამომცემლობა „მერიდიანი“, „კაბადონი“
თბილისი, გურამიშვილის გამზ. 74

აღსანიშნავია, რომ ადრეული პერიოდის ქართული სამართლის ძეგლებიც მიუთითებენ პირადი არაქონებრივი უფლებების დარღვევისათვის მორალური ზიანის ანაზღაურებასა და მის ფორმებზე. მაგალითად, ბაგრატ კურაპალატის სამართლის მიხედვით, თუ ვინმე დიდებულთაგანი ეპისკოპოსს სიტყვიერ შეურაცხყოფას მიაყენებდა, დამნაშავე დიდებული დაისჯებოდა ორმოცი ათასი თეთრის გადახდით „და დიდად შეხუეწით“, „თუ ეპისკოპოზსა დიდებულმან აგინოს, ორმოცი ათასი თეთრი დაუურვოს და დიდად შეხუეწით“, „თუ ეპისკოპოზსა აზნაურმან აგინოს დიდითა შეხუეწითა ოცი ათასი თეთრი დაუურვოს“, „თუ აზნაურმან ან დიდებულმან მღვდელსა აგინოს, ანუ უქუედაესმან, მესამედი სისხლისაი დაუურვოს და დიდად შეხუეწოს“.

სასულიერო პირთა პატივსა და ღირსებას კანონმდებელი, როგორც ჩანს, მთელი მონღომებით იცავდა და მათი პატივისა და ღირსების სიტყვიერი შეურაცხყოფით ხელმყოფს აიძულებდა არა მარტო სისხლის სამართლებრივი ხასიათის ჯარიმის გადახდას, არამედ ბოდიშის მოხდასაც, რომლის განსაკუთრებული სახე იყო სწორედ შეხვეწა. „დიდად შეხუეწნა“ უნდა ყოფილიყო ბოდიშის მოხდის განსაკუთრებით მძიმე ფორმა¹.

გერმანიაში, რომაული სამართლისაგან მემკვიდრეობით მიღებულმა მორალური ზიანის ანაზღაურების ინსტიტუტმა ვერ პოვა სათანადო განვითარება. XX საუკუნის დასაწყისამდე რომაული სამართლის კომენტატორები ყურად არ იღებდნენ სამართლის წყაროებში გაბატონებულ აზრს და უდავო ჭეშმარიტებად მიიჩნევდნენ იმას, რომ ზიანის ანაზღაურებას ექვემდებარება მხოლოდ

¹ გ. ნადარეშილი, ავტორისეული ხელნაწერი.

P. S. მისი მოწოდებისა და სარგებლობისათვის მაღლობას მოეახსენებ ავტორს – გ. ნადარეშილს.

ამავე საკითხების ირგვლივ თავისი მოსაზრება გამოთქმული აქვს ბ. ზოიძეს ნაშრომში – ზნეობის წინააღმდეგ მიმართული ზოგიერთი დანაშაული ვახტანგ მეექვსის სამართალში, „ქართული სამართლის ისტორიის საკითხები“. ტ. IV, 1986, გვ. 124-196.